

145895

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

**TÜRK HUKUKUNDA
TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özen ÜLGEN

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Necmi YÜZBAŞIOĞLU

EYLÜL 2004

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

GİRİŞ

I. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN GENEL ESASLARI

A. Temel Kavramlar ve Özgürlüğün Koruma Alanı

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kavramları

a. Toplantı Kavramı

i- Toplantının Unsurları ve Tanımı

ii- Toplantı Türleri

b. Gösteri Yürüyüşü Kavramı

i- Gösteri ve Yürüyüş Kavramları

ii- Gösteri ve Yürüyüşlerin Özellikleri

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Koruma Alanı

a. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamı

i- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamına İlişkin Görüşler

ii- Kanunun Koruma Alanı

b. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Bazı Toplu Eylemlerle Karşılaştırılması

i- Sivil İtaatsizlik

ii- Basın Açıklaması

B. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin İşlevi

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Toplumsal İletişimde Rolü

a. Haberleşme Yolu Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

i- Toplu Düşünce Açıklama Biçimi Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

ii- Halkın Haber Alma Yolu Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

b. Yönetime Katılma Aracı Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

i- Kamuoyu Oluşturma İşlevi

ii- Siyasal Katılma İşlevi

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Önemi

a. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Çağdaş Demokrasilerde Önemi

i- Çoğulcu Demokrasilerin Vazgeçilmez Unsuru Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

ii- Demokratik Düzenin Sürekliliğinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Rolü

b. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Sosyopsikolojik Yönü

i- Siyasi İktidarların Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Bakışı

ii- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinde Kitle Psikolojisinin Rolü

C. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Yeri

1. Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınıflandırılmasındaki Yeri

a. Temel Hakların Sınıflandırılmasında İki Temel Yaklaşım

i- Tarihsel Gelişim İçinde Sınıflandırma

ii- Kişinin Statüsüne Göre Sınıflandırma

b. Hakkın Kullanım Şekli Bakımından Sınıflandırma

i- Hakkın Konusuna Göre Sınıflandırma

ii- Bireysel-Kollektif Özgürlükler Ayrımı

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Çağdaş Demokrasilerde Yeri

a. Uluslararası Alanda ve Mukayeseli Hukukta Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

i- Uluslararası Belge ve Sözleşmelerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

ii- Mukayeseli Hukukta Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

b. Osmanlı-Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü
Özgürlüğü

- i- Osmanlı İmparatorluğu Dönemi
- ii- Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

II. TÜRK HUKUKUNDA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜ
REJİMİ

A. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Düzenlenmesi

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Düzenlenmesi
Kavramı ve Yöntemleri

a. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Düzenlenmesi

- i- Düzenleme Kavramı
- ii- Kollektif Özgürlük Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Düzenlenmesi Gerekliliği
- iii- Kamu Düzeni Karşısında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Düzenlenmesi Gerekliliği

b. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün
Düzenlenmesine İlişkin Yöntemler

- i- Bastırcı Rejim
- ii- Önleyici rejim
- iii- Ön Bildirim Rejimi

2. Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün
Düzenlenmesine İlişkin Esaslar

a. Önceden Bildirim Esası

- i- Bildirimin İçeriği
- ii- Bildirimin Veriliş Yeri ve Zamanı
- iii- İdarenin Yetki ve Yükümlülükleri

b. Düzenleme Kurulu ve İşlevi

- i- Düzenleme Kurulunun Oluşumu
- ii- Düzenleme Kurulunun Görev ve Sorumluluğu
- iii- Düzenleme Kurulunun Yetkileri

B. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Sınırları

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Objektif Sınırları
  - a. Anayasanın Doğrudan Sınırlaması: Silahsızlık ve Saldırısızlık Esası
  - b. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunundan Kaynaklanan Genel Sınırlar
    - i- Yer Bakımından Sınırları
    - ii- Zaman Bakımından Sınırları
    - iii- Kişi Bakımından Sınırları
    - iv- Konu ve Araç Bakımından Sınırları
2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Sübjektif Sınırlanması
  - a. İdarenin Hakkın Kullanımından Önce Gelen Yetkileri
    - i- İdarenin Erteleme Yetkisi
    - ii- İdarenin Yasaklama Yetkisi
    - iii- İdarenin Güzergah Belirleme Yetkisi
  - b. Hakkın Kullanımı Esnasındaki Yetkiler
    - i- Hükümet Komiserinin Toplantıyı Sona Erdirme Yetkisi
    - ii- İdarenin Dağıtma Yetkisi
    - iii- Hükümet Komiserinin ve İdarenin Kayda Alma Yetkisi

C. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünü Koruma Mekanizmaları

1. Anayasal Koruma ve Anayasa Yargısı
  - a. Anayasada Yer Alan Sınırlama Sebepleri
    - i- Türk Anayasalarında Sınırlamanın Sebebe Bağlılığı İlkesi
    - ii- Anayasanın 34. Maddesindeki Sınırlama Sebeplerinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi

- b. Anayasa Mahkemesi Denetiminde Sınırlamanın Sınırları
  - i- Türk Anayasalarında Sınırlamanın Sınırı
  - ii- Anayasanın 13. Maddesinde Yer Alan Sınırlama Güvencelerinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi

2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Koruması

- a. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. Maddesi
  - i- Toplanma Özgürlüğü (m. 11/1)
  - ii- Toplanma Özgürlüğünün Sınırları (m. 11/2)
- b. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü
  - i- Devletin Yükümlülükleri
  - ii- Sınırlamanın Sınırı

SONUÇ
KAYNAKÇA

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜEHFD	: Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYMKD	: Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
Bkz .	: bakınız
CD	: Ceza Dairesi
CEDH	: Cour Européenne des Droits de l'Homme
çev.	: Çeviren
DEÜHF	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
DR	: Decisions et Rapports de la Commission Européenne des Droit de l'Homme
DÜHF	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
ibid.	: Aynı eser, aynı sayfa
id.	: Aynı eser
in.	: İçinde
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
Kt	: Karar tarihi
m.	: madde
MK	: Medeni Kanun
Par	: Paragraf
PUF	: Presses Universitaires de France
PVSK	: Polis Vazife ve Selahiyet kanunu
RG	: Resmi Gazete
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TGYK	: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Anne İdaresi Enstitüsü
v.	: versus
vb	: ve benzeri / benzerleri
vd	: ve devamı
vol	: volume
vs	: ve saire(diğerleri)
yay.	: yayını/ yayınları
YKD	: Yargıtay Kararları Dergisi
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Bugün sahip olduğumuz hak ve özgürlükler zaman içinde büyük mücadeleleler sonucunda elde edilmiştir. Hatta, bir çoğunun iktidarlarca tamamen kabul edilip, korunduğunu söylemek mümkün olmadığından mücadelenin bitmediği, bitemeyeceği açıktır. Bu nedenle, hak ve özgürlüklerin bugünkü kullanım biçimleri özgürlük mücadelesi tarihinde bir ara sayfa olmaktan öte anlam ifade etmemektedir.

Bugün, hemen hemen bütün modern Anayasalarda, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün koruma altına alındığı görülmektedir. Ancak, Anayasalarda yer alan temel ilkelerin uygulamada şekil değiştirdiği de bir gerçektir.¹

Avrupa merkezli, bireysel hakların yüceltiildiği bir kültürde, toplantı ve gösteri yürüyüşleri bir parça katlanılan haklardır ve hiçbir zaman “yangında ilk kurtarılabacaklar” arasında algılanmamaktadır.² “Demokratik toplumun temel taşlarından biri”³ olarak kabul edilmekle birlikte, “primus inter pares” olduğunu söylemek mümkün değildir.⁴ Kaldı ki, hak ve özgürlükler arasında “primus inter pares” haklar olduğu kabul edilse de, aslında hepsinin bir bütünlük arzettiği de unutulmamalıdır. Örneğin, toplantı özgürlüğü olmadan ifade özgürlüğünün yanı sıra, dernek ve sendika haklarının da varlığı sorgulanacaktır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin özgürlük mü hak mı olduğu sorusuna verilebilecek net bir yanıt bulunmamaktadır. Hak ve özgürlük kavramları arasındaki farklılık ve ilişki konusunda bugüne kadar savunulan görüşlerin çeşitliliği, bu konuda bir uzlaşmanın sağlanmasının mümkün olmadığını ispat eder niteliktedir.⁵

---

¹ YARSUVAT Duygun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri, Sermet Matbaası, İstanbul, 1968, s.20

² ALPKAYA Gökçen, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak, AÜSBF Dergisi, cilt 56, sayı 3, Ankara, 2001 s.1

³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yerleşmiş içtihadı örnek olarak bkz. Ezelin / Fransa karar tarihi: 26.04.1991 başvuru no:11800/85

⁴ Hak ve özgürlükler arasında, “primus inter pares” olacaksa, bunlar yaşam Hakkı ve işkence yasağı olabilir. Aksi görüş için bkz. ANAYURT Ömer, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti Kazancı Yayınları İstanbul 1998, s.1

⁵ Aynı yönde ALPKAYA, agm, s.1

En genel tanımla, özgürlükten bahsedebilmek için hukuken yasaklanmamış olması yeterli bulunurken; hak, hukuken korunan menfaat olarak kabul edilir.⁶ Aslında, her özgürlüğün bir hakka denk düşmesi gereklidir. Hak, özgürlüğün somutlaştırılmış biçimidir.⁷ Diğer bir deyişle, özgürlük hakkın temeli, konusu; hak ise özgürlüğün güvencesi ve gerçekleşme aracıdır.⁸ Bununla birlikte, sosyal güvenlik hakları gibi, temeli özgürlük olmayan hakların varlığı da kabul edilmelidir

Kanımızca, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hukuken tanındığı, korunduğu için hak olarak nitelenebilir. Bunun yanı sıra, devletin müdahale etmeme yükümlülüğüne ek bazı olumlu edimler yüklendiği de kabul edilmektedir. Ancak, bütün bunlar, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini aynı zamanda özgürlük kavramı içerisinde değerlendirmemize engel teşkil etmemektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, hem hak hem de özgürlüktür.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü için, Türk Anayasalarında hak kavramı kullanıldığı halde, doktrin daha ziyade özgürlük kavramını kullanmaktadır.⁹ Biz, tezimizde daha ziyade özgürlük kavramını kullanmayı tercih edeceğiz. Zira, özgürlük kavramı hukuken tanınmış olandan daha fazlasını ifade etmektedir.

İnsan, toplumsal (sosyal) bir varlıktır. İnsanlar birçok nedene bağlı olarak bir araya gelme ihtiyacı duyabilir. Örneğin, gelin alayları, nişan ve evlilik merasimleri, cenaze törenleri, festivaller, bilimsel, kültürel, ticari amaçlı, eğlenceye dönük toplantılar, hatta kahvehane toplanmaları... Bütün bu gruplaşmalarda bir topluluk olgusunun varlığıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu nedenle, her şeyden önce, hangi içerikteki toplanmaların bu güvenceden yararlanacağına ortaya konulması gerektiği kanısındayız.

⁶ Aynı yönde, ALİEFENDİOĞLU'na göre, "hak, hukukun kişiye tanıdığı bir şeyi isteyebilme yetkisi, özgürlük ise, kişinin hukukça yasaklanmamış bir alanda, hiçbir baskı altında kalmadan kendi iradesine ve kararlarına göre davranabilmesidir. Hak, statüye bağlı edilgen; özgürlük ise, yasaklanmayan alanda etkin ve devingendir." ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz "2001 yılı Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut" , "Anayasa Yargısı 19..." s.142

⁷ GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Yay., Bursa, 2000,s.162

⁸ KUBALI H.Nail, Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Siyasi Rejimler, İstanbul, 1964, s.318'den aktaran KABOĞLU İbrahim, Kollektif Özgürlükler, DÜHF Yay., Diyarbakır, 1989, s.15

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri anayasa hukuku, idare hukuku, ceza hukuku ve hukuk sosyolojisi alanlarında ayrı ayrı incelenebilecek konular içermektedir. Bunların hepsini bir arada incelemek hem zor ve uzun hem de gereksizdir. Biz burada konuyu Anayasa hukuku bakımından incelemekle yetineceğiz.¹⁰

Daha önce konuyu Anayasa hukuku bakımından inceleyen iki doktora tezi yazılmışsa da, 1982 anayasasında 2001 yılında yapılan değişiklikler ve sonrasındaki uyum yasaları çerçevesinde konunun yeniden incelenmesi gerekli görülmüştür.¹¹

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün genel esaslarını ele aldığımız ilk bölümde, özgürlüğün kapsamı, işlevi, özellikle demokratik toplumlarda önemi ve yeri, tarihsel gelişim ve mukayeseli hukuk da dikkate alınarak incelenecektir. Bu temellerin, özgürlük ile ilgili düzenlemelerin değerlendirilmesinde önemli olduğu kanısındayız.

Türk hukukunu temel alarak yazdığımız ikinci bölümde ise, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün düzenlenmesi, sınırlanması ve son olarak da özgürlüğü koruma mekanizmalarında sadece Anayasa yargısını ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarını değerlendireceğiz.

---

⁹ 1961 Anayasası dönemindeki 171 sayılı kanunda özgürlük(hürriyet) kavramı tercih edilmiş, 1982 Anayasası döneminde ise 2911 sayılı kanunda Anayasaya paralel olarak hak kavramı kullanılmıştır.

¹⁰ ANAYURT, age., s.2

¹¹ İlk tez 1995 yılında Esra Atalay tarafından yazılan Türkiye’de toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, ikincisi ise Ömer Anayurt tarafından 1996 yılında yazılan toplanma hürriyeti kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti adlı çalışmalardır. Her iki çalışmada 1982 Anayasasının ilk şeklini esas almaktadır.

I-TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN GENEL ESASLARI

A.Temel Kavramlar ve Özgürlüğün Koruma Alanı

1.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kavramları

a.Toplantı Kavramı ve Toplantı Türleri

Türkçe’de “toplantı” ifadesi yerleşmiş bulunmakla beraber, daha kucaklayıcı ve etkili bir terim olarak “toplanma” kavramının kullanılmasının daha uygun olacağını ifade eden yazarlar da vardır.¹² Korunan özgürlük bakımından toplantı kavramı dar, toplanma kavramı ise çok geniş bir içeriğe sahiptir. Biz, burada Anayasada ve ilgili kanunda kullanılan toplantı kavramını tercih edeceğiz.¹³

Toplantı sözcüğü birden çok kimsenin türlü amaçlarla bir araya gelmesini ifade etmektedir.¹⁴ Ancak bu bir araya gelmenin hukuki anlamda bir toplantı olarak nitelendirilmesi birtakım unsurların varlığını gerekli kılmaktadır.¹⁵

Toplantı kavramının tanımını yapan mahkeme kararları ve kanunlar mevcuttur.¹⁶ Ancak, bu tanımlar daha ziyade toplantı özgürlüğünün kapsamını belirlemeye yöneliktir. Kaldı ki, bu tanımların Anayasa hukuku açısından bağlayıcı olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bu nedenle öncelikle toplantı kavramının genel olarak unsurlarını ve türlerini incelemeyi gerekli buluyoruz. Hangi tür

¹² TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, YKY, İstanbul, 2004 5.bası, s.180; ANAYURT, age., s.7

¹³ 1924 ve 1961 Anayasaları toplanma ifadesini kullanmışlardır. Bizce de toplanma özgürlüğü daha yerinde bir kullanımdır. Ancak, toplanma kavramının gösteri yürüyüşlerini de içerdiğini söylemek mümkündür.(bkz.MORANGE Jean, Les Libertés Publiques, Puf, Paris, 1999, s.69) Biz bir karışıklığa meydan vermemek için yürürlükteki Anayasamıza uygun olarak toplantı terimini kullanmayı tercih ediyoruz. Bu noktada, toplanma ve toplantı kavramları hukuken kendilerine yüklenen anlamla var oldukları için, bizim açımızdan her iki kavram da aynı içeriğe sahiptir.

¹⁴ Türkçe Sözlük, toplanma kelimesini ise toplanmak işi gibi genel bir ifade ile tanımlamıştır. Türkçe sözlük Türk Dil Kurumu güncelleştirilmiş hali için www.tdk.gov.tr

¹⁵ ATALAY Esra, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, DEÜHF Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, İzmir, 1995, s.3

¹⁶ Örneğin, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 2.maddesinde, toplantı kavramını tanımlamıştır.

toplantıların ne ölçüde tezimiz konusu toplantı özgürlüğünün kapsamına girdiği ilgili bölümde ayrıca incelenecektir.

i-Toplantı Kavramının Unsurları:

Toplantı kavramı; ortak bir amaç çerçevesinde, geçici bir süre için organize olmuş/örgütlenmiş, birden fazla kişinin, bir araya geldiği gruplaşma olarak tanımlandığında, kişi sayısı, yer, organizasyon, geçicilik ve ortak amaç unsurlarının değerlendirilmesi gereklidir.

- Maddi Unsurlar:

Kişi Unsuru: toplantı, sözlük anlamında da açıkça görüldüğü gibi birden fazla kişinin bir araya gelmesini ifade etmektedir. Ancak, kaç kişinin bir araya gelmesinin toplantı oluşturmaya yeteceği konusunda bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir.

Common law'a göre, bir toplantı için en az üç kişinin bir araya gelmesi gerekmektedir.¹⁷ Alman doktrininde de buna paralel olarak toplantı olabilmesi için en az üç kişinin varlığını arayan yazarlar vardır.¹⁸

Türk hukukuna baktığımızda, Anayasalarımızda bugüne kadar bir kişi sayısına rastlanmamaktadır. Bu durumda, en az iki kişilik bir grup da Anayasal güvenceden yararlanabilmelidir.¹⁹ Bununla birlikte; 1982 Anayasasının 34.maddesi anlamında bir toplantıdan bahsedilmek, ilgili kanuna göre en az yedi kişilik bir düzenleme kurulunun oluşmasına bağlanmıştır.

---

¹⁷ YARSUVAT, age., s.30

¹⁸ Füsslein, Vereins-und Versammlungsfreiheit, in: Neumann/Nipperdey/Scheuner, Die Grundrechte, II.Band,2.Aufl.,Berlin 1954, s.444; Hoffmann, Inhalt und Grenzen der Demonstrationsfreiheit, JUS 1967, s.393; Mangoldt/Klein, Bd.1, s.305 aktaran ATALAY, age., s.4

¹⁹ Dünyada iki kişinin yeterli kabul edildiği ülkeler vardır.Örneğin Finlandiya

Anayasaya göre, toplantı için asgari iki kişinin yeterli olmaması için bir sebep yoktur; ancak, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında bir toplantı düzenlemek için en az yedi kişi gerekmektedir.²⁰

Organizasyon²¹ Unsuru: Bir olgunun hukuken toplantı sayılıp sayılmayacağı konusunda, organizasyon unsurunun zorunlu olup olmadığı üzerinde görüş birliği bulunmamaktadır. Bu konu, ani toplanmaların Anayasal garantiden yararlanabilmesi açısından önem taşımaktadır. Alman doktrininde hakim görüş²², bu nedenle toplantılarda önceden düzenleme yapılmasını zorunlu bir unsur olarak kabul etmemektedir.

Öte yandan, organizasyonu toplantının en esaslı unsurlarından biri olarak kabul eden yazarlar da vardır.²³ Toplantı olabilmesi için asgari düzeyde de olsa bir organizasyonu gerekli bulan bu görüş, toplantıları tesadüfen bir araya gelmiş alelade topluluklardan ayırmak amacıyla bu unsur üzerinde durmaktadır.²⁴

Toplantı olabilmesi için bir organizasyon yapılmasını gerekli ve zorunlu bir unsur olarak kabul ettiğimizde, bunu diğer sürekli organizasyonlardan ayırmak bakımından geçicilik unsuru vazgeçilemez bir tamamlayıcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçicilik/Süreklilik Aranmaması Unsuru: Toplantı belirli bir süre içinde yapılır ve bu sürenin sonunda sona erer.²⁵ Toplantı tanımındaki geçicilik unsuru, onu

²⁰ 2911 sayılı Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu m.11, Kabul Tarihi 6.10.1983, RG.08.10.1983-18185

²¹ Organizasyon kelimesi burada asgari bir düzenleme/tertip anlamında kullanılmakla beraber, hukuki anlamda bir düzenleme kurulunun oluşturulup, önceden bildirimde bulunulması zorunluluğu anlamında kullanılmamıştır.

²² Crombach, Die Öffentliche Versammlung unter freiem Himmel, Berlin 1976, s.19; Maunz/Dürig/Herzog, Art.8, Anm.56; Ott, Sttrefrecht, s.454 aktaran ATALAY, age., s.6

²³ KABOĞLU İbrahim Özden, "Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü", İnsan Hakları, YKY, İstanbul, 2000 s.145 ; COLLIARD Claude- Albert Libertés Publiques 3eme edition Dalloz Paris 1968 s. 544; MORANGE, Jean Droit de l'homme et liberté publiques PUF 2eme édition revue et augmenté, Paris, 1989, s.209

²⁴ Fransız İdari yargısı toplantıları tasarlanmış ve düzenlenmiş toplanma olarak tanımladığı halde, Fransız Yargıtay kararlarında, kasten(bilerek ve isteyerek) oluşmuş, ve organize olmaya muktedir toplanmalar olarak tanımlanmıştır. COLLIARD'a göre de, zaman içinde gelişen düzenleme kurulu ve bildirimle ilişkin esaslar, organizasyon unsurunun önemini azaltmaktadır. Kendisi de özellikle, toplantıları tesadüfi toplanmalardan ayırmak bakımından bu unsura ihtiyaç duyulduğu kanatindedir. Önceden düzenlenmemiş toplanmaların toplantı olarak nitelendirilemeyeceği yönünde bir iddiası bulunmamaktadır. COLLIARD, age., s.545

²⁵ YARSUVAT, age., s.30

derneklerden ayırmak bakımından önemlidir. Çünkü; dernek kavramı, kişi, amaç, yer ve organizasyon unsurları bakımından toplantı kavramı ile benzerlikler göstermektedir. Ancak, derneklerde sürekli bir birliktelik söz konusu olduğu halde, toplantılar bakımından geçici birlikteliklerden bahsedilebilir.

Birden fazla kişinin bir araya gelerek kullanabileceği özgürlükler (kollektif özgürlükler) doktrinde iki temel grupta incelenmektedir.²⁶ Birinci grup; dernek, sendika ve siyasi parti gibi örgütlenmiş, kurumsallaşmış hatta kendini oluşturan kişilerden ayrı bir tüzel kişilik kazanmış gruplardır. Bunlardan farklı olarak, ikinci grubu oluşturan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde ise bu birincilerin “örgütlenmiş” niteliği karşısında geçici gruplaşmalar ya da örgütlü olmayan kollektif özgürlükler ifadesi kullanılmaktadır.²⁷

Burada vurgulanması gereken bir diğer husus, toplantıların geçici birliktelikler oluşturma mecburiyetinden bahsedilmemesi gerekliliğidir. Geçici olarak bir araya gelen kişilerin yeniden bir araya gelmelerine ya da sürekli bir araya gelmelerine engel bir durum yoktur. İstisna olarak da olsa zaman bakımından bir süreklilik oluşabilir. Bu durum oluşan topluluğu dernek olarak nitelemeye elbette yetmez. Bu durumda, geçicilik unsuru yerine, süreklilik unsurunun aranmaması denilmesi daha uygun olacaktır. Aksi takdirde, belirli bir süreklilik barındıran toplantıları koruma dışı bırakmak gibi kabul edilemez bir durum ortaya çıkabilir.

Fransa’da doktrin ve yargı kararları, toplantıyı alalade toplanmalardan ayırmak bakımından organizasyon unsurunu, derneklerden ayırmak bakımından da geçicilik unsurunu kullanmaktadır.²⁸

O halde, kural olarak, süreklilik aranmaması /geçicilik unsurunun toplantıların özellikle derneklerden ayırt edici bir unsuru olduğunun altını çizmek gerekli ve yeterlidir.²⁹

²⁶ KABOĞLU İbrahim Ö., Kollektif Özgürlükler, DÜHF Yayınları, Diyarbakır, 1989, s.56 vd.; DUFFAR Jean, Les Libertés Collectives, Montchrestien, 1996, s.7 vd.

²⁷ Bkz.KABOĞLU, age., s.68 vd. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri için örgütlü olmayan ibaresi kullanılırken kurumsallaşmış bir örgüt olmayışı kastedilmektedir. Organizasyon unsurunu incelerken belirttiğimiz gibi, toplantılar belirli bir örgütlenmeyi / organizasyonu gerektirir. Önemli olan, bu örgütlenmenin/organizasyonun geçici olduğunu vurgulamaktır.

²⁸Conseil d’état, 06.08.1915, Delmotte et Senmartin, Dalloz Périodique 1916.3.1.’den aktaran COLLIARD, age., s.544 ve 546

Yer Unsuru: Yer unsuru doktrinde iki açıdan değerlendirilmiştir. Birincisi, toplantı yapılamayacak yerler bakımından yapılan değerlendirmedir. Örneğin, genel yollar ve parklarda toplantı yapılamaz.³⁰

İkinci değerlendirme bir toplantının söz konusu olabilmesi için katılımcıların bir arada, aynı mekanda bulunmalarının zorunlu olup olmadığı hususunda yapılmıştır.³¹ Genel anlamda toplantı tanımı yapılırken katılımcıların aynı mekanda bulunma zorunluluğunu aramak gerekli değildir. Gelişen teknoloji bugün birbirlerinden ayrı yerlerde bulunan insanların, aynı anda, birbirlerini görmeleri dahi sağlanarak, iletişim kurmalarına olanak tanımaktadır. Bu şekildeki bir araya gelmenin toplantı olarak nitelenmemesi için herhangi bir gerekçe bulunmamaktadır. Ancak, tezimizin asıl konusu olan kamuya açık toplantılar bakımından fiilen bir araya gelme ayrı bir unsur olarak kabul edilmelidir.³²

- Manevi Unsur:

Ortak Amaç Unsuru: Toplantının ana unsurlarından biridir.³³ Bir toplantıdan bahsedebilmek için kişilerin ortak bir amaç çerçevesinde bir araya gelmeleri olmazsa olmaz (sine qua non) bir unsurdur. Ortak bir amaç olmaksızın bir araya gelen kişilerin oluşturduğu topluluk yığın olarak nitelenmektedir.³⁴ Hemen belirtelim ki, bir araya gelen kişilerin amaçlarının aynı olması ile ortak olması arasında fark vardır.³⁵ Örneğin, bir trafik kazası sonrası olay yerinde toplanan, stadyumda maç izleyen ya da bir üniversite kantininde oturan insanların da amaçları aynı olabilir. Toplantı kavramında, bir araya gelen kişilerin amaçlarının aynı olması

²⁹Toplantı kavramını dernek kavramından ayırmak bugün için gereksiz bulunabilecek düzeyde netleşmiştir. Bununla birlikte, unsurlarını belirlemedeki bu hassasiyet kaynağını uzun süre toplanma hakkının dernek için bir araya gelmelerle beraber değerlendirilmesinde bulmaktadır. Unutulmamalıdır ki, Avrupa İnsan Hakları sözleşmesinde bu iki hak aynı madde tarafından korunmaktadır. Bu durumda, iki kavram arasındaki farkların ortaya konulmaya çalışılması hala bir anlam ifade etmektedir.

³⁰ YARSUVAT, age., s 34

³¹ ATALAY, age., s. 5

³²Tezimiz kapsamında kalan toplantıları belirlerken bu konuya yeniden değineceğiz.

³³ YARSUVAT, age., s.31

³⁴ COLLARD, age., s.546

³⁵ Amaçların aynı olması ile ortak olması arasındaki fark temelde birlikte olma bilincinden, bir "iç bağlantıdan" kaynaklanmaktadır. Bu durumu, aynı eşyaya sahip kişilerle, eşyaya müştereken (ortaklaşa) sahip kişiler arasındaki farka benzetmek de mümkündür.

değil, kişilerin ortak bir amaç için bir araya gelmeleri söz konusudur.³⁶ Herkesin amaca ulaşmak için tek başına çaba harcadığı ve biz (birlik) bilincine sahip olmadığı topluluklar toplantı sayılamaz.³⁷

Ancak bu amacın ne olması gerektiği konusu tartışmalıdır. Toplantıya katılanların amacı sadece bir arada bulunmak olsa bile bu birliktelik toplantı olarak nitelendirilebilir³⁸ görüşü olduğu gibi; baskın görüş toplantı olabilmesi için muhakkak entelektüel bir amaç güdülmesi gerektiği yönündedir.³⁹ Kanaatimiz, entelektüel bir amaç olmamasının toplantı nitelemesine engel olmayacağı yönündedir.⁴⁰ Nitekim, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun dördüncü maddesi c bendinde, “bilimsel, ticari ve ekonomik ve sportif amaçlarla yapılan toplantılar” ifadesi kullanılarak, bunların da toplantı olarak nitelendiği ancak kanun kapsamına girmediğini belirtilmektedir. Dolayısıyla, bu konudaki çeşitli görüşlerin, “toplantı” tanımından ziyade, toplantı özgürlüğünün kapsamına ilişkin olduğu kanaatindeyiz. Ortak amaç konusundaki tek sınır amacın hukuka uygun olması olarak kabul edilmelidir.

Bütün bu saydığımız unsurları beraberce değerlendirdiğimizde toplantı kavramını “hukuka uygun ortak bir amaç çerçevesinde, geçici bir süre için organize olmuş/örgütlenmiş, birden fazla kişinin, bir araya geldiği gruplaşma” olarak tanımlayabiliriz.

³⁶ Bir başka deyişle, amaç unsuru bir araya gelmeden önce bulunmalıdır. Burada maddi unsurlar arasında yer alan organizasyon unsurunun bunu sağlamak bakımından elverişli ve yeterli olduğu kabul edilebilir. Ancak, doktrinde organizasyon unsurunu zorunlu bir unsur olarak kabul etmeyen görüş bakımından toplantıya katılanlar arasındaki iç bağlantı ortak amaç unsuru ile sağlamak istenmektedir.

³⁷ ATALAY, age., s.5 Yazara göre, birlikte olma arzusu, Alman İmparatorluk Mahkemesi ve Karlsruhe Yüksek Eyalet Mahkemesinin bir toplantının varlığı için aradığı psikolojik birlik ya da doktrinde öngörüldüğü şekliyle iç bağlantı unsurunu da bünyesinde barındırmaktadır. Öte yandan, verdiğimiz üniversite öğrencileri örneğinde de söz konusu iç bağlantı bulunmadığı için toplantıdan bahsedilemeyeceği ileri sürülebilir.

³⁸ İd s.4 .

³⁹ Conseil d'état , 06.08.1915, Delmotte et Senmartin, Dalloz Périodique 1916.3.1.'den aktaran COLLIARD, age., s.546-547 Söz konusu karar, Fransız hukukunda temel bir karar olarak kabul edilmektedir. Toplantının üç unsuru; organizasyon, geçicilik ve son olarak da amacın fikir alışverişi ve ortak menfaatlerin savunulması olması gerektiği belirtilmektedir. Biz, amaç konusundaki bu sınırlamanın kapsama ilişkin olduğu kanaatinde olduğumuz için, bu görüşe ve kararlara daha sonra değinmeyi uygun buluyoruz. Bununla birlikte, Fransız doktrinde bu unsurun kesin ve ayırt edici bir unsur olarak kabul edilmediği, bu hususta çekinceler olduğu belirtilmelidir.

⁴⁰ Toplantı özgürlüğünün ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi toplantı tanımının fikir alışverişi ile sınırlanması anlamına gelmemelidir. Bununla birlikte, toplantı türlerini ve toplantı özgürlüğünün kapsamını belirlerken entelektüel amaç konusuna bilhassa değineceğiz.

ii-Toplantı Türleri:

- Katılan Kişiler Bakımından Toplantı Türleri:

Genel(Kamuya Açık)-Özel(Kamuya Kapalı) Toplantılar: Bir toplantının kamuya açık olup olmadığının belirlenmesinde hangi ölçütlerin kullanılacağı konusunda gerek mahkeme kararlarında gerekse doktrinde zaman içerisinde değişen ve gelişen değerlendirmeler yapılmıştır.⁴¹ Toplantı özgürlüğü ile ilgili kanunlar genel olarak, özel toplantıları düzenlememektedir. Bunlar, daha ziyade, özel hayatın gizliliği, konut ve kişi dokunulmazlığına ilişkin hükümlerin güvencesi altındadır.⁴²

Genel toplantılar ile özel toplantıları ayırmak için yararlanılan ilk kriter toplantının yapıldığı yere ilişkin olmuştur. Kamuya açık , genel niteliği taşıyan yerlerde yapılan toplantılar genel toplantı sayılırken, özel mekanlarda yapılan toplantılar özel toplantı rejimine tabi tutulmuşlardır.⁴³

Ancak, bu kriter toplantıların nitelenmesinde yetersiz kalmıştır. Öncelikle, genel yerler ikiye ayrılmıştır. Doğaları gereği genel nitelik taşıyan park, bahçe, meydan sokak gibi yerler ve tahsisleri sebebiyle genel nitelik taşıyan tiyatro, sinema salonları, kahvehane ve ibadet yerleri... Doğaları gereği genel nitelik taşıyan yerlerde özel toplantı yapmak mümkün gözükmemekle beraber, tahsisleri gereği genel yer olarak kabul edilen yerlerde pekala özel toplantı yapmak mümkün olabilir. Bu durumda, mutad olarak kamuya açık olan bir yer toplantı sırasında özel bir yer olarak kullanılmış olacaktır.

Bunun tersi durum da söz konusu olabilir. Bir meskende(konutta) yapılan toplantı kural olarak özel toplantı niteliği taşısa da, bu durum konut sahibinin

⁴¹Genel ve özel toplantılar, başlangıçta, aynı hukuki rejime tabi tutulmuşlardır. Toplantıların bu şekilde ayırımı ilk olarak Fransız Yargıtayının 16.08.1884 tarihli Rousset kararıyla net bir şekilde ortaya konmuş ve bu tarihten itibaren benimsenmiştir.

⁴² Özel toplantıların konut dokunulmazlığı ve kişi özgürlüğünün doğal uzantıları olarak kabul edilerek, kural olarak tam bir serbestlik rejiminden yararlanmaları gereği, İngiliz hukukunda pek ilgi görmemiştir. Kolluğun, özel toplantılarda da yetkili olduğu kabul edilmektedir.

⁴³ Fransız Yargıtayının Rousset kararı , kişinin kendi ikametgahında yaptığı balo ile ilgili olarak,kişinin kendi ikametgahında gerçekleşmesi nedeniyle özel toplantı sayılacağını belirtmektedir. Söz konusu karar, özel toplantılar ile genel toplantıları ayıran unsurları saymaktan kaçınmakta; ancak, iki tür toplantının birbirinden ayrılması gerektiğini vurgulamakta ve kişinin ikametgahında yapılan bir toplantının ikametgah kriterini kullanmak suretiyle özel toplantı sayılması gerektiğini belirtmektedir. Belçika hukukunda hala, konutta gerçekleşen toplantılar özel toplantıların temel kriteri olarak değerlendirilmekte ve mutlak bir serbestiden yararlanmaktadır. WILKIN Robert, Dictionnaire de droit public, Bruxelles, 1963 s.251'den aktaran YARSUVAT, age., s. 35

mekanını genel bir toplantı için kullanabilmesine engel teşkil etmemektedir.⁴⁴ Çünkü, kanaatimizce, bir toplantıyı genel ya da özel yapan unsur, katılan kişilerin niteliğine ve toplantıya katılma biçimlerine ilişkindir.

Toplantıya katılan kişi sayısının da toplantının genel-özel niteliğiyle doğrudan bir bağlantısı olduğunu söylemek mümkün değildir. Sayının çokluğu elbette toplantının kamuya açık olduğu yönünde bir karine teşkil edecektir. Ancak, tek başına bir ölçüt olarak kullanılması mümkün değildir.

Özel toplantı ile genel toplantıyı ayıran en önemli ve en belirgin özellik toplantıya katılanların davet edilme biçimidir.⁴⁵ Buna göre, bir toplantının özel toplantı sayılabilmesi için, toplantıya katılanların kişisel olarak davet edilmesi, diğerlerinin (davetli olmayanların) toplantıya girmelerinin mümkün olmaması, bu durumun denetlenmesi ve toplantının dışarıdan izlenemeyecek şekilde yapılması gerekmektedir.⁴⁶ Bu koşulları barındırmayan toplantı ise genel toplantı olarak nitelendirilecektir.

Davetin sözlü ya da yazılı olması önemli değildir. Buna karşılık, davetin belirli kişi ya da kişilere yönelik olması gerekmektedir. Herkese yönelik bir davet yazılı olabileceği gibi, katılımcılar sözlü olarak da bir toplantıya davet edilebilir.⁴⁷

Davet, bizzat toplantıyı düzenleyen kişi tarafından yapılmak zorunda değildir. Ancak, davetin toplantıyı düzenleyen iradesi ile yapılması ve onun(onların) iradesi dışında kimsenin davet edilmemesi gereklidir.

⁴⁴ Nitekim, Fransız Yargıtayının daha sonra, “sinema salonu gibi olağan olarak kamuya açık yerlerde bir özel toplantının yapılması halinde bu yerler genel niteliğini yitirir” demek suretiyle, kullanılan mekanın tek başına toplantının özel-genel ayırımını belirlemede yeterli olmadığına dair kararı vardır. JOUBREL, A age.s.120 Bir diğer kararında da, bir kişinin özel konutunda gerçekleşmiş olmasına rağmen, davetiyenin genele açık bir şekilde dağıtılmış olmasından hareketle toplantıyı genel toplantı olarak kabul etmektedir. LEBRETON, G. *Libertés publiques et droits de l’homme*, Armand Colin, Paris 1995 s.422’den aktaran ANAYURT Ömer, age., s.28

⁴⁵ Fransa’da bu kriteri kullanan kararlar için bkz.COLLIARD, age., s.548 Crim, 22.01.1869, Recueil Sirey, 70.1.44, 3.03.1873, Recueil Sirey, 73.1.152; 6.12.1909, Dalloz Périodique 1910.1.496

⁴⁶ Aynı yönde bkz. ATALAY, age., s.55 Yazar, kamuya açık toplantıları tanımlamayı tercih etmiş, bu esnada özel toplantılar için öngördüğümüz niteliklerin olmamasının toplantıyı kamuya açık toplantı haline getireceğini belirtmiştir.

⁴⁷ Bir ailenin tek bir davetiye ile davet edilmesi, davetiyenin şahsiliğine engel teşkil etmez. Buna karşın, hamiline hazırlanmış bir davetiye şahsilik unsurunu barındırmamaktadır. Keza, yoldan geçen

Toplantının yapıldığı yere davetli olmayan kişilerin serbestçe girebilmeleri de toplantının özel toplantı olarak kabul edilmesine engel teşkil edecek bir husustur. Aynı şekilde, toplantıda yapılanların dışarıdan izlenememesi, duyulmaması da toplantının özel olarak nitelenmesinde dikkate alınmaktadır. Kanaatimizce, özel bir toplantının yapıldığı yerde pencerelerin açılması tek başına toplantının özel olma niteliğine zarar vermemelidir. Aksi yorum, bu kıstasın konulma amacını aşan dar bir bakış açısının sonucu olabilir.

Anayasa Mahkemesi 1963 yılında verdiği iki kararda,⁴⁸ bir toplantının özel sayılmasında konut, toplantıya katılanların sayısı, toplantı yeri ve toplantının konu ve amacı gibi ölçütlere yer vermiş ve bunların tümüne göre yapılacak bir değerlendirmeye göre sonuca gidileceğini belirtmiştir. Bizce, söz konusu kararlar bizim konumuz bakımından bir önemi haiz değildir. Şöyle ki, kararın esas konusu ifade özgürlüğüne ilişkindir ve özel toplantıya ilişkin bu ölçütler ifade özgürlüğünün sınırlarına yöneliktir. Toplantı özgürlüğü bakımından ismen davet edilmiş sekiz basın görevlisi ile yapılacak toplantının özel toplantı olma niteliğini haiz kabul edilmesi gerekirse de, ifade özgürlüğünün sınırları açısından bu toplantıda söylenenler kamuya açık kabul edilebilecektir. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesinin bu kararlarının toplantı özgürlüğü bakımından ölçütler getirmediği kanaatindeyiz.

Fransız hukukunda önerilen bir diğer ölçüt, örgütsel mekan ölçütüdür. Buna göre, bir yere sadece belirli bir örgüte üye olanlar girebiliyorsa, burada yapılan toplantı da özel toplantı olarak nitelendirilebilmelidir. Ancak, bu ölçüt, özel toplantı kavramını genişlettiği ve bu genişlemenin doğuracağı sakıncalar olduğu gerekçesiyle Fransız Yargıtayınca kabul edilmemiştir.⁴⁹

---

herkese dağıtılan davetiyeler de şahsılık unsurunu taşımamaktadır. Demek oluyor ki, sadece davetiyenin varlığı toplantıyı özel kılmamaktadır. COLLARD, age., s.550

⁴⁸ E.1963/16, K.1963/83, Kt. 8.4.1963 ve E.1963/17, K.1963/84, Kt. 8.4.1963 kararların tam metni için bkz. www.anayasa.gov.tr

⁴⁹ COLLARD, age., s.548-549 Örgütlerin, kendi sürekli üyeleri ile yaptıkları toplantılar özel toplantı olarak kabul edilmelidir.. Ancak, geçici üyelerin veya davetlilerin varlığı halinde bu toplantılar özel toplantı rejiminden faydalanamayabilecektir. Fransa'da, siyasi partilerin de örgüt olduğu ancak bunlara üyeliğin çok sıkı koşullara bağlanmadığı, bu nedenle de, siyasi partilerin toplantılarının özel toplantı kabul edilmesinin çok ufak bir ihtimal olduğu belirtilmektedir. Cour de Cassation, 7 Aralık, 1927, Receuil Sirey, 1928.1.85

- Yer Bakımından Toplantı Türleri:

Açık Hava-Kapalı Yer Toplantıları: Toplantının genel ya da özel olması ile toplantı yapılan yer arasında herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Bu ayırım, toplantının kamu düzenini bozma olasılığını değerlendirmek ve buna göre kolluğun yetki ve sorumluluklarını düzenlemek maksadıyla yapılmaktadır.⁵⁰ 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu⁵¹ bu ikisi arasında zaman zaman ayrı düzenlemelere gitmekle beraber, açıkça bir kapalı yer tanımı yapılmamaktadır.⁵²

Kapalı yer, sınırları(alanı) belirli, dışarıya kapalı yer olarak tarif edilebilir. Ancak, burada iki husus ayrıca değerlendirilmelidir. Birincisi, etrafının çevrili olan yerin üstünün de muhakkak kapalı olması gerekip gerekmediği hususudur. Örneğin, stadyumda, etrafı duvarlarla çevrili bir arazi içindeki üniversite bahçesinde ya da etrafı kapalı(sınırları belirli) bir parkta yapılacak toplantı açık hava toplantısı olarak mı, kapalı yer toplantısı olarak mı değerlendirilecektir?

Bu konuda, “kapalı yer” kavramının geniş yorumlanması gerektiği, her tarafı kapalı olmasa dahi, girişin denetlenip denetlenmediği, katılanların niteliği,(özel durumları) ve toplanılan yerin dışarıyla ilişkisinin kesilip kesilmediği gibi hususlar dikkate alınarak, her somut olayın ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁵³ Kanımızca, bir yer için açık-kapalı değerlendirilmesi başka ölçütler kullanılarak yapılmamalıdır. Bir mekanın büyüklüğü ile kapalı ya da açık olması arasında hiçbir bağlantı bulunmamaktadır. Keza, katılımcıların niteliği ve sayısı toplantının genel ya da özel toplantı olarak nitelenmesi bakımından dikkate alınan ölçütlerdir, açık hava-kapalı yer toplantısı ayırımı bakımından bir değeri bulunmamalıdır.

⁵⁰ Açık hava toplantılarının kamuoyu ve siyasi iktidarlar üzerindeki etkisi daha fazladır. Bu nedenle, hem katılımcılar ve düzenleyiciler bakımından daha çok tercih edilmektedir. Genel olarak, “miting” olarak adlandırılan açık hava toplantıları, meydan ve alanlarda yapılmaktadır. Bu sebeple de kamu düzenini kapalı yer toplantılarına oranla daha fazla tehdit ederler ve daha katı düzenlemelere tabi tutulmuşlardır.

⁵¹ Kanun no:2911 Kabul tarihi: 6.10.1983 RG:08.10.1983-18185

⁵² 6761 sayılı Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda bir tarif bulunmaktadır. Ancak, bu tarif eleştiriye açık bir tariftir. Her tarafı muhkem şekilde kapatılmış olan yer şeklindeki tanım giriş yerini gözardı etmektedir. Giriş-çıkışlarda kapı olması zorunluluğu dahi söz konusu olmamalıdır.

⁵³ YARSUVAT, age., s.40

Öncelikle, özel mülkiyete tabi yerler⁵⁴, giriş-çıkışları denetim altında bulunduğu sürece kapalı yer olarak nitelenebilir. Burada, “kapalı” sıfatının “dışarıya(halka) kapalı olma” yönü ön plandadır. Bu durumda, etrafı çevrili bir fabrika avlusunda yapılan toplantı kapalı yer toplantısı olarak nitelenmelidir.⁵⁵ Parkta yapılan bir toplantı ise açık hava toplantısı olarak kabul edilebilir.

Stadyumların kapalı yer sayılıp sayılmayacağı yönünde bir konsensus sağlanamamıştır. ANAYURT, stadyumların kesinlikle kapalı yer sayılmayacağını belirtirken, ESEN, ATALAY ve belli koşulların gerçekleşmesi halinde YARSUVAT aksi görüştedir. Biz de, stadyumlar ile büyük kapalı spor salonları arasında fark olmadığı görüşündeyiz. Bir mekanın sadece üstünün açık olması, o mekanın kapalı sayılmasına engel teşkil etmemelidir. Ancak, küçük şehirlerde bulunan her yanı açık sadece tribünlerden oluşan alanların stadyum olarak nitelenemeyeceğini ve bu nedenle etrafı da açık olan bu mekanların kapalı yer sayılmayacağı kanısındayız.

İkinci husus, etrafı çevrili mekanın dışarıdan görülebiliyor olmasının mekanı kapalı yer olarak nitelememize engel teşkil edip etmeyeceğidir. FÜSSLEİN, toplantı yapılacak yerin dışarıdan görülemeyecek şekilde duvarlarla çevrili olmasının zorunlu olmayacağını belirtmiştir.⁵⁶ ANAYURT ise, kapalı yer toplantılarının ancak iştirak edeceklere yönelik olması nedeniyle bunun dışarıya belirgin bir şekilde yansımaması gerektiğini iddia etmiştir.⁵⁷ Kanımızca, dışarıdan görülebilme tek başına kapalı yer nitelenmesine engel teşkil etmemektedir.⁵⁸ Dışarıdan görülme ve

⁵⁴ Burada, İdarenin mülkiyetinde olan ve kamuya açık olmayan yerlerin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği görüşündeyiz. Aynı yönde bkz. ANAYURT, age., s.34

⁵⁵ YARSUVAT, burada değişik ölçütlere başvurulabileceğini, kapalı yer kavramını geniş yorumlamak gerektiğini ileri sürmektedir. Bir başka görüş, daha somut olarak, çevresi kapalı ancak üstü açık bir yerde yapılan toplantının kapalı yer toplantısı sayılması gerektiği, buna karşılık sadece bir yönü kapalı olup, diğer yönleri açık olan yerlerin açık yer sayılması gerektiğini ileri sürmektedir. bkz. ATALAY, age., s.57-58

⁵⁶ Füsslein- Die Grundrechte, s.445'den aktaran ATALAY, age., s.57

⁵⁷ ANAYURT, age., s.35 Yazar, kapalı yeri tanımlarken, dışarıdan yapılan konuşma ve hareketlerin rahatça duyulması, görülmesi ve izlenmesinin mümkün olmadığı mekanları bu kapsama sokmaktadır. Kapalı yer kavramını oldukça dar yorumlayan ANAYURT, sağlık şartlarından yoksun, katılanların mevcut kapasitesini taşımaktan yoksun ve daimi olmayan yerlerin de kapalı yer sayılmayacağını belirtmektedir. Kanımızca, yazar kapalı yerleri çok dar yorumlamaktadır. Buna mukabil, kapalı yer toplantılarının kapsamını dar tutup, bunları neredeyse özel toplantılara yakınlaştırmış ve bildirim yükümlülüğünden beri kılınmalarının daha uygun olacağı yönünde görüş belirtmiştir. Böyle bir ayırım yapılarak, bu tür toplantıların bildirim yükümlülüğünden beri kılınması elbette özgürlükçü bir yaklaşımdır. Ancak, sadece açık hava toplantılarını bildirim yükümlülüğüne bağlayan Almanya'da dahi, doktrinde baskın görüş, tam da aynı sebeple(daha özgürlükçü olmak bakımından) kapalı yer kavramını geniş yorumlama yönündedir. Bkz. ATALAY, age., s.57-58

⁵⁸ “Kapalı yer” ifadesi uygulamada yanlış anlaşıldığı, son derece katı yorumlanarak trajedi-komik olaylar yaşanabildiği için bazı hususların açıklanmasında fayda vardır. Örneğin, 6761 sayılı kanunun

izlenme daha ziyade toplantının genel ya da özel olarak nitelenmesine ilişkin bir ölçüttür. Aynı şekilde, toplantının dışarıya ses yükseltici aletle naklediliyor olmasının da toplantıyı, kapalı yer toplantısı olarak nitelmemize engel teşkil etmeyeceği görüşündeyiz.⁵⁹

- Organizasyon Bakımından Toplantı Türleri:

Ani – Planlı(Organize) Toplantılar : Şüphesiz, toplantı kavramının unsurları arasında organizasyon unsurunu zorunlu bir unsur olarak kabul eden yazarlar ani toplantı – planlı toplantı şeklinde bir ayrıma gitmemişlerdir. Ani toplantılar, önceden hiçbir bildirimde bulunulmadan, kendiliğinden ve aniden oluşan bir grubun yaptığı toplantı olarak tarif edilebilir.⁶⁰ Bunların en önemli özelliği olayla protestonun hemen arka arkaya yaşanmasıdır. Çoğu zaman, beklenmedik bir olay karşısında kitle psikolojisinin etkisiyle oluşan bir grubun tepki niteliğindeki toplanması söz konusu olur.

Ani toplantıları, acele toplantılardan ayırmak gereklidir.⁶¹ Acele toplantılar, aslında planlı olmakla beraber, mümkün olduğunca çabuk yapılması gerektiği için kanunda öngörülen bildirim süresine uymanın mümkün olmadığı toplantılardır. Bildirim süresine uyulması halinde toplantının yapılması anlamsız ya da etkisiz kalacaktır. Örneğin, ertesi gün görüşüleceği bilinen bir idari kararı (yıkım kararı) protesto etmek maksadıyla toplantı düzenlenmek istendiğinde, bu toplantının karar alınana kadar yapılması gereklidir ki, karar üzerinde bir etki doğurabilsin. Ancak, düzenleme için öngörülen bildirim sürelerinin beklenmesi halinde geç kalınmış olacaktır. Ani toplantılar ise, olayın hemen peşi sıra gerçekleşmeleri nedeniyle bildirimde bulunulmadan yapılan toplantılardır.

---

yürürlükte olduğu dönemde, Manisa’da bir sinema salonunda düzenlenen toplantıda hava çok sıcak olduğu halde vali tarafından pencereler kapatılmıştır. Bkz.ESEN s.196’dan aktaran ANAYURT, age., s36 Yazar, dışarıdan görülebilenin bir yerin kapalı yer olarak nitelenmesine engel teşkil eden bir durum olduğunu belirtmekle beraber, bu örnekteki kadar dar bir yorumun mümkün olamayacağını da eklemiştir.

⁵⁹ Elbette, bu durumun ayrıca düzenlenmesi, dışarıya ses yükseltici aletle dışarıya yayım yapılan kapalı toplantıların açık hava toplantılarıyla aynı düzenlemeye tabi tutulması mümkündür. Örneğin, dışarıya ses verilme imkanının saat sınırlaması ile kapalı yer toplantısının saat sınırlaması elbette aynı olmayacaktır. Ancak, bu durum toplantının kapalı yer toplantısı olarak nitelendirilmesine engel teşkil etmemelidir.

⁶⁰ ATALAY, age. s.53 Ani toplantılarda, önceden bir davet ya da ilan söz konusu değildir. Örneğin, karşı grubun toplantısına misilleme ve ya protesto olarak oluşabilir. Elbette, bu oluşan bu grupta ortak amaç unsurunun, bir iç bağlantının bulunması şarttır.

⁶¹ MEYER, Demonstrations und Versammlungsrecht, s.10’dan aktaran ATALAY, age., s.53

- Amaçları Bakımından Toplantı Türleri:

Toplantıların, alelade toplanmış yığınlardan farklı bir toplanma biçimi olduğunu toplantı kavramının manevi unsurunu incelerken belirtmiştik. Baskın görüş ise, entelektüel amaç taşımayan toplanmaları toplantı kavramı içinde telakki etmemektedir.⁶² Fransız Devlet Şurası 1915 yılında vermiş olduğu Delmotte et Senmartin kararında⁶³; toplantının amaçlarını fikir teatisinde bulunmak ve ortak çıkarları korumak olarak belirlemiştir. Entelektüel amaç aramaktaki maksat bunlar ile eğlendirme amaçlı toplanmaları birbirinden ayırmaktır.

Bir toplantının, akla gelen ilk amaçlarından biri şüphesiz bilgi ve fikir alışverişidir. İkincisi ise ortak menfaatlerin savunulmasıdır. Ancak, bu amaçların belirleyici, açık ve net olduğunu söylemek mümkün değildir. Bazı toplantı türleri birden fazla amaç içerebileceği gibi, bazı toplantı türlerinin de genel toplantılardan ayrılmasında yarar vardır. Bunların ortak özellikleri, sadece toplantı özgürlüğü çerçevesinde değil, Anayasanın ilgili diğer maddeleri çerçevesinde de korunuyor olmalarıdır.⁶⁴

Aslında, amaçları bakımından toplantı türlerini saymak mümkün değildir. Biz, burada özellikle 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda adı geçen toplantı türlerine yer vermekle yetineceğiz.

Tüzel kişilerin özel kanunları veya tüzükleri uyarınca yapacağı toplantılar: Bu tür toplantıların özelliği tüzel kişiliğin iç düzenine, sorunlarına ve işleyişine yönelik ve tüzel kişiliğin üyeleri arasında yapılan kapalı yer toplantıları olmalarıdır. Bir tüzel kişilik elbette herhangi bir konuda genel bir toplantı, açık hava toplantısı vs. düzenleyebilir. Burada, tüzel kişiliklerin iç işleyişlerine ilişkin toplantılarla, diğer toplantılar arasındaki fark vurgulanmak istenmiştir.

⁶² YARSUVAT, age., s.32, COLLİARD, age., s.546 Bizce, toplantılarda aranan entelektüel gaye toplantı özgürlüğünün kapsamına ilişkin bir sorundur. Biz diğer amaçlara yönelik toplantılardan da burada bahsetmeyi uygun buluyoruz.

⁶³ Conseil d'état , 06.08.1915, Delmotte et Senmartin, Dalloz Périodique 1916.3.1. aktaran COLLİARD, age., s.544 vd. ve YARSUVAT, age., s. 32

⁶⁴ Örneğin, 1982 Anayasasında, dini ayin ve törenler 24.maddeyle, dernek özgürlüğü dolayısıyla bunların toplantıları 33..maddeyle, bilim ve sanat özgürlüğü 27.maddeyle de korunmaktadır.

Geleneksel toplantılar (kanunlara uymak, kendi kural ve sınırları içinde kalmak şartıyla kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar) : Düğün, nişan törenleri, kuruluş, yıl dönümleri, cenaze törenleri bunlara örnek olarak sayılabilir. Bu toplantılar, toplantı özgürlüğünün hukuken tanınmasından da önce, kendi geleneksel kuralları çerçevesinde yapılagelen toplantılardır. Bunların kamu düzeni bakımından aynı derecede tehdit oluşturmadığı kabul edilmektedir.⁶⁵

Bilimsel, kültürel, ekonomik, sportif amaçlı toplantılar: bunlar birbirlerinden ayrı amaçlarla düzenlenen toplantılardır. Eğlendirici, sanatsal ve sportif toplantılar temelde seyretme/izleme amaçlı toplantılardır. Bilimsel amaçlı toplantıların,⁶⁶ akademik nitelik taşımaları ve konuların bu biçim ve içerikle ele alınmaları gereklidir. Bununla birlikte, bilimsel toplantılarda konuşmacıların akademisyen olması zorunluluğu olmadığı gibi, konuşmacıların akademisyen olması da toplantının bilimsel olarak nitelendirilmesi için yeterli değildir.

Dini toplantılar: Dini toplantılar yani ibadet amacıyla toplantılar ibadethanelerde veya konutlarda yapılmaktadır. Bunlar, kural olarak din özgürlüğü ve konut dokunulmazlığı hükümlerinden faydalanırlar. Bir toplantının dini nitelikli olması demek, toplantının belli bir dini cemaat tarafından düzenlenmesi veya toplantı esnasında dini konuşmalar yapılması, sloganlar atılması demek değildir; toplantının bizzat dinden ya da din geleneğinden kaynaklanan ve belirli aralıklarla tekrarlanan bir toplantı olması demektir.⁶⁷

Seçim zamanı yapılan propoganda toplantıları: Bunların en önemli özelliği seçim döneminde ve seçim kanunlarına uygun olarak ve sadece siyasi partiler ve bağımsız adaylarca düzenlenebilen toplantılar olmalarıdır. Bunlar kapalı yer toplantısı olabileceği gibi, açık hava toplantısı da olabilir. Adaylar, kendilerini

⁶⁵Fransız hukukunda bu tür toplantılar kolluk rejimi dışında tutulmuş olup geniş bir serbestlikten yararlanmaktadır. 1 Mayıs törenleri, paskalya, bayram törenleri bu kategoride yer almaktadır.

⁶⁶ Bu toplantılar, panel, sempozyum, konferans ya da kollokyum adını alabilir.

⁶⁷ ANAYURT, age., s. 46-47 Dini toplanmalar daha ziyade gösteri şeklinde tezahür etmektedir. Örneğin, hristiyan kültüründe, İsa peygamberin göğe kaldırılışının yıldönümleri bu tür gösterilere örnek teşkil edebilir. Ülkemizde, cuma namazı sonrası yapılan gösteriler ise bu kapsamda değerlendirilemez. Ancak, Ramazan ayı boyunca yapılan bir takım etkinlikler bu kapsamda değerlendirilecektir.

seçmenlere tanıtma, benimsetme ve fikirlerini yayma amacıyla bu toplantıları düzenleyebilirler.

Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanların devlet ve hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet toplantıları: Bu toplantıların amacı devlet üst kademe yöneticilerinin icraatlarını halka aktarmaları veya halkın taleplerini, sıkıntılarını dinlemeleridir.⁶⁸

b.Gösteri Yürüyüşü Kavramı:

i-Gösteri ve Yürüyüş Kavramları

Gösteri yürüyüşü ifadesi birbirinden ayrı iki olguyu içermektedir. Türk Anayasalarında ve kanunlarında “gösteri yürüyüşü” ifadesi kullanılmakla beraber doğrusunun “gösteri ve yürüyüşler” şeklinde olması gerektiği kanısındayız.⁶⁹

• Gösteri

Gösteri kavramı, sanatsal gösterileri de içeren oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Toplanma özgürlükleri çerçevesinde gösteri kavramı ise , bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması olarak tarif edilmektedir.⁷⁰ Belirli bir yerde yapılması ve hareketsiz olması bakımından toplantılara benzemektedir. İkisi arasındaki belirgin farklılık, toplantılarda konuşmalar ön planda iken gösterilerde slogan, jest, pankart, alkış gibi ikincil ifade biçimlerinin kullanılmasıdır. Gösterilerde nutuklar atılması, uzun konuşmalar

⁶⁸ Sohbet toplantılarından ne anlaşılması gerektiği Danıştay 1. Dairesinden sorulmuştur. Açık yerde mi, kapalı yer de mi yapılabileceği, ses yükseltici alet kullanılıp kullanılmayacağı vs. Danıştay 1.Dairesi, sohbetin kapalı yerde ya da açık yerde olmasının veya ses yükseltici alet kullanılmasının tek başına sohbet niteliğine etkisi olmadığını belirtmiştir. Her şekilde yapılabilen sohbet toplantılarının sınırı kamu düzeninin bozulması hali olarak kabul edilmiştir. Aktaran GÜLTEKİN Hasan Basri, Danıştay 1.Daire Başkanı, Anayasa Yargısı 8, AYM Yayını no:21, Ankara 1991, s.201

⁶⁹ Aslında, yürüyüşler için hareketli toplantılar veya hareketli gösteriler ifadeleri de kullanılmaktadır. Türkiye Barolar Birliğinin 2001 yılında hazırladığı Anayasa önerisinde daha kapsayıcı olduğu gerekçesiyle sadece “gösteri” kavramı kullanılmakla yetinilmiştir. TBB Anayasa Önerisi 2001TBB yayınları no:14 Fransız hukukunda “cortège” yürüyüş için, “manifestations” ise gösteriler için kullanılan terimlerdir. 3 Mart 1328 tarihli Tecemmuat Hakkındaki Kanun, umumi yollar üzerinde, halkın gürültülü bir şekilde toplanmasına tecemmu ismini vermektedir.

⁷⁰ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük www.tdk.gov.tr

yapılması bunları toplantı olarak nitelmemize yol açacaktır.⁷¹ Kanımızca, toplantıları gösterilerden ayıran temel farklılık; toplantılarda katılan kişiler kendi aralarında fikir alışverişinde bulunmayı hedeflediği halde, gösterilerde katılımcıların ana hedefinin “dışarıdaki” kişiler olmasıdır. Toplantıların içe dönük, gösterilerin ise dışa dönük olma özellikleri ön plandadır.⁷²

Kamuya açık cadde ve meydanlarda oturma, trafiğin engellenmesi veya bina işgalleri şeklinde ortaya çıkan engelleme eylemleri de bir çeşit gösteri olarak kabul edilebilir.⁷³ Şüphesiz, bina işgal eylemlerinin “gösteri” olarak kabul edilebilmesi bunların belirli bir zaman ile sınırlı olmaları, düşünce açıklama aracı olarak kullanıldıktan sonra hemen boşaltılması koşuluna bağlıdır.⁷⁴

- **Yürüyüş (Gösteri Yürüyüşü)**

Bir topluluğun duygularını dile getirmek için ana yollar ve alanlarda yürüyerek yaptıkları gösteri “gösteri yürüyüşü” olarak tanımlanmaktadır. Gösteri olgusundan yararlanan bu tanımın yanısıra yürüyüşleri hareketli toplantılar olarak da tanımlayan yazarlar vardır.⁷⁵ Kanımızca, yürüyüşler dışa açık olma özelliği yönünden gösterilere daha yakın bir kavramdır. Zira, yürüyüşlerin asıl gayesi “dışarıdakilere” fikir aktarmaktır.

Yürüyüşlerin en önemli ve ayırt edici unsuru bir yerden bir yere hareket edilmesidir. Bu hareket her ne kadar “yürüyüş” olarak ifade edilse ve bu ifade, öncelikle insanların yürümesini akla getirse de; at, bisiklet, araba ve benzeri motorlu taşıtlarla yapılan gösteriler de bu kapsamda değerlendirilmektedir.⁷⁶

⁷¹ Fransız hukukunda, toplantıları gösterilerden ayırmak için konuşma-nutuk (discours) kriteri kullanılmaktadır. Aynı yönde ANAYURT, age., s.17

⁷² Gösterilerde fikirlerin daha ziyade amblem, işaret, marş, bayrak, alkış, slogan vb. ile açıklanması söz konusu iken, toplantılarda karşılıklı fikir alışverişi ön plandadır, fikirlerin iç değişimi söz konusudur. Aynı yönde bkz. SUNAY Reyhan, İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2001, s.184

⁷³ ATALAY, Esra age., s.58

⁷⁴ Kuşkusuz, işgal edilen binanın boş olması öncelikli bir koşuldur. Boş olmayan bir binanın işgal edilmesi herşeyden önce “saldırısızlık” unsurunu barındırmayacağı için ayrıca değerlendirmeye lüzum görülmemiştir. Bu tür engelleme eylemleri baskın görüş tarafından sivil itaatsizlik eylemleri arasında kabul edilmektedir. Biz, bir oturma eyleminin yapılış yerine göre gösteri veya sivil itaatsizlik olarak nitelenebileceğini düşünüyoruz. Bu nedenle, gösteri biçimleri arasında da değerlendirdik. bkz. sivil itaatsizlik ile ilgili bölüm

⁷⁵ YARSUVAT, age., s.41

⁷⁶ ibid. Çevreyi koruma amaçlı gösterilerde deniz taşıtlarının da kullanıldığı görülmektedir.

Gösteri yürüyüşlerinin bir diğer unsuru olarak düzenlilik olgusu dikkat çekmektedir. Colliard, yürüyüşleri “bir düzen ve beraberlik içinde bir yerden bir yere belirli bir amaçla hareket eden insan toplulukları” olarak tanımlamaktadır.⁷⁷ Bununla birlikte, yürüyüşün bir askeri tören disiplininde olması anlamında bir düzenlilik aranmamaktadır.

Gösteri yürüyüşleri, kamuya ait cadde ve meydanlarda, görüş ve düşüncelerin veya istem ve tepkilerin toplu olarak ve belli bir düzen içinde , slogan, şarkı, yazı, işaret, pankart gibi araçlarla dile getirilmesi olarak tarif edilebilir.⁷⁸

- **Picketing**⁷⁹

Bu noktada, gösteri ve yürüyüşün özel ve değişik bir türü olan “picketing” kavramını ayrıca ele almanın da gerekli olduğunu düşünüyoruz.⁸⁰ Picketing; bir grubun, yaya ve araç trafiğini engellemeden, kaldırımlarda, meydanlarda, parklarda ve benzeri yerlerde, çember çizerek, durmadan sürekli yürümeleri şeklinde gerçekleşen bir eylem türüdür. Bu esnada ellerinde pankart bulundurulabilecekleri gibi, alkış, slogan vb. ifade biçimleri de kullanılabilirler.⁸¹ Tek bir koşul vardır, durmadan yürümek. Halkanın içindeki insanlar değişebilir, ancak sürekli olarak yürüyen bir çember oluşturulması gerekmektedir.⁸²

ii-Gösteri ve Yürüyüşlerin Özellikleri

Aralarındaki farkları ortaya koymak bakımından; toplantılar hareketsiz ve içe dönük toplanmalar, gösteriler hareketsiz ve dışa dönük toplanmalar, yürüyüşler ise hareketli ve dışa dönük toplanmalar olarak tarif edilebilir. Bir başka ifadeyle,

⁷⁷ COLLİARD, age., s.568-569

⁷⁸ 2911 sayılı Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu; gösteri yürüyüşünü;belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından bu kanun çerçevesinde düzenlenen yürüyüşler olarak tarif etmektedir. Biz, bu ifadenin bir tarif olmadığı kanısındayız.

⁷⁹ Türkçesi bulunmadığı için kelimenin ingilizcesi kullanılacaktır.

⁸⁰ Aslında, bu kavram daha ziyade grev hakkı vesilesiyle kullanılmaktadır. Bununla birlikte, gösteri ve yürüyüş özgürlüğü kapsamında bir yöntem olarak değerlendirilmemesi için sebep yoktur. Özellikle, yer bakımından sınırları aşmada dikkate alınması gereken önemli bir yöntem olduğunu düşündüğümüz için burada ayrı bir başlık altında tanımlamayı gerekli bulduk.

⁸¹ GÜRAN Sait, Hak arama özgürlüğünün iki boyutu, Anayasa Yargısı 9, AYM Yay., No: 27, Ankara 1993, s.23.

⁸² Yürüme kesilirse, yaya trafiğini engelleme sebebiyle sorun çıkmaktadır. Aktaran GÜRAN Sait, Tartışmalar, Anayasa Yargısı 8, s.205

toplantılar ve gösteriler hareketsiz olmak bakımından, gösteri ve yürüyüşler ise dışa dönük olmak bakımından benzerlik arz etmektedir.

Toplantılardan farklı olarak, gösteri ve yürüyüşler genel yollarda, kamuya açık sokak, cadde ve meydanlarda yapılır ve olağan düzeni kesinlikle bozar, trafiği aksatır.

Gösteri yürüyüşleri kamuya açıktır. Ancak, bu bir yürüyüşün aslında bir derneğin ya da belirli bir grubun üyelerine açık olamayacağı anlamına gelmez.⁸³ Sadece niteliği gereği gösteri yürüyüşlerinin özel olabilmeleri mümkün değildir. Örneğin, üniversite öğretim üyeleri hazırlanmakta olan Yükseköğretim Kanunu Tasarısını protesto etmek için bir yürüyüş düzenlediğinde, aslında bu yürüyüş öğretim elemanlarının katılımı ile kamuoyunu ve iktidarı etkilemek amacıyla yapılan bir gösteridir. Ancak, yürüyüş esnasında, öğretim elemanı olmayanların yürüyüşe katılmaları da mümkündür. Zira, yürüyüşler doğaları gereği kamuya açıktır.

Gösteri yürüyüşlerinin tanımları gereği sadece açık havada yapılabileceği tartışmasızdır. Sokak, cadde, meydan ve denizler kural olarak açık alanlardır. Yürüyüş bölgesinde bir yerin üst kısmının geçici ya da sürekli olarak kapatılmış/örtülmüş olması bu yerlerin kapalı yer olarak nitelenmesi için yeterli olmayacaktır. Buna karşın, gösteriler bakımından kapalı yer - açık hava ayırımı yapılabilir. Bunlar, kapalı yer – açık hava toplantıları ile aynı rejime tabi olacaklardır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, toplantının tek kişi ile yapılması mümkün değildir. Buna karşın, doktrinde tek kişilik gösteri ya da gösteri yürüyüşünün mümkün olabileceği savunulmuştur.⁸⁴ Belli bir konuya dikkat çekmek ve kamuoyunu etkilemek amacı güden tek kişinin yaptığı gösterinin veya yürüyüşün de bu kapsamda değerlendirilmesine engel bir durum olmamakla beraber, bu durumun özgürlüğün kollektif niteliğini etkilemeyeceğini de belirtmek gereklidir. Bu özgürlük

⁸³Belirli örgütlerce düzenlenen gösteri ve yürüyüşlere katılma yalnızca topluluk üyeleri sınırlanabilir. KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.85 Bu durumda, belirli bir örgüte mensup kişilerin cüppe, beyaz önlük, işçi tulumu vs.giyimleri ayırt edici olacaktır.

⁸⁴MÜLLER, s.50'den aktaran ATALAY, age., s.8

daha ziyade toplu ifade özgürlüğüne yöneliktir. Bireyler, tek başlarına olduklarında bireysel olarak düşüncelerini açıklama özgürlüklerini kullandıkları ileri sürülmektedir.⁸⁵

2-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Koruma Alanı

a-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamı

Toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramlarının tanımını, unsurlarını ve türlerini incelerken, mümkün olduğunca içeriği geniş tutmayı tercih ettik. Zira, genel özellikler dikkate alınarak yapılan her tanımlama, kaçınılmaz olarak, özgül olanı dışarıda bırakma tehlikesi içermektedir. Oysa, amaç özgürlüklerin olabildiğince kapsayıcı bir biçimde tanınmasıdır. Bunun da yolu, özgürlükleri kapsamlarına uygun tanımlamaktan değil; özgürlüklerin tam da “neyi / neleri kapsamadığını” göstermesi bakımından, kavramların mümkün olduğunca geniş tanımlarını takiben, yürürlükteki hukuk bakımından özgürlüğün kapsamını belirlemekten geçmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü iki ayrı hakkı ifade etmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleme hakkı ve toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma hakkı. Her ne kadar, Anayasada ve ilgili kanunda, sadece “düzenleme hakkı” olarak ifade edilmiş olsa da, bu durum katılma hakkının korunmadığı anlamında kabul edilmemiştir.

Hangi toplantı, gösteri ve yürüyüşlerin bu özgürlük kapsamında değerlendirildiği ya da değerlendirilmesi gerektiği konusu ise daha esaslı ve önemli bir konudur.

⁸⁵ ATALAY, age., s.8 Tek kişilik gösterilerin en önemli farkı genelde bunların bildirim/izin yükümlülüklerine uymaksızın gerçekleşmelerinin mümkün olmasıdır. Bu anlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmesi rejiminden bağımsız olmaları ya da bu rejimin kapsamı dışında tutulmaları bunların bu özgürlüğün korumasından yararlanamayacakları anlamına gelmemelidir. Üstelik, bunların daha geniş bir korumadan yararlanmaları gerektiği de ileri sürülebilir. Finlandiya, tek

i-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamına İlişkin Görüşler

Geniş yorum taraftarı görüş⁸⁶ , 1982 Anayasasının toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ile ilgili 34.maddesinin başka herhangi bir nitelik belirtmeksizin, silahsız ve saldırsız olmak şartıyla tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerini kapsadığını ileri sürmektedir. Her ne kadar, madde gerekçesinde⁸⁷ toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düşünciyi açıklama özgürlüğünün icrası niteliğindeki bir hak olduğu belirtilse de, bu durumun özgürlüğün kapsamını fikir alışverişi ile sınırlı tutmaya yetmeyeceği ileri sürülebilir. Bu nedenle, kişilerin ortak bir amaç doğrultusunda her türlü bir araya gelmelerinin bu Anayasa maddesi çerçevesinde korunduğu kabul edilebilir.⁸⁸

Nitekim, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun kapsamında yer almadıkları halde, Anayasanın 34.maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunduğumuz toplantı biçimlerinin çeşitli kanunlarda düzenlendiğini görmekteyiz. Örneğin, derneklerin kendi iç işleyişlerine ilişkin toplantılar Dernekler Kanununda, ticari işletmelerin organlarının toplantıları Ticaret Kanununda düzenlenmektedir. Bununla birlikte, bunların büyük bir kısmının, Anayasada yer alan diğer özgürlüklerin kullanımının bir parçası olduğu da bir gerçektir.⁸⁹ Bu nedenle de, 34.maddenin, özellikle, Anayasanın diğer maddelerinin korumasına girmeyen genel toplantılar için olduğu kabul edilebilir. Dolayısı ile, bu özgürlüğün tarihsel süreçteki gelişimini ve işlevini göz önünde bulundurarak, mukayeseli hukukta da baskın

---

kişilik gösteri yürüyüşlerin açıkça kapsam dışı bırakıldığı bir ülkedir. Türk kanunlarına da bu yönde bir hükmün konulması gerektiği kanaatindeyiz.

⁸⁶ MAUNZ/DÜRIG/HERZOG Artiker 8 Anmerkung.1-4'den aktaran ATALAY, age., s.49

⁸⁷ İZGİ Ömer-GÖREN Zafer, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, TBMM Basımevi, Ankara, 2002, s.366

⁸⁸ Geniş yorum taraftarı görüş, Anayasada tanınan hakkın koruma alanından yola çıkmakta ve bunu mümkün olduğunca geniş tutma eğilimindedir. Her türlü bir araya gelmenin Anayasanın korumasına girmesi gerektiği fikrine katılmakla birlikte, Anayasada tanınan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün belirli bir eylemi ifade ettiğini düşünüyoruz.

⁸⁹ Bir diğer örnek olarak, özel konutlarda yapılan, özel toplantıların da konut dokunulmazlığına ilişkin korumadan yararlandığı görülmektedir. Keza, dini toplantılar daha ziyade din özgürlüğü, bilimsel toplantılar da bilim özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmektedir.

görüş⁹⁰ tarafından kabul edilen, dar anlamda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü esas almak gerektiği kanısındayız.⁹¹

Dar yorum taraftarı görüş, çoğunlukla, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kapsamını, fikir alışverişi ve ortak çıkarların savunulmasına yönelik toplantı, gösteri ve yürüyüşler olarak belirlemektedir.⁹² Fransız yazarlar, mahkeme kararlarını esas almakta, Türk yazarlar ise ilgili kanunlara dayanmaktadır. Nitekim, bugün halen yürürlükte olan 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu da dar yorumu benimsemiştir.

Siyasi bir niteliği bulunmayan toplantıların bu özgürlük kapsamında korunmasına gerek olmadığı yönündeki aşırı dar görüşe ise katılmak mümkün değildir.⁹³

Gösteri özgürlüğünün kapsamına girip girmediği tartışmalı olan bir diğer eylem türü engelleme eylemleridir. 1968 öğrenci olayları sırasında gündeme gelen oturma ve işgal eylemleri, Alman Anayasa hukukçuları tarafından bu özgürlüğün kapsamında kabul edilmektedir. Anayasa hukukçuları, düşünce açıklamasının oturma eylemiyle de gerçekleşebileceğini, trafiğin aksamasının ise Anayasada yer alan silahlı ve saldırsız olma şartını ihlal etmediğini ileri sürmektedir.⁹⁴

Türk hukukunda bu tür eylemler, daha ziyade sivil itaatsizlik eylemleri kapsamında değerlendirilmektedir.⁹⁵ Anayasanın 34.maddesi bunları açıkça yasaklamamaktadır. Bununla birlikte, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamına girdiklerini söylemek de mümkün değildir. Kanımızca, tüm oturma

⁹⁰ Gerek Alman, gerek Fransız, gerekse Türk doktrininde sayısız eser toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kapsamını dar yorumlamaktadır. Örnek olarak bkz. Fransa'da COLLIARD age., Almanya'da HESSE, (aktaran ATALAY age.) Türkiye'de ANAYURT age.

⁹¹ Geniş yorum taraftarı görüş, Anayasada tanınan hakkın koruma alanından yola çıkmakta ve bunu mümkün olduğunca geniş tutma eğilimindedir. Her türlü bir araya gelmenin Anayasanın korumasına girmesi gerektiği fikrine katılmakla birlikte, Anayasada tanınan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, tarihsel süreçte belirli bir eylemi ifade etmektedir.

⁹² COLLIARD, age., s.546, YARSUVAT age., s.32, KABOĞLU İbrahim, Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, 6.baskı, Ankara, 2002, s.405

⁹³ aynı yönde ATALAY, age., s.51, aşırı dar görüş Almanya'da Ossenbühl tarafından savunulmuştur.

⁹⁴ Alman Mahkeme içtihatları ise, bu tür eylemleri açıkça suç olarak nitelendirmektedir. Maunz/Durig/Herzog ; Schwaeble s.122'den aktaran ATALAY, age., s.58

⁹⁵ ÖKÇESİZ ve COŞAR bu eylemlerin sivil itaatsizlik eylemleri kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. ATALAY ise, bunların toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemesi için anayasal bir sebep olmadığı kanaatindedir.

eylemleri aynı kategori içinde değerlendirilmemelidir. Sadece oturma eylemi olarak gerçekleşmesi, bir gösterinin bu özgürlük kapsamına girmediğini iddia etmek bakımından yeterli olmamalıdır. Özgürlüklerin kapsamı belirlenirken geniş yorum yapılması esas olmalı, başka özgürlüklerle çatışmadıkça oturma eylemleri de bu özgürlük kapsamında değerlendirilmelidir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11.maddesi ise, Açık - kapalı mekanlarda , özel - kamusal alanlarda, karada-denizde (greenpeace), yaya-araçlı (bisiklet,paten,taksi), ayakta-oturmali vb., “biraraya gelmeleri” içerir. Burada kamusal ya da kamusal alan ön planda kabul edilmektedir.⁹⁶ Komisyon, toplanmayı “bireylerin bir fikir ya da amacı açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde toplantı, gösteri ve yürüyüş vb. gibi, hangi şekil altında olursa olsun, bir araya gelmeleri olarak tanımlamaktadır.⁹⁷ Bu tanım çerçevesinde, 11.madde kapsamına, gerçekleştirilme biçimine bakılmaksızın her türlü toplantının girdiği söylenebilir.⁹⁸ Bununla birlikte, burada da dar yorumun benimsendiği anlaşılmaktadır.

ii-Toplantı veGösteri Yürüyüşleri Kanununun Koruma Alanı:

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından düzenlenen açık ve kapalı yer toplantıları ve yürüyüşler olarak tanımlamıştır.⁹⁹

Gerçek ve tüzel kişiler tarafından düzenlenen açık ve kapalı yer toplantılarının bu kanun kapsamına girdiği açıktır. Buna karşın, örneğin, Alman Toplantı Kanunu, sadece açık hava toplantılarını düzenlemektedir. Mukayeseli hukukta, ilgili kanunlar olarak hep genel toplantıları düzenleyen kanunları

⁹⁶ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age., s.180 Toplu eylem özgürlüklerinin anlamı da budur; özel alanda toplanmalar zaten özel yaşamı koruyan kategoriler içinde yer alır.

⁹⁷ Christians against Racism and Fascism/İngiltere, Karar tarihi: 16.07.1980 başvuru no:8440/78, DR 21, s.138 aktaran GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, AİHS ve uygulaması 11.ek protokole göre hazırlanıp genişletilmiş 3.bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002

⁹⁸ Karada, havada, denizde, yürüyerek, oturarak, yaya, araçla, kamuya açık-kapalı vs. Nitekim, AİHK , bu maddenin özel yerlerde yapılan toplantılara, kamusal yerlerde yapılan toplantılara, yürüyüşlere ve oturma eylemlerine uygulanabilir olduğunu belirtmiştir. Mark Anderson and nine others against the United Kingdom, Karar tarihi: 27.10.1997'den aktaran ALPKAYA, agm., s.3

⁹⁹ 2911 sayılı kanun madde 2, Kabul Tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185

görmekteyiz.¹⁰⁰ 2911 sayılı Kanun açıkça genel toplantıları düzenlediğini ifade etmemekle beraber, “halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu oluşturmak suretiyle o konuyu benimsetmek” olarak ifade edilen amaç unsuru, bizi bu kanunun genel toplantılar düşünülerek hazırlandığı fikrine götürmektedir.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu yedi kişilik bir düzenleme kurulunun önceden bildirim yapmasını öngörmektedir. Bu durumda, ani toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün korumasından yararlanamayacağı ileri sürülmektedir. Nitekim, Kanunun 23.maddesi bildirimsiz Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerini kanuna aykırı kabul etmekte ve 28.maddesiyle bunları düzenleyen, yöneten ve katılanlara ilişkin cezaları öngörmektedir. Ancak, istisnaen de olsa, ani toplantıları koruyan yargı kararları mevcuttur. Bununla birlikte, kural olarak, Türk hukukunda, ani toplantıların söz konusu özgürlüğün kapsamında görülmediği kabul edilmelidir.

İlgili kanunda, “halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek” olarak ifade edilen amaç unsuru, aslında hiçbir belirleyiciliğe sahip değildir. Bu ikisinin daha ziyade gösteri ve yürüyüşler için geçerli olduğu kabul edilmelidir. Ortak çıkarların korunması ve bilginin tek taraflı aktarımı ön plana çıkarılmıştır. Toplantı tanımını içeren ender toplantı ve gösteri yürüyüşü kanunlarından biri olan Türk Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, tanım yapmadaki başarısızlığı ile aydınlatıcı, açıklayıcı ve belirleyici olmaktan ziyade, genişletilmeye ve yorumlanmaya muhtaç bir tanım ortaya koymaktadır. Fransız yargı kararları ve doktrininde savunulan “entellektüel amaç” kriterinin dikkate alındığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte, kanun, arasında “entellektüel amaç” kriterine uygun sayılabilecek bazı toplantıların da bulunduğu bir kısım toplantı ve faaliyeti kapsam dışı bırakmıştır.

Siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzel kişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları; kanunlara uymak, kendi kural ve sınırları içinde kalmak şartıyla kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar; spor

¹⁰⁰ Örneğin, Fransa’da bu özgürlük liberté a la réunion publique, yani kamusal/genel toplantı

faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar ve son olarak başbakan ve bakanların devlet ve hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler dördüncü maddede yer alan istisnalar arasındadır. Beşinci madde ile de seçim zamanında yapılacak propoganda toplantıları ile ilgili kanun hükümlerinin saklı olduğu belirtilmiştir.¹⁰¹

Bu sayılanlar dışında kalan ve toplantı tanımına uygun kabul edilebilecek tüm toplantılar ve gösteri yürüyüşleri kanun kapsamında değerlendirilecektir. Örneğin, 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun meclisteki görüşmeleri sırasında dini toplantı ve yürüyüşlerin de toplanmalar rejimi dışında tutulması teklif edilmiş, bu teklif reddedilmiştir. Böylece, bunlarda genel toplantılar rejimine dahil olmuşlardır. 2911 sayılı Kanunda da, kanunun uygulama alanı dışında kalan toplantılar arasında zikredilmediğine göre, dini toplantı ve gösterilerin geleneksel toplantılar çerçevesinde değerlendirilmedikleri sürece genel toplantılar rejimine tabi olacakları kabul edilmelidir.¹⁰²

Hareket halinde olmayan gösteriler kanunda ayrıca düzenlenmemiştir. Ancak, bunlar da toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü kapsamında değerlendirilmektedir. Yürüyüşler ise toplantılarla amaç bakımından aynı kabul edilip, şekil ve yöntem olarak bunlardan ayrılmaktadır.¹⁰³

Melez bir yapısı olan “picketing” anavatanı olan Amerika Birleşik Devletlerinde düşünceyi açıklama ve bu içerikte eylemlerin bir türü olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁴ İfade özgürlüğüne ek olarak eylemsel/gösterisel bir boyutu da

özgürlüğü olarak geçmektedir.

¹⁰¹ 6761 sayılı kanunun 11.maddesi “mahalli örf ve adetlere göre yapılacak merasim, eğlence, düğün, balo gibi toplantılarla okullar ve resmi teşekküller tarafından tertip edilecek toplantılar ve ilmi konferanslarla, Pazar veya panayır gibi yerlerdeticari ve iktisadi ve sair maksatlarla vaki halk topluluklarının” kapsam dışı bırakıldığını belirtmekteydi.

¹⁰² Biz, bunların, somut olayda, din özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilebileceği kanısındayız.

¹⁰³ ANAYURT, age., s. 19

¹⁰⁴ Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin “picketing”i ABD Anayasına 1.ek'in 1.maddesinde yer alan fikir ve düşünceleri açıklama özgürlüğü çerçevesinde değerlendirdiği ilk karar olarak bilinen, 1937 tarihli Senn v. Tile Layers Union'dan başlayarak aynı içtihadı izleyen 1940 Thornhill, 1941 Amerikan Federation of Labour kararları ile içinde eylem olgusu nedeniyle artı sınırlamalara tabi tutulabileceğini öngören 1941 tarihli Milk Vagon Drivers Union, 1949 tarihli Giboney kararlarında konu hep iş uyuşmazlıkları üzerineydi. Ancak, daha sonra verilen kararlarda, konular kamuyu aydınlatma, yargıyı ve yürütmeyi etkileme amaçlı olarak, zenci hakları, kürtaj, çevre gibi farklı ve yeni alanlara da kaymıştır. Bkz. GÜRAN, “Hak arama özgürlüğünün iki boyutu” s.26 dipnot 7-8

olması nedeniyle biz “picketing”in toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği kanısındayız.¹⁰⁵

b.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Bazı Toplu Eylemlerle Karşılaştırılması:

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini düzenleyen ilk metinlerin ortaya çıktığı dönemlerde, kişi toplulukları, yönetime ilişkin ortak istek, dilek ve şikayetlerini çoğu zaman silahlı isyan ve ayaklanmalar şeklinde ortaya koymaktaydılar.¹⁰⁶ İktidarlar ise bu taleplere direnmiştir. Dolayısı ile o dönemlerde, siyasi nitelikte bir toplu eylem denilince akla silahlı, saldırgan, isteklerini zorla kabul ettirmeyi veya iktidarı devirmeyi hedefleyen toplulukların eylemleri gelmekteydi.

Bugün için, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ayaklanma, isyan, devrim gibi kavramlarla karıştırılması mümkün değildir. Bununla birlikte, toplantı ve gösteri yürüyüşleri için belirtilen silahsız-saldırızsız, barışçıl olma “şartı” esasen, bunları ayaklanma benzeri hareketlerden ayırmak için kullanılmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün tanınmadığı ya da kullanılmasının aşırı kısıtlayıcı hükümlere bağlandığı yerlerde bu tip toplumsal hareketlerin gözükmesi de bu iki toplu hareket arasındaki ince ilişkiye işaret etmektedir.

Ayaklanmalar, karakteristik olarak, sorunlarını anlatmak için uygun/yasal yolları kullanamayan ve gerekli olduklarını düşündükleri reformları yapmada baskı altına alınan insanların yılgınlıklarını ifade etmektedir.¹⁰⁷ Devrim olarak nitelenen kitlesel toplumsal hareketler ise, büyük bir reform ve değişim sürecine yol açar. Devrim, devrime katılmış olanların bir kısmı tarafından şiddet kullanımı ve tehdit içermektedir. Devrimler, iktidarı şiddete başvurmadan ya da şiddet kullanımıyla tehdit edilmeden bırakmaya ikna edilemeyecek siyasi otoritelere karşı muhalefetin sonucunda ortaya çıkan politik değişimleri ifade etmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Kanada Yüksek Mahkemesi de, picketingi toplanma özgürlüğünün değil, ifade özgürlüğünün bir icra tarzı olarak kabul etmektedir. Ancak, burada daha ziyade grev ve işçi haklarıyla ilgili olarak tanınan bir haktır. P.W.HOGG, Constitutional law of Canada, Third Edition, V.II, Toronto, 1992, s.41.2’den aktaran ANAYURT, age., s.143

¹⁰⁶Bkz. BERCE Yves-Marie, Modern Avrupa’da Ayaklanmalar ve Devrimler, çeviren: Muna Cedden, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003

¹⁰⁷ GIDDENS Anthony, Sosyoloji, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, s.540

¹⁰⁸ id, s.532-533

Bazı toplu eylemler ise, toplantı ve gösteri yürüyüşü çerçevesinde değerlendirilmemekle birlikte, birçok açıdan bu özgürlükle benzer özellikler barındırmaktadır. Burada, özellikle sivil itaatsizlik eylemleri ve basın açıklamalarının, toplantı ve gösteri yürüyüşleri rejimine benzeyen ve ondan ayrılan özelliklerini ele alacağız.

i-Sivil İtaatsizlik

1848 yılında Amerika'da Thoreau tarafından ilk kez kullanılan sivil itaatsizlik kavramı, 1980'li yıllarda Avrupa'da yoğun tartışmaların konusu olmuş, son yıllarda (1990'lardan beri) Türkiye'de de kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰⁹

Sivil itaatsizlik, kamuya açık, şiddete yer vermeyen, yönetim politikalarında veya mevzuatta değişikliğe gidilmesi istemiyle girişilen, toplumun çoğunluğunun sağduyusuna seslenen, bilinçli olarak yaptırımına katlanmak koşuluyla bir hukuk kuralının ihlali ile sonuçlanan, bireysel ya da kollektif, ikincil ve barışçıl bir protesto eylemidir.¹¹⁰

Sivil itaatsizlik olgusunun temel unsurları şu şekilde sayılmaktadır:¹¹¹

• Yasadışılık: Sivil itaatsizlik, haksız bir uygulamaya karşı bütün yasal yollar denendikten sonra girişilen yasadışı bir eylemdir. Bu yola ancak sonuç getirecek yasal yollar denenip tüketildikten sonra başvurulur. Çünkü, sivil itaatsizlik eylemcisi, var olan Anayasal düzenin temel ilkelerine ya da toplumsal sözleşmeye esastan bir itirazda bulunmaz. Tersine, bu temel anlaşmanın ilkelerinin çiğnenmesinden duyduğu kaygıyı dile getirmek için bu yola başvurur. Bu anlamda sivil itaatsizlik yasadışı ancak meşru bir eylemdir.¹¹² Bu unsur, sivil itaatsizlik eylemlerini, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden ayıran en temel farkı ortaya koymaktadır.

¹⁰⁹ COŞAR Yakup, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.9

¹¹⁰ aynı yönde ANAYURT, Ömer age. 24

¹¹¹ Sivil itaatsizlik kavramı ve unsurları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. ÖKÇESİZ Hayrettin, Sivil İtaatsizlik, Afa Yayınları, İstanbul, 1996; ARENDT, DWORKİN, HABERMAS, GALTUNG, KING, RAWLS, SANER, THOREAU, Kamu vicdanına çağrı, Sivil İtaatsizlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997; HABERMAS Jürgen Sivil İtaatsizlik Afa Yayınları İstanbul 1995

- Alenilik ve Hesaplanabilirlik: Yasadışı olmakla beraber sivil itaatsizlik, gizli değil aleni bir eylemdir. Kamuya açıktır. Hesaplanabilirlik ise eylem sürecinin ve sonuçlarının başta söylenenlere uygun olmasıdır.

- Politik ve hukuki sorumluluğun üstlenilmesi: Yasadışı olmasına rağmen, eylemci eyleminin sonuçlarına katlanmayı kabul etmiştir. Herhangi bir yasal takip karşısında eylem inkar edilmez, aksine üstlenilir.

- Şiddetin reddedilmesi.: Sivil itaatsizliğin asli özelliklerinden biridir¹¹³ Bununla birlikte, eşyaya karşı amaçla orantılı şiddet içeren eylemler, hatta kişiye karşı amaçla orantılı şiddet içeren eylemler de bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Burada şiddet kavramına hukuki olarak değil, ahlaki olarak bakılmaktadır.¹¹⁴

- Ortak adalet anlayışına / kamu vicdanına yönelik bir çağrı: Sivil itaatsizlik çoğunluğa yapılan bir çağrı, gönderilen bir mesajdır. Kendisine ortak adalet anlayışını / kamu vicdanını temel alan sivil itaatsizlik hareketi; bireysel çıkarlar ya da toplumun diğer üyelerinin haklarının gaspına yol açacak grup çıkarlarıyla gerekçelendirilemez.

- Sistemin geneline değil tekil haksızlıklara karşı ortak eylem: Sivil itaatsizlik eylemi toplumsal ilişkiler sistemine karşı değil tek tek haksızlıklara karşı yapılır. İdeolojik birliktelikleri gerektirmez, aslolan karşı çıkılan ya da istenen şeylerde ortaklıktır. (kısmi bir çakışmanın varlığı yeterlidir. Bunun bir sonucu olarak, insanlar ortak ve somut bir hedef etrafında geçici olarak bir araya gelir, ve sorun çözülmüce dağılırlar.) Burada toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile benzerlik göstermektedir.

¹¹² COŞAR, age., s.10

¹¹³ id s.12 vd.

¹¹⁴ Örneğin, bir generalin üniformasına kan sıçratma şiddet içeren bir hareket olarak nitelendirilebilir. Ancak, savaşa engel olmak için yapılan bir eylemde çarpıcı olması ve generali rahatsız etmesi için kullanıldığında yasal değil fakat meşru sayılması mümkündür.

· Eylem ciddi haksızlıklara karşı yapılmalı ve haksızlıkla ölçülü olmalıdır: Her yasal yol tüketildiğinde bu eyleme başvurulması, hem sivil itaatsizlik eylemlerini işlevsiz kılacak, hem de etkinliklerini azaltacaktır.¹¹⁵

· Haksızlıklarla ilgili çifte standart kullanılmamalıdır: Karşı çıkılan haksızlığı yapan ya da haksızlığa uğrayan kişiler dikkate alınmaksızın, o haksızlığa her koşulda karşı çıkılmalıdır.

Sivil itaatsizlik daima gösterisel bir düşünce açıklamasıdır.¹¹⁶ Gösteriler ile aynı amaca yönelik oldukları ve şiddet içermedikleri için, sivil itaatsizliği gösteri ve toplanma hakkının aşırı köktenci bir yorumla hukuksallaştırmak isteyen görüşler de mevcuttur.¹¹⁷

Demokratik hukuk devletlerinde gözlemlenen sivil itaatsizlik eylemleri arasında; yasaklanmış gösteri ve yürüyüş, yasaklanmış sempati gösterileri, yasak alanda, örneğin parlamento önünde gösteri yapma ve bazı oturma eylemleri sayılabilir.¹¹⁸

Hemen belirtelim ki, kanunsuz tüm toplantı ve gösteri yürüyüşleri sivil itaatsizlik eylemi olarak nitelendirilemez.¹¹⁹ Sivil, itaatsizlik eylemleri yasa dışı ve fakat meşru eylemlerdir. Haklı bir sivil itaatsizlik olanağı, demokratik hukuk devletinde dahi yasal düzenlemelerin gayrimeşru olabileceğinden doğmaktadır.

¹¹⁵ Bununla birlikte, hangi haksızlıkların ciddi sayılacağı konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır. John RAWLS, eşit özgürlük ve eşit şans ilkelerinin ihlal edilmiş olmasını ve haksızlığın siyasi muhalefete rağmen uzun süredir devam ediyor olması şartlarını aramaktadır. bkz. age. s 61 vd. Ölçülülük ile ilgili esaslar için bkz. J.GALTUNG age., s.212

¹¹⁶ DREIER Ralf, Wider standsrecht und ziviler Ungehorsam im Rechtsstaat s.64'den aktaran ÖKÇESİZ, age., s.9

¹¹⁷ Blanke/Sterzel demonstrationsrecht und demonstrationsfreiheit s.71'den aktaran HABERMAS, age., s.47

¹¹⁸ HABERMAS, age., s.14-15 Türkiye'de ilk önemli eylem 1969 TÖS Öğretmen boykotudur. İlk akla gelen diğer örnekler arasında, 1995 yılı Mart ayında Düşünceye özgürlük adlı eserin 1080 kişinin imzasıyla yayınlanması sayılabilir. Çünkü daha önce 24 yazarın imzasıyla yayınlanan Düşünce özgürlüğü ve Türkiye adlı kitap toplatılmış ve yayıncısı Erdal Öz ve yazar Yaşar Kemal hakkında dava açılmıştır. 1995-1996 Cumartesi anneleri izinsizdi birçok kez gündeme gelen gözaltılara rağmen, eylemcilere dava açılmamış olması, burada vurgulanması gereken önemli bir olgudur.

¹¹⁹ Bütün sivil itaatsizlik eylemleri de yalnızca kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden ibaret değildir.

Ölçüt, modern devletin, vatandaşlarınca özgürlük içerisinde tanınmak beklentisini temellendirdiği ve herkes için anlaşılabilir olan ahlaksal ilkelerdir.¹²⁰

Sivil itaatsizlik, yasal protesto biçimlerine karşı (toplantı ve gösteri yürüyüşü) bir hukuki normun çiğnenmesiyle; bencil ve olağan hukuk ihlallerine karşı da dikkate ve saygıya değer bir ahlaki-siyasi motivasyonla işlenmesiyle; geleneksel, klasik direnme hakkı, devrim, ihtilal, hükümet darbesine karşı ise duruma göre kamuya açıklığı ve şiddetsizliğiyle temelde ayrılmaktadır.¹²¹

Kendinden emin olan her demokratik hukuk devleti sivil itaatsizliği, siyasi kültürünün normalleşmiş bir yapı taşı olarak algılamaktadır.¹²² Ancak, bu eylemler hukuk düzeninin koruduğu ve düzenlediği bir hak niteliğinde değildir. Sivil itaatsizlik, istisnai bir eylem türü olup, belirtilen şartlar dahilinde gerçekleşmiş olması halinde meşruluğu kabul edilebilen ve hoşgörü çerçevesinde değerlendirilen bir protesto biçimidir.¹²³

Türk mahkemelerinin bazı sivil itaatsizlik eylemlerini, 2911 sayılı Kanunun dar çerçevesinde değerlendirmemeleri ve bu alanda özgürlüğü ön planda tutmaları son derece önemli bir tutumdur. Sivil itaatsizlik eylemi olarak nitelendirilebileceğimiz birçok eylemi Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı bulmayan Yargıtay kararları, bu ikisi arasındaki yakın ilişkiyi destekler niteliktedir.¹²⁴

¹²⁰HABERMAS, age., s.42

¹²¹ RAUPACH-STREY Gisela, Widerstand und ziviler Ungehorsam, ein Beitrag zur Klärung der Begriffe in Widerstandsrecht in der demokratie s.174 'den aktaran ÖKÇESİZ, age. s.113 ve COŞAR, age., s.15

¹²²HABERMAS, age., s.32

¹²³ RAWLS John, Civil Disobedience in focus, edited by Hugo Adam Budeau, published by Routledge, London and New York, 2002, s. 103-122. Yargıtay , 2911 sayılı kanuna muhalefet iddiası ile açılan bazı davalarda "hoşgörü" göstererek birtakım eylemler bakımından suçun oluşmadığı yönünde karar vererek , adını koymamakla beraber bazı sivil itaatsizlik eylemlerini değerlendirmiştir. Bkz.Yargıtay 8. Ceza Dairesi E.1990/9476 , K. 1990/10557, Kt.11.12.1990 ve aynı dairenin 21.4.1980 gün ve 2589/3022 sayılı kararları aktaran ALASU Yılmaz, Hükümet Memurları Tarafından Efrada Yapılacak Suumameleler –Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara, 1993, s.155 ve Yargıtay 8.Ceza Dairesi, E.1997/11389,K.1997/11620, K.t.09.09.1997, Yargıtay Kararları Dergisi cilt:23, sayı:10 Ekim 1997, s.1650

¹²⁴ Meclis binasında, harçları protesto etmek amacıyla pankart açan öğrencilerin eylemi yerel mahkeme tarafından toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununa aykırı olarak nitelendirildiği halde, Yargıtay, gençlerin sırf maddi güçlükleri nedeniyle üniversite kayıtlarının silinmesi kuşkusuyla, işlevi yasama olan bir platformda masumane bir davranış biçimi ve demokratik bir tepki sergiledikleri gerekçesiyle söz konusu eylemi toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu çerçevesinde değerlendirmemiş, ilgili kişilere Melis İçtüzüğü'nün 145.maddesi uyarınca verilen disiplin cezasını yeterli olduğuna hükmetmiştir.Yargıtay 8.Dairesi, E.1998/26, K.1998/4491, Kt.27.03.1998 Yargıtay Kararları Dergisi cilt:24, sayı:8, Ağusyos 1998, s.1245-1246

ii-Basın Açıklaması:

Basın açıklaması faaliyetlerinde “halkı aydınlatmak” unsuru gerçekleşirken çoğu zaman “kamuoyu yaratmak” unsurunun gerçekleşmediği ileri sürülmektedir.¹²⁵ Yargı kararlarında da sıklıkla vurgulandığı gibi, basın açıklamaları içerikleri itibari ile demokratik tepki ve protesto mahiyetinde değerlendirilebilecek bir etkinlik türüdür.

İdare tarafından sivil toplum örgütlerince yapılan basın açıklamaları sonucunda yargı kuruluşlarına intikal ettirilen dosyaların, yargı mercileri tarafından 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun kapsamında değerlendirilmediği görülmektedir. Yargı makamları, basın açıklamalarını, demokratik tepki niteliğinde değerlendirip, düşünciyi açıklama özgürlüğünün bir parçası olarak kabul etmektedir.¹²⁶

Bu durumda, basın açıklamalarını düzenlemek üzere bir kanun yapılması ihtiyacı vardır. Ancak, bu kanunun hazırlanmamış olması gerekçesiyle, İçişleri Bakanı bir genelge yayınlamak üzere bazı düzenlemelerde bulunmuştur. Buna göre, “Sivil toplum örgütleri üyelerince ya da kişilerce “basın açıklaması” ve benzer adlar altında yapılacak faaliyetlerde; tüzel kişiler için yönetim ve denetim organlarının asil ve yedek üye tamsayılarının beş katını, gerçek kişiler için ise 2908 sayılı Dernekler Kanununda yönetim ve denetim organlarında öngörülen asil ve yedek üye tamsayısının beş katını aşmayacak sayıda insanın açık havada, toplu veya ferdi olarak, araç trafiğini engellemeden, çevreye zarar vermeden, günlük hayatın doğal seyrini önemli ölçüde kesintiye uğratmadan ve şiddete başvurmadan, konusu suç teşkil etmemek koşulu ve megafon veya sınırlı alanda ses duyulmasını sağlayan cihazlar ile bir saati geçmemek üzere, düşünce ve görüşlerini açıklamanın konusu ile ilgili pankart-döviz açarak ve slogan atarak kamuoyuna duyurmaya çalışması, Anayasamızın 25 ve 26 ncı maddelerinde düzenlenen düşünce ve kanaat hürriyeti ve düşünciyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanımı olarak değerlendirilerek, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamı dışında kabul edilecek ve

¹²⁵ İçişleri Bakanlığı Genelge no:2004-21 tarih:11.06.2004

¹²⁶ Yargıtay, 8.Ceza Dairesi, E.1996/19782 , K.2000/1554, Kt. 03.02.2000 Yargıtay Kararları Dergisi cilt:26, sayı:6, Haziran 2000, s.980-981

güvenlik güçleri şahıs ve mal emniyeti ile kamu düzeninin korunmasını sağlayacaklardır.”

Bunun yanı sıra, “gerektiğinde; yetkili mülki amirler, sorumluluk alanlarında daha önce vuku bulan “basın açıklamaları”ını irdeleyerek, ortaya çıkacak güvenlik ihtiyacını değerlendirmek suretiyle, yakın civarında basın açıklaması yapılması bakımından hassas olarak belirleyecekleri kurum ve kuruluşların (Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı, bazı hükümet binaları, siyasi partiler vb.) ne kadar yakınında basın açıklamalarının yapılabileceğini, basın açıklamasını yapacak olan kişilerin sayısı ile orantılı olarak, aşağıda beşinci madde¹²⁷ doğrultusunda tespit ve ilan etmeye yetkilidirler.”¹²⁸

Basın açıklamasına ilişkin yapılan bu düzenlemelerin, ikinci bölümde inceleyeceğimiz toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün düzenlenmesine ve sınırlanmasına ilişkin esaslara benzerliği dikkat çekici olmakla birlikte; Anayasa temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanmasını öngörmektedir. Bu durum, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından geçerli olduğu gibi, düşünce ve ifade özgürlükleri bakımından da geçerlidir.

Burada, basın açıklamalarının toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden ayrı bir rejime tabi tutulduğunu belirlemek amacıyla yer verdiğimiz söz konusu genelge, idari işlem niteliğinde olup, henüz iptal edilmediği için yürürlüktedir.¹²⁹

¹²⁷ Düşünce ve ifade ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüklerinin kullanımına ilişkin bu tür etkinlerin değerlendirilmesinde esnek davranılacak, Başbakanlığın 2001/37 sayılı genelgesinde de belirtildiği üzere, mülki amirler ve kolluk kuvvetleri yetkilileri yasalarla kendilerine tanınan yetkileri sivil toplumun teşviki ve gelişmesi amacıyla yönelik olarak kullanacaklardır

¹²⁸ İçişleri Bakanlığı Genelge no:2004-21, tarih:11.06.2004 ww.ıçişleri.gov.tr

¹²⁹ Mardin, Niğde ve Diyarbakır valilikleri de bu genelge çerçevesinde aldıkları kararlarla, sivil toplum kuruluşlarının basın açıklaması yapamayacakları yerleri belirlemişti. Mardin Valiliği'nin kararında, 'valilik, belediye, adliye, emniyet hizmet binaları, askeri bina ve tesisler, cezaevi, TBMM'de gurubu bulunan siyasi partilerin parti binaları ile SSK ve devlet hastanesine 100 metre mesafeden daha yakın yerlerde' basın açıklamasının yapılamayacağı belirtilmişti. Eğitim-Sen valiliklerin kararına dayanak teşkil eden İçişleri Bakanlığı genelgesinin basın açıklamalarının nerelerde yapılamayacağını düzenleyen bölümünün iptali ve yürütmesinin durdurulması istemiyle Danıştay'da dava açmıştır. Danıştay nöbetçi dairesinin, yürütmenin durdurulması istemini davalı İçişleri Bakanlığı'ndan savunma alındıktan sonra karara bağlaması beklenmektedir. Radikal Gazetesi 26.08.2004

B.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin İşlevi ¹³⁰

1.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Toplumsal İletişimde Rolü

a. Haberleşme Yolu Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

i-Toplu Düşünce Açıklama Biçimi Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün, düşünce ve ifade özgürlükleriyle yakın bağlantısı bulunmaktadır.¹³¹ Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü ifade özgürlüğü ışığında yorumlamaktadır.¹³²

1982 Anayasası da 34.madde gerekçesinde¹³³, “düşünceyi açıklama hürriyetinin icrası niteliğindeki bir diğer hak da kişilerin bir araya gelerek toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleyebilmeleri hakkıdır” demekle ifade özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü arasındaki ilişkiye işaret etmektedir.

Gösteri ve yürüyüşler siyasal , toplumsal, mesleki veya ekonomik konularda bir isteği dile getirmek veya herhangi bir kararı, düzenleme ya da uygulamayı protesto etmek gibi çok çeşitli amaçlarla yapılabilir. Bu özgürlük, kitlelere belli konudaki fikirlerini topluca açıklama imkanı tanımaktadır.¹³⁴

Nitekim, Fransız Anayasa Konseyi, 1995 yılında verdiği bir kararda, gösteri özgürlüğünü fikir ve düşüncelerin toplu ifadesine hak olarak tanımlarken, böylece ifade özgürlüğü ile aradaki bağlantıyı belirtmektedir.¹³⁵

¹³⁰ Toplantı ve Gösteri yürüyüşlerin işlevi(fonksiyonu) , aynı zamanda bu özgürlüğün toplumsal hayatta oynadığı rolü ve özgürlüğün hak olarak tanınmasını meşru kılan siyasi-felsefi gerekçeleri ifade etmektedir.

¹³¹ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age., s.180

¹³² BATUM Süheyl, “Çoğulculuk”, s.93

¹³³ İZGİ/GÖREN, age, s.366

¹³⁴ KABOĞLU, “Kollektif Özgürlükler”, s.63

¹³⁵ Conseil Constitutionnel, 18.01.1995, 94-352 Bu kararda, aynı zamanda gösteri özgürlüğünün Anayasa tarafından garanti altına alınan kamu özgürlükleri arasında yer aldığı da tespit edilmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün değişik bir görünümü, türevi¹³⁶ veya uzantısı olarak nitelenmiştir.¹³⁷ Bu özgürlük, bir yanda belli kişilerin topluluğa yapacakları konuşmaları, bir yandan da topluluğun bizzat kendisinin, toplu olarak yaptıkları ifade hareketlerini(slogan, pankart,alkış, marş vb.) içermektedir.¹³⁸

TRİBE¹³⁹, gösterileri, poster, sembol asılması, bildiri dağıtılması vb., ister salt fikir ve düşünce, ister eylem sayılsın, Anayasanın fikir ve ifade özgürlüğünün özel anlamı içinde değerlendirilmesi gereken faaliyetler olarak tanınması gerektiğini belirtmektedir. Bunlar, daha ziyade, düşüncenin eylemli açıklaması olarak nitelenmektedir.

Eylemli bir şekilde açıklandığı zaman fikir ve düşüncenin gerçek mesajını ve etkisini gösterdiği kabul edilir. Burada, fikir ve düşünceyi eylemli biçimde açıklama kavramı gündeme gelir. Fikir ve düşünce açıklamanın tek yolu, elbette toplantı ve gösteri yürüyüşü değildir. Buna karşın, ifade özgürlüğünün olmadığı bir toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünden bahsedilemez. Bütün katılımcıların, sessizce önlerine baktıkları bir gösteri dahi düşünce açıklaması içermektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, ifade özgürlüğünün bir parçası ve tamamlayıcısı olmakla birlikte, insanların bir araya gelmesi, bir eylem biçiminde gerçekleştirilmesi yönündeki farklılık, ifade özgürlüğünden ayrı bir koruma ve düzenlemeye ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır.

Son olarak, bir toplumsal düzende, ifade özgürlüğünün toplantı ve gösteri yürüyüşü olmadan, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün de ifade özgürlüğü olmadan tamamlandığının söylenemeyeceğini belirtmek gereklidir.

---

aktaran SUDRE, Frederic Droit International Et Européen Des Droits De L'Homme, PUF, Paris, 2001 s.308

¹³⁶ CAN, agm., s.516

¹³⁷ TEZİÇ Erdoğan, Türkiye'de siyasal düşünce ve örgütlenme özgürlüğü, Anayasa Yargısı 7, Ankara, 1990, s.33

¹³⁸ TANÖR Bülent, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1969, s.197

¹³⁹ TRİBE Laurence H., American Constitutional Law The Foundation Press Inc. 2nd Edition 1988 s. 829-830'dan aktaran GÜRAN, "Hak arama özgürlüğünün iki boyutu", s.26. Yazar, picketing'i de bu gruba dahil etmiştir.

ii- Halkın Haber Alma Yolu Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, bir taraftan, katılımcılara fikirlerini ifade etme, düşüncelerini aktarma imkanı sağlarken, öte yandan, halkın haber alma hakkının da gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.

Basının ve diğer kitle iletişim araçlarının bugün geldiği nokta görmezden gelinemez. Ancak, bunlar daha dar bir kitleye açıktır. İletişim araçlarına sahip olmak belirli bir sermayeyi gerekli kılmaktadır. Bu sermaye sahiplerinin üzerlerinde şu veya bu şekilde baskı oluşturmak mümkündür. Kendi çıkarları aleyhine olan konularda bilgi vermemeleri de evleviyetle beklenebilecek bir durumdur. Oysa ki, toplantı ve gösteri yürüyüşleri herkese açıktır. Bu hakkı kullanabilmek için belli bir ekonomik gücünüzün olması gerekmemektedir.¹⁴⁰

İnsanlar, miting, gösteri ve yürüyüşleri kullanarak haberleştiklerinde, haberleşmenin içeriği ile ilgili olmayan sorunlar çıksa da, bu haberleşme biçimi çağdaş toplumda giderek artan ölçüde yaygınlaşmaktadır.¹⁴¹

Toplantı ve gösteri yürüyüşü ile trafiğin ve kalabalığın engellenmesinin bugün gelinen noktada uzlaştırmak, gittikçe artan önemde bir sorun olarak karşımıza çıktığı için;¹⁴² bir görüş, “sokaklardaki ifade” kaldırılırsa, alternatif forumların öne çıkacağını; dolayısı ile bu tür ifade biçiminin sınırlandırılmasının, haberleşmeyi akılcı tezlere ve müzakereye daha fazla yardımcı olabilecek ortamlara zorlayacağını, bunun da toplumun nezaket seviyesini arttıracığını ileri sürmüştür.¹⁴³

Bu görüş, haklı olarak eleştirilmiştir. Ancak, en ilginç eleştiri şu şekilde özetlenebilir: “İnsanların sınırlı bir okuma ve işitme kapasitesi vardır. Buna karşılık, çeşitli iletişim platformlarında(sinema-tv-radyo-gazete-forum-panel...) bir konuşma gürültüsü mevcuttur. Bu noktada , görüşlerin sınırlandırılması sebebiyle değil, aksine çok

¹⁴⁰ Aynı yönde ANAYURT , s.1

¹⁴¹ SCHAUER Frederick, İfade Özgürlüğü Felsefi bir inceleme, çev. Bahattin Seçilmişoğlu, LDT Yay., Ankara, 2002, s. 273

¹⁴² id, s.273.vd.

¹⁴³ id s.274-275

fazla görüş üremesi nedeniyle bir sorun yaşanmaktadır. Tam da bu nedenle, işitilmek için “bağırarak” çoğunlukla zorunlu hale gelmektedir.”¹⁴⁴

Bugün, haber alma hakkı denilince, her ne kadar öncelikle, basın özgürlükleri akla geliyorsa da, bazı nedenlerle toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün haber almada daha etkin olabilmesi mümkündür. Basın-medya, üzerindeki baskılar sebebiyle, bazı haberleri vermektan kaçınabileceği gibi; gazete ve televizyon kanalı sayısının artması bir takip sorunu yaratmaktadır. İnsan çevresini seçici dikkat ile algılamaktadır. Seçici dikkati etkileyen unsurların başında ise, uyarıcının değişkenliği yer alır.¹⁴⁵ Yapılan gösterinin değişikliği, yürüyüşe katılan kitlenin niceliği ve bazen niteliği halkın haberi seçmesinde ve algılamasında etkili olacaktır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü yoluyla haberleşme engellenirse, kamuoyu oluşması mümkün olamayabilecek ve siyasal katılma da gerçekleşmeyebilecektir.

b.Yönetime Katılma Aracı Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

i-Kamuoyu Oluşturma İşlevi

Kamuoyunun demokratik toplumların yönetiminde her zaman büyük rol oynadığı kabul edilmiştir.¹⁴⁶ Sosyal bilimcilerin araştırma yapmaya devam ettikleri bu kavramın, üzerinde tam olarak uzlaşılmış bir tanifi bulunmamaktadır.¹⁴⁷

Kamuoyunun biri açık, diğeri örtük iki temel işlevi olduğu ileri sürülmektedir. Açık işlevi, demokrasilerde fikir oluşturma(rasyonel kamuoyu kavramı), örtük işlevi ise toplumsal denetimdir.¹⁴⁸ Rasyonel kamuoyu konsepti demokratik katılma ve kamuoyunu ilgilendiren konularla ilgili fikir alışverişine dayanmakta ve siyasal iktidardan bunları dikkate almasını talep etmektedir.Ancak,

¹⁴⁴ ibid

¹⁴⁵ CÜCELOĞLU Doğan, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi,12.basım, İstanbul, 2003, s.122

¹⁴⁶ KAPANİ Münci, Kamu Hürriyetleri, AÜHF Yayınları no:453, 6.bası, Ankara, 1981, s.265

¹⁴⁷ Biz burada, kamuoyu kavramından ziyade, kamuoyunun oluşumunda toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin etkisine değineceğiz. Sosyal bilimcilerin uzmanlık alanına giren kavramın tanımını konusunda bkz.NOELLE-NEUMAN, Elisabeth Kamuoyu ve Suskunluk Sarmalının keşfi, çev.Murat Özkök, Dost Kitabevi, Ankara,1998

¹⁴⁸ NOELLE-NEUMAN, age., s.252-264

aynı zamanda da, siyasi otoritenin, sermayenin, medyanın ve modern teknolojilerin bu fikir oluşumu sürecini manipüle edebilecekleri endişesini taşımaktadır. Toplumsal denetim işlevini öne sürenler ise, kamuoyuna öyle büyük bir güç yüklemektedir ki, ne siyasi iktidar, ne de toplumun diğer üyeleri onu görmezlikten gelemeyiz. Bu daha ziyade, olumsuz anlamda “toplum baskısı” olarak nitelediğimiz, toplumun birey üzerinde, dışlanma tehdidi barındıran ve özellikle ahlaki değerlere bağlı olarak kurulan baskı durumlarını kapsamaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün oluşmasına katkıda bulunduğu kamuoyu kavramı, rasyonel kamuoyu konsepti olarak da bilinen demokrasilerde fikir oluşturma işlevi gören kamuoyu kavramıdır.

Bu anlamda bir kamuoyunun oluşabilmesi için de toplumun haberleşme kaynaklarının açık olması gerektiği kesindir. Toplumun, bilmediği konularda kamuoyu oluşturması da mümkün değildir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü yalnızca yönetenlere veya çoğunluğa sahip olanlara ait tek taraflı bir özgürlük değildir. Bununla birlikte, diktatör yönetimler, toplanma haklarını ortadan kaldırmamış, bunlardan kendi yönetme güçlerinin bir aracı olarak yararlanmışlardır.¹⁴⁹

Günümüzde, kitle iletişim araçlarının geldiği nokta karşısında, kamuoyu oluşturmada, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin öneminin azaldığı düşünülebilir. Ancak, “medya” sektörünün dışında kalanlar bakımından, bu kesimin çoğunluk olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, bu özgürlüğün ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz.

Özellikle iktisadi bakımdan güçsüz kitlelerin fakir ve güç birliği oluşturarak yönetimi etkileme ve içlerini boşaltma aracı olarak önemli bir işlev görürler. Bu hak ile ekonomik bakımdan en yoksul insan bile kendi yeteneği ve becerisi ölçüsünde kamu gücünün işleyişine dolaylı olarak katılabilir ve yönetimde söz sahibi olabilir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ YARSUVAT, age., s.20

¹⁵⁰ JOUBREL, A., Du droit de Réunion , These pour le Doctorat, Librairie Générale Plihon et Hommay, Rennes 1904, s.196-197 aktaran ANAYURT, age., s.2

Demokratik toplumlarda iktidarın karşısında muhalefet kadar etkili olan, kamuoyunun oluşmasında, genel olarak bütün kolektif özgürlüklerin belirleyici etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Miting(toplantı), gösteri ve yürüyüşlerinin, resmi politikayı etkilemeye çalışmanın bir yolu olduğu ve kamuoyu oluşturarak resmi politikanın belirlenme sürecine katılma işlevi gördüğü de bir gerçektir.¹⁵¹

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, özellikle geniş kitlelerce gerçekleştirilmeleri halinde, diğer kamuoyu oluşturma araçlarından daha etkili olabilmesi de mümkündür. Basın ve medya, sahipleri sebebiyle saygınlığını ve güvenilirliğini yitirebilir. Ancak, kalabalık kitleler her zaman etkin olacaktır. Bunun yanı sıra, kalabalıkların manevi etkisinin, coşkusunun, kararlılığının etkisi de hiçbir zaman yadsınamaz. İnsanlar, bir araya geldiklerinde oluşturdukları sinerjinin diğerleri üzerindeki etkisi kamuoyunun oluşumunda en az basın kadar etkili olacaktır. Özellikle, basın ve medya, kolayca geniş kitlelere ulaşabiliyor gibi gözükse de; bunların sayısının çoğalmasının yarattığı ilgi dağılması, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin daha etkin bir kamuoyu yaratma işlevi görebileceğini işaret etmektedir.

Özellikle, gösteri yürüyüşlerinin kamuoyu oluşumunda şekli bir öneminin de bulunduğu kanısındayız. Örneğin, Yüksek Öğretim Kanununda bir değişiklik yapılması gündeme geldiğinde, elbette bu konu medya da yer alacak, incelenecek, tartışılacaktır. Bunun önemi tartışılmaz. Ancak, pek çok ilde, üniversite öğretim üyelerinin çoğunluğunun katıldığı gösteri yürüyüşlerinin yapılması kamuoyunun oluşumunda daha etkili olabilecektir.

Siyasi iktidarlar, kamuoyu baskısı karşısında hassas olmak durumundadır. Ancak, bugüne kadar, kamuoyunun, ya da daha doğru bir ifadeyle kamuoyu baskısının nasıl, ne zaman ve ne şekilde etkili olduğu saptanamamıştır.

---

¹⁵¹ SCHAUER, age., s.275

ii-Siyasal Katılma işlevi

Daha önce belirttiğimiz gibi, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü kapsamındaki toplantılar sadece siyasi konuları amaç edinmek mecburiyetinde değildir. Bununla birlikte, siyasi faaliyetlerin yürütülmesi bakımından vazgeçilmez nitelikte olan bu özgürlüğün, serbest seçimler ilkesiyle de sıkı sıkıya bağlı olduğu kabul edilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Yunan davasında, toplanma özgürlüğünün, siyasi partilerin faaliyetlerinin temel bir parçası olduğunu, dolayısıyla 1.protokolün 3.maddesinde düzenlenen serbest seçimler yapma yükümlülüğü ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Bu madde, seçimlerin, halkın görüşünü serbestçe açıklayacağı koşullar içinde yapılmasını öngörmektedir. Bu koşullar ise, diğerlerinin yanı sıra, toplanma özgürlüğüne saygı gösterilmesini gerektirmektedir.¹⁵²

Başka bir deyişle, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü doğrudan ve sadece siyasi bir hak olmasa da, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün olmaması siyasi hakların da yeterince korunmadığı, eksik kaldığı anlamına gelmektedir.

Demokrasiyi diğer siyasi rejimlerden ayıran temel özelliklerden biri de halkın yönetime katılımıdır.¹⁵³ Halkın yönetime katılımında ilk akla gelen seçimlerde oy kullanma olsa da, siyasi katılma kavramı bunun ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Özellikle, toplu hareket ve baskı grupları aracılığıyla, siyasi iktidarı sürekli olarak gözetim ve denetim altında tutma ve ona yön verme, böylece siyasi iradenin oluşumuna katkıda bulunmak gereklidir.¹⁵⁴

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin siyasi iradenin oluşumunda ne derece rol oynadığı ise, hakkın kullanıldığı ortamdaki bireylerin ve genelde tüm toplumun demokrasi kültürüyle yakından ilişkilidir.¹⁵⁵

¹⁵² ROBERTSON, A.H. /MERİLLS, J.G Human Rights in Europe 3rd edition Manchester University Press Manchester 1993 s.158'den aktaran ALPKAYA, agm., s.4

¹⁵³ ANAYURT, age., s.84

¹⁵⁴ TANİLLİ Server, Devlet ve Demokrasi, Anayasa hukukuna Giriş, Cem Yay., 7.bası, İstanbul, 1990, s.42

¹⁵⁵ Binlerce insan, (eski doğu bloku ülkelerinde)Sovyetler Birliği tarafından ülkelerinin baskı altında tutulmasını protesto etmek için sokaklara dökülmüşlerdi. Bu eylemler, bu ülkelerdeki komünist hükümetlerin daha sonraları gerçekleşen çöküşüne ve bunların yerine Batı Avrupa ve Amerika'dakilere benzer hükümet biçimlerinin geçmesine yol açmıştır. GİDDENS, age., s.532

Türkiye’de, 1961 Anayasasının katılımcı demokrasi anlayışına yakın olduğu halde, 1982 Anayasasının daha az katılımcı bir demokrasi modelini benimsemiş olduğu ileri sürülmektedir.¹⁵⁶ TANÖR¹⁵⁷, açık, net ve isabetli olarak, 1982 Anayasası ile, “örgütlenme olanaklarından ve siyasetten uzaklaştırılmış, birbirinden kopuk zerreciklere indirgenmiş, milli dayanışma ve milli güvenlik doktrinlerini temsil eden Kutsal Devlete tabi bir toplum” oluşturulmak istendiğini belirtmekle, çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışından ne kadar uzaklaşıldığını göstermektedir.

1982 Anayasasını oluşturanların amacını ortaya koyan en çarpıcı ifadeler, bizzat dönemin en yetkili kişisi tarafından kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Kenan Evren, yeni Anayasayı devlet adına tanıtma programı gereğince yaptığı konuşmalarda, vatandaşların siyasal katılmalarının “ilgi” düzeyinde kalmasını, aktif bir katılmanın ise “olmaması gerektiğini” vurgulamıştır.¹⁵⁸

Yarı temsili hükümet sisteminde, parlamento ve halkın yönetimi etkileme araçları bir arada bulunmaktadır. Halkın yönetimi etkileme araçları arasında toplantı ve gösteri yürüyüşlerini de saymak gereklidir. Egemenliğin sahibi olarak milletin, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yoluyla düşüncelerini açıklayarak, kullanıcıların iradelerinin oluşumunda doğrudan rol oynayabilmesi ve bu anlamda siyasi katılma gerçekleştirmesi kaçınılmazdır.

---

¹⁵⁶ ÖZBUDUN Ergun, age., s.23,53

¹⁵⁷ TANÖR, “İki Anayasa”, s.170

¹⁵⁸ Kenan Evren, önce vatandaşın siyasete ilgisinin seçimle sınırlı kalmaması gerektiğini vurgulamış, ancak hemen ardından (...)“sokakta”(…) siyasal meselelerle uğraşp, kendini bu kavga içine atmaması gerektiği konusunda uyarmıştır. Konuşmanın tam metni için www.belgenet.com.tr

2.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Önemi

a.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Çağdaş Demokrasilerde Önemi

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin çağdaş demokrasiler bakımından iki temel önemi bulunmaktadır. Birincisi, çoğulcu demokrasi anlayışında, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin vazgeçilmezliği; ikincisi ise, demokratik düzenin devamı açısından toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin “emniyet subabı” işlevi görmesidir.

i-Çoğulcu Demokrasilerin Vazgeçilmez Unsuru Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

Bilinen bir gerçektir ki, devlet iktidarının etkin biçimde sınırlandırılabilmesi için, sadece hukuki düzenlemeler , yani devlet yetkilerinin Anayasal düzeyde bölüşülmesi yetmez. En az onun kadar önemli bir sınırlama faktörü de, devletçe yaratılmamış olan, sivil toplumun kendi bünyesinden doğan çeşitli insan topluluklarının, meslek kuruluşlarının, gönüllü derneklerin, menfaat ve baskı gruplarının varlığı ve bunların siyasal kararlar üzerinde çeşitli yöntemlerle etkili olmalarıdır. Şüphesiz, Anayasalar, çoğulcu bir toplum yapısını kendiliğinden yaratamazlar. Ancak onun gelişimini kolaylaştırabilir veya engelleyebilirler.¹⁵⁹

Demokratik toplumlarda, herkesin, içinde bulunduğu toplum ve yaşadığı çevre ile ilgili olanlar başta olmak üzere, alınan siyasi-toplumsal kararların oluşmasında etkisi olabileceği, hatta etkisi olması gerektiği kabul edilmelidir.¹⁶⁰

Bireye dayalı özgürlükçü demokrasinin hem unsuru hem de doğal sonucu çoğulculuktur.¹⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi demokrasinin üç kurucu unsurundan birinin çoğulculuk olduğunu ifade etmektedir.¹⁶² Mahkemeye göre,

¹⁵⁹ ÖZBUDUN, age., s.20

¹⁶⁰ AZRAK, agm, .s.237

¹⁶¹ GÖLCÜKLÜ Feyyaz, Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları Ve Kamu Görevlileri, İnsan Hakları ve Kamu görevlileri, TODAİE Yayını, Ankara, 1992, s.41

¹⁶² Refah Partisi ve diğerleri / Türkiye, başvuru no: 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/98 ; Kt: 31.07.2001, par.43 Çoğulculuk olmadan demokrasi olmayacağı belirtilmiştir.

çoğulculuk, özgür düşüncenin kurum ve kurallarıyla teminat altına alınmasını gerektirir.¹⁶³

Toplanma özgürlüğü ancak ve ancak çoğulcu demokratik düzenlerde anlamını bulur ve işlevini görebilir. Çünkü, bu özgürlük, tartışmanın, muhalefet etmenin, kamuoyu oluşturma ve onu yönlendirmenin, yönetime karşı topluca ses çıkarmanın aracıdır.¹⁶⁴

Buna mukabil, demokratik rejim de ancak toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile işlevini görebilir.¹⁶⁵ Hatta kolektif özgürlüklerin, demokratik toplumun oluşmasında ve düzeyinin yükselmesinde belirleyici bir rol oynadığı ifade edilebilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, çok yönlü olmasının bir sonucu olarak, diğer kamu özgürlüklerinin korunmasında araç olarak da kullanılmaktadır.

Otoriter ve totaliter yönetimler, tepki göstermeyen, suskun, pasif kitleler oluşturma eğiliminde oldukları için, değişik yöntemlerle kitleleri siyasetten uzaklaştırırlar.¹⁶⁶ 1982 Anayasası ile getirilen düzen de, çoğulculuğu ve olabildiğince çok kişi ve kuruluşun ülke yönetiminde söz sahibi olmasını oldukça güçleştirmekteydi.¹⁶⁷ Düşüncüyü açıklama ve kolektif özgürlükler alanına getirilen sınırlayıcı kuralları, 1982 Anayasasında çoğulculuk ilkesinin pek dikkate alınmadığını göstermektedir.¹⁶⁸

Başta Anayasa olmak üzere, mevzuatın tamamına hakim olan bu durum, yargı kararlarında da etkisini göstermiştir. Bakırköy Belediyesi'nin, Özgürlük Meydan'ına, halkın, belediye ile ilgili konularla sınırlı kalmak koşuluyla dilek ve şikayetlerini iletebileceği bir serbest kürsünün kurulması ve her gün 16-18 saatleri arasında konuşmaların yapılması için sürekli "izin" verilmesi yönünde valiliğe yaptığı başvuru reddedilmiştir. Red kararının iptali istemiyle açılan dava, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununda bu yönde düzenleme bulunmadığı gerekçesiyle

¹⁶³ GÖLCÜKLÜ, agm, s.41

¹⁶⁴ KAPANİ, age., s.269 vd.

¹⁶⁵ AKIN İlhan, age s.1, aynı yönde YARSUVAT, age., s.28

¹⁶⁶ ANAYURT, s.79

¹⁶⁷ SOYSAL Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s.152

¹⁶⁸ ALİFENDİOĞLU, agm., s.142

reddedilmiştir.¹⁶⁹ “Açıkça yasaklanmamış olan serbesttir” ilkesinin hiçe sayıldığı bu karar, sınırlayıcı hatta yasaklayıcı bir kanun düzenlemesinin idare ve yargıçlar üzerinde nasıl anti-demokratik bir düşünce biçimi geliştirdiğinin anlamlı ve üzücü bir örneğidir.¹⁷⁰

ii-Demokratik Düzenin Sürekliliğinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Önemi

Konuşulmayan, tartışılmayan, kamuoyu tepkisi olmayan bir ülkede bireylerin anti-demokratik çözüm yollarına girmesi ve ülkenin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunması ihtimali yükselir. Bireyler, tepki, sorun ve şikayetlerini demokratik yollarla dile getiremedikleri takdirde, çözüm için “başka” yollar ortaya çıkacaktır.

Anayasanın ifade, toplanma, dernek, ve dilekçe haklarına ilişkin yerleşmiş ilkeler ve unsurlar, birbirinin tam benzeri olmamakla beraber, birbirinden ayrılmaz niteliktedir. Bireyler bu Anayasal haklarını kullanarak siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimi gerçekleştirme çabası içinde görülmektedir. Ayaklanma, saldırı veya ihtilal yerine; ifade, toplanma ve dilekçe haklarından yararlanmak suretiyle, bireyler, toplumsal düzeni değiştirmeye çalışmaktadır.¹⁷¹

Örneğin, mitingler, yürüyüşler insanlara normal olarak baskı altında tutulan heyecanlarını açıklamak, böylece baskılardan kurtulmak imkanını sağlamaktadır. Sözü edilen araçlar, bloke edilmiş heyecanların boşaltılmasını sağlayan emniyet subaplarıdır.¹⁷² Herhangi bir patlama yaşanmasından önce, bir anlamda biriken enerjinin “havasını alma” işlevi görürler.

¹⁶⁹ Danıştay’da İdare Mahkemesinin verdiği kararı onamıştır. Danıştay 10.Daire, E.1992/3929, K.1994/1867 aktaran KABOĞLU, “Özgürlükler Hukuku”, s.413

¹⁷⁰ Yargıtay kararları arasında rastladığımız bir karara konu olan olayın da, yargının bu özgürlüğe yaklaşımı bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz. Bir kahve ötünde, sekiz yıllık kesintisiz eğitimi ve zamları protesto etmek amacıyla masaya koyduğu 25 adet çiğ yumurtayı yiyen bir kişi Asliye Ceza Mahkemesince Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 28.maddesinde yazılı suç oluştuğu gerekçesiyle mahkum edilmiştir. Yargıtay 8.Ceza Dairesi ise, ilginç bir tepki niteliğinde olan bu eylemin bu suçu oluşturmadığı gerekçesiyle kararı bozmuştur. Yargıtay 8. Ceza Dairesi E.1999/12623, K.2000/1357, Kt.02.02.2000, Yargıtay Kararları Dergisi, cilt:26/sayı:5, Mayıs 2000, s.793

¹⁷¹ GÜRAN, “Hak arama özgürlüğünün iki boyutu”, s.28

¹⁷² DÖNMEZER Sulhi, Toplum Bilim, Beta Yayınları, 12.bası, İstanbul, 1999, s.221

b.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Sosyopsikolojik Yönü

i-Siyasi İktidarların Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Bakışı

Kentlerin oluşmaya başlamasından beri, “kent kalabalıkları” siyasi yetkililere karşı potansiyel bir tehlike oluşturmaktadır.¹⁷³ Genel toplantıların ilk biçimleri olan, Yunan sitelerindeki “agora” ve Roma’daki “forum” oldukça geniş bir özgürlük alanında yer almaktaydı.¹⁷⁴ Ancak, o dönemde, tam olarak bugünkü anlamda herkese tanınmış bir özgürlükten bahsedilemez.

Tarih boyunca, ifade özgürlüğünün ve onun bir parçası niteliğinde olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün sınırlanması, genel olarak ya da özel durumlarda, hep zorunluluk şemsiyesi altında yapılmıştır. Ancak, bu durum zorunluluğu gerçek kılmamaktadır.¹⁷⁵

Yönetenlerin gözünde, özgürlükler arasında kendileri açısından en tehlikeli ve iktidarlarını tehdit edici nitelikte olanı toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüdür.¹⁷⁶ Fransız Devriminden beri, kalabalıklar ya da genel olarak insanın kolektif davranışı, bilim adamlarını ve aydınları büyülerken,¹⁷⁷ siyasi iktidarları hep ürkütmüştür.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, kamu düzeni ile çatıştığı bir gerçektir.¹⁷⁸ Bunun yanı sıra, özellikle açık hava toplantıları ve gösteri yürüyüşlerinin diğer özgürlükler de çatışma ihtimali de vardır. Bu nedenle, bu özgürlüğün sınırlandırılması büyük önem taşımaktadır. Ancak, çatışan özgürlükler karşısında muhakkak birini diğerine tercih etmek, bu tercihi yaparken de özgürlükler arasında bir hiyerarşi koymak doğru olmayacaktır.¹⁷⁹ Bu özgürlükleri, birbiriyle bağdaşır şekilde, bir denge içinde kullanırmak esas alınmalıdır.¹⁸⁰

¹⁷³ GİDDENS, age., s.540

¹⁷⁴ STİRN Bernard Les Libertés en Questions, Montchrestien, 4e édition, Paris, 2002, s.35

¹⁷⁵ SCHAUER, age., s.279

¹⁷⁶ ANAYURT, age., s.78

¹⁷⁷ NOELLE-NEUMAN, age., s.132

¹⁷⁸ YARSUVAT, age., s.20

¹⁷⁹ KABOĞLU, İbrahim Ö., İnsan Haklarının Uzlaştırılması, Cumhuriyet Gazetesi, 26.12.1994

¹⁸⁰ GÜRAN Sait, “Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı Olarak Kamu Malları”, s.190

Ancak, siyasi iktidarlar, “çekindikleri” bir özgürlük olması nedeniyle, bu haklı gerekçeyi bir anlamda bahane ederek, ellerine fırsat geçtiğinde bu hakkı sınırlamaktadır. Türkiye’de de, siyasi iktidarı kullananların, durumları çıkmaza girdiğinde, önce bu özgürlüğe el attığı ve sınırlandırılması yoluna gittiği görülmüştür.¹⁸¹

1961 Anayasası, amaçladığı çoğulcu demokratik düzeni gerçekleştirebilmek için, çoğulcu toplum yapısının ve onu oluşturan gönüllü kuruluşların geliştirilmesine öncelik vermiş, bunu kolaylaştırıcı bir dizi hüküm kabul etmiştir.¹⁸²

Nitekim, 12 Eylül müdahalesini gerçekleştirenler o noktaya gelinmesinde 1961 Anayasasını da sorumlu tutmuşlardır. Ana düşünce, 1961 Anayasasının anarşi ve terör yanlılarının etkisizleştirilmesine engeller çıkardığı, yürütmeyi zayıf düşürdüğü, kuvvetler arasında çatışmaya zemin hazırladığı yönündedir. Bu noktada alınacak önlemlerden biri olarak miting ve gösterilerin sınırlanması da sayılmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası toplantı ve gösteri yürüyüşleri askıya alınmıştır.¹⁸³

Otoriter eğilimli devletlerde, toplantıların siyasi bir muhalefet oluşturacağı düşünüldüğünden, ya özgürlüğün kullanılmasına engel olunur, ya da sınırları oldukça daraltılır.¹⁸⁴ Olağanüstü yönetimlerden kesinlikle ve en fazla etkilenen özgürlükler arasında toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü de yer alır.¹⁸⁵

ii-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinde Kitle Psikolojisinin Rolü

LE BON’a göre, bir araya toplanmış kimseler, kendi kişiliklerinin dışında topluluğa ait ayrı bir ruhun doğmasına sebep olmaktadır.¹⁸⁶ Oluşan bu kolektif bilinç, bireylerin kendi kişisel iradelerinin yerini almaktadır. MARTİN ise çağdaş

¹⁸¹ AKIN, age., s.164

¹⁸² ÖZBUDUN, age., s.20

¹⁸³ TANÖR / YÜZBAŞIOĞLU, age., s.25-26

¹⁸⁴ YARSUVAT, age., s.27. Türkiye Cumhuriyeti de “hassas” bir devlettir; duvara yazı yazan 15 yaşındaki çocuğu bile ‘devlete karşı suç işleyenler’ kategorisine koyabilmekte ve atılan her adımı kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayabilmektedir. Aktaran COŞAR, age., s.25

¹⁸⁵ ANAYURT, age., s.3 Yazar, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün olağanüstü yönetimlerden en fazla etkilenen özgürlüklerin başında yer aldığını belirtmektedir.

¹⁸⁶ LE BON Gustave, *Psychologie des foules*, Puf, Paris, 1995, s.9 vd.

toplumun insanlar üzerinde koyduğu baskıları kitlelerin kaldırdığını, bu nedenle kitlelerin kişilere, engellenen arzularını boşaltma imkanı sağladığını iddia etmiştir.¹⁸⁷

Kollektif eylem içinde bulunan kişi sosyal ilişkilerin normatif olarak kurulmuş ve herkesin öyle olmasını beklediği yapısından dışarı çıkabilir. İleri derecede duyarlılık(etkilenebilme potansiyeli) barındıran kitle içindeki kişide, kendisine yapılan tahriklere, telkinlere karşı hemen cevap verme eğilimi bulunmaktadır. Kitle ne kadar kalabalıkça, kişinin maruz kalacağı telkin de o kadar fazla olacağı için, etkilenmesi daha hızlı ve şiddetli olacaktır.¹⁸⁸

Bireyler, grup içinde, kurallardan sapan hareketleri yaparken kendilerini güvenlik içinde hissetmektedirler. Örneğin, kendi başına adam öldüremeyecek bir kişi, linç eylemine kolaylıkla katılabilmektedir. Elbette, oturmuş bir kişiliğe sahip bireyler bakımından böyle bir durum çok nadiren gözükmektedir.¹⁸⁹

Dolayısı ile, kitle hareketinde ortaya çıkan kollektif güç, bir yandan katılımcıya güven verirken, bir yandan da dışındakileri tehdit edebilmektedir.¹⁹⁰ Özellikle, kitle psikolojisinin özelliklerini bilen lider kişilikli birtakım insanlar, topluluğu istedikleri gibi yönlendirebilirler.

Çağdaş demokratik rejimlerin temel direklerinden olan toplantı ve gösteri yürüyüşleri, topluluk psikolojisinin bütün özelliklerini bünyelerinde barındırmaları nedeniyle kamu düzenini bozmaya, tehlikeye düşürmeye en yakın ve yatkın hareketlerdir.¹⁹¹

Bir kere kalabalık toplandığında, sonrasında neler olabileceğini tahmin ve kontrol etmek mümkün değildir. Bu topluluğun liderlerinin etkinliği kabul edilmekle

¹⁸⁷ aktaran DÖNMEZER, "Toplumbilim", s 220

¹⁸⁸ id s 220-221 Kitleler için sembolik anlam taşıyan değerler, bu yönde sloganlar etkiyi daha da arttıracaktır. Topluların kitle hareketlerinde gösterdikleri tutumlar değişiktir. 6-7 Eylül olayları sırasında, İstanbul'da yüksek değerde mülkiyet tahrip edilmiştir. Fransa'da da kitle hareketlerinde mülkiyet tahrip edilmektedir. İngiltere'de ise mülkiyet tahribine kalkışılmaz. Fransa'da insanlara karşı şiddete başvurulmaması, tahribatın sadece mala karşı yapılması katolikliğin geleneksel etkisine bağlanmaktadır.

¹⁸⁹ id s.221

¹⁹⁰ id s.163

¹⁹¹ ANAYURT, age., s.2 ve 79

birlikte, bir topluluktaki her bireyin sorumluluğunu bunlara yüklemek yanlış olacaktır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, tamamen kontrolsüz bırakıldığı takdirde, demokratik rejimi tehdit edebilecek, hatta tamamen ortadan kalkmasına neden olabilecektir.¹⁹² Bu özgürlüğün kullanımı daha ziyade, demokrasi kültürünü içine sindirmiş, belirli bir eğitim düzeyine sahip toplumlarda güvenle gerçekleştirilebilmektedir.

TİLLY¹⁹³, 1800 yılından beri Batı Avrupa’da olan pek çok rastlantısal olay üzerinde çalıştıktan sonra, pek çok toplu şiddet olayının, başlangıçta şiddet içermeyen eylemden çıktığını tespit etmiştir. Şiddetin ortaya çıkmasında, diğer etkenlerin yanı sıra, özellikle yetkililerin eyleme cevap verme biçimlerinin son derece etkili olduğunun saptanması da bizim konumuz bakımından önemi haizdir.¹⁹⁴

Kitle karşısında güvenlik kuvvetlerinin tavır, davranış ve yaklaşımlarına dikkat etmeleri ve siyasi iktidarların büyük öfkeye yol açacak büyük ve sistematik haksız uygulamalardan kaçınmaları, kitle psikolojisinin olumsuz yanlarından daha az etkilenilmesini mümkün kılabilir.

B-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Yeri

1.Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınıflandırılmasındaki Yeri

Temel hak ve özgürlükler aslında bir bütünün ayrılmaz parçalarını oluşturmaktadır. Sınıflandırma yapmak, muhakkak bir hak ve özgürlüğün bunlardan birine girmesi zorunluluğunu ifade etmemektedir. KABOĞLU¹⁹⁵, sınıflandırmanın amacını şu şekilde ifade etmiştir: “*hak ve özgürlüklerin gruplandırılması, bunların çeşitli öğelerini belirleyerek, içerik ve çeşitlilik yönünden zenginliğinin ortaya konması bakımından yararlıdır...ve ayrıca, özgürlüklerin türdeşliği ölçüsünde elde*

¹⁹² YARSUVAT, age., s.27

¹⁹³ TİLLY Charles, From Mobilization To Revolution, 1978’den aktaran GİDDENS, age., s.539

¹⁹⁴ Gösterilerin çoğunluğunun insanlara ve mülkiyete zarar vermeden yapıldığı belirlenmiştir. Yetkililer, şiddet olayları ortaya çıktığında müdahale etmektedir. Buna mukabil, tarihsel kayıtlar, daha sık olarak şiddet uygulamalarını başlatanların yetkililerin kendileri olduğunu göstermektedir. TİLLY’den aktaran GİDDENS, age., s.539

edilen özgürlük gruplarına özgü ortak ilkelerin araştırılmasına olanak tanınması yönünden önem taşır.”

Temel hak ve özgürlükler çok çeşitli biçimlerde sınıflandırılmışlardır. Burada, belli başlı ayrımlar çerçevesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün konumunu değerlendirmeye çalışacağız. Ancak, bunların dahi genel olarak kabul gördüğünü söylemek mümkün değildir. Doktrindeki sınıflandırma biçimlerine geçmeden önce 1982 Anayasasının düzenlemesini belirtmeyi gerekli buluyoruz.

1982 Anayasası, temel hak ve özgürlükleri üç ayrı başlık altında düzenlemektedir: Kişinin hakları ve ödevleri, Sosyal ve ekonomik haklar ve siyasi haklar ve ödevler. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bu sınıflandırmada kişinin hakları ve ödevleri bölümünde ayrı bir madde olarak yer almaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün siyasi hak niteliği taşıyan yanına değinmiştik.¹⁹⁶ Vatandaşın, devletin idaresine katılımında önemli bir rolü olan bu özgürlük, seçimlerin özgürce yapılabilmesine katkısı bakımından da siyasi haklar içinde de yer alabilmektedir. Bunun yanı sıra, ifade özgürlüğü ile beraber demokratik kurumların işlemesi ile ilgili haklar başlığı altında ele alındığı da görülmektedir.¹⁹⁷ Bununla birlikte, gerek uluslararası belgelerde gerekse Anayasalarda, bu özgürlüğün, genel olarak, kişi hak ve özgürlükleri başlığı altında düzenlendiği görülmektedir.

a.Temel Hakların Sınıflandırılmasında İki Temel Yaklaşım

i- Tarihsel Gelişim İçinde Sınıflandırma:

Özgürlükleri bu açıdan sınıflandıranlar, hak ve özgürlüklerin tarihsel gelişim içindeki tanınma zamanını esas almaktadırlar.

¹⁹⁵ KABOĞLU, “Kollektif Özgürlükler”, s.30

¹⁹⁶ YARSUVAT, age.s.21 İtalyan yazarlar, siyasi toplantılar yapmak hakkını siyasi hak kategorisine sokmaktadırlar. Nosedà, Florian, Majno, Crivellari, 'den aktaran YARSUVAT, age.s.22

¹⁹⁷ VELU Jacques / ERGEÇ Ruşen La Convention Européenne des Droits de l'Homme, Bruylant Bruxelles, 1990, s.643'den aktaran GÖLCÜKLÜ, agm., s.41

Birinci kuşak haklar, klasik ya da temel haklar olarak da adlandırılan kişi özgürlükleri ve siyasal haklardır. Bunlar, öncelikle, iktidar karşısında ve diğer kişiler karşısında bireyin güvenliğini ve özerkliğini sağlayan, ve bunun yanı sıra, kişinin kendini geliştirmesine olanak sağlayan haklardır.¹⁹⁸ Düşünsel ve tarihsel kaynakları daha eskilere dayanmakla birlikte, 18.yüzyılda Amerikan ve Fransız devrimleri ile formüle edilmişlerdir.

Birinci kuşak haklar, bireyin özgürlüklerini ön plana çıkarırken, siyasi ve toplumsal eşitliği sağlamak bakımından yetersiz kalmıştır. Bu eksikliği gidermek için kaçınılmaz olan sosyal, ekonomik ve kültürel haklar ise ikinci kuşak haklar olarak kabul edilmiştir. Toplumsal koşulları 19.yüzyılda hazırlanmış olan ikinci kuşak hakların hukukileşmesi 20.yüzyılın olgusudur.¹⁹⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrası, insan hakları alanında uluslararasılaşma yoluyla gündeme gelmeye başlayan dayanışma hakları olarak da anılan çevre, gelişme, barış ve ortak mirasın korunması hakları gibi haklar da üçüncü kuşak hakları oluşturmaktadır. Bunlar, oluşumlarını henüz tamamlamadıkları gibi, içerikleri de belirginlik kazanmamıştır.²⁰⁰

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü birinci kuşak haklar arasında yer almış, hatta ikinci kuşak hakların elde edilmesinde önemli rol oynamıştır.²⁰¹

ii-Kişinin Statüsüne Göre Sınıflandırma:

Jellinek'in²⁰² sınıflandırması olarak da bilinen ve klasikleşen bu ayırım, temel hak ve özgürlükleri üç ana gruba ayırmaktadır: Negatif Statü Hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları.

Negatif statü hakları, devlet iktidarının sınırlandırılması sayesinde mevcuttur. Kişinin, devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel

¹⁹⁸ KABOĞLU, "Özgürlükler Hukuku", s.41

¹⁹⁹ id, s.45

²⁰⁰ ANAYURT, age., s.72

²⁰¹ KABOĞLU, age., s.43

alanının sınırlarını çizen hak ve özgürlükler bu kategoride değerlendirilir.²⁰³ Bunlar, 1982 Anayasasında kişinin hakları bölümünde yer alan haklarla örtüşmektedir. Dolayısı ile, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü de negatif statü hakları arasında değerlendirilebilir.

Pozitif statü hakları, bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkanı tanıyan haklar olarak ifade edilmiştir.²⁰⁴ 1982 Anayasasının sosyal ve ekonomik haklar bölümünde yer alan haklar bu kategoride değerlendirilmektedir.

Aktif statü hakları ise, kişinin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardır.²⁰⁵ 1982 Anayasasının siyasal haklar ve ödevler başlığı altında düzenlediği hakların bu kategoride yer aldığı kabul edilir.

1982 Anayasasının bu sınıflandırmayı dikkate alarak düzenlendiği kabul edildiğinde, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü negatif statü hakkı olarak değerlendirilecek olmakla birlikte, bu özgürlüğün siyasal katılmadaki rolü dikkate alındığında, pozitif statü hakkı olarak da değerlendirilmesi mümkün olabilecektir. Bu ayırım, getirdiği kriterler bakımından pek çok soruyu cevapsız bıraktığı için bugün giderek terk edilmektedir.²⁰⁶ Örneğin, bugün devletin olumlu edimini gerektiren haklar sadece sosyal ve ekonomik haklarla sınırlı olarak kabul edilmemektedir..²⁰⁷

b.Hakkın Kullanım Şekli Bakımından Sınıflandırmalar

i- Hakkın Konusuna Göre Sınıflandırma:

Bugün, doktrinde daha yaygın olarak tercih edilen sınıflandırma temel hak ve özgürlüklerin konularına göre yapılan sınıflandırmadır. Maddi sınıflandırma da denilen bu sınıflandırma modeli kendi içinde bir consensus sağlayamamış ve konu

²⁰² İlk defa Jellinek tarafından yapılması nedeniyle Jellinek'in sınıflandırması olarak da bilinen bu sınıflandırma, daha sonra pek çok yazar tarafından geliştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz:GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Yayınları, Bursa, 2000, s.164-165

²⁰³ KAPANİ, age., s.6

²⁰⁴ id

²⁰⁵ id

²⁰⁶ KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.25

bakımından sınıflandırma yapan hemen her yazar kendisine göre bir sınıflandırma yapmıştır.

AKAD²⁰⁸, beşli bir ayırım yaparak, kişisel hak ve ödevler, siyasi hak ve ödevler, sosyal hak ve ödevler, ekonomik hak ve ödevler ve son olarak kültürel hak ve ödevleri ayrı ayrı değerlendirmektedir.

DUVERGER, fizik özgürlükleri, düşünce özgürlükleri, gruplaşma özgürlükleri ve sosyal - ekonomik özgürlükler olmak üzere dördü bir ayırım yapmıştır.²⁰⁹

KABOĞLU ise, konularına göre, temel hak ve özgürlükleri üç ana başlık altında toplamaktadır.²¹⁰ Birincisi, kişi güvenliği, beden bütünlüğü gibi özgürlüklerin oluşturduğu kişinin fizik özgürlükleridir. İkincisi, düşünce özgürlüğü, din özgürlüğü, basın özgürlüğü, sanat özgürlüğü gibi özgürlüklerin oluşturduğu düşünce özgürlükleridir. Üçüncü olarak da, dernek özgürlüğü, grev hakkı gibi özgürlükleri içeren kolektif özgürlüklerdir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü, bazı yazarlar²¹¹ ifade özgürlüğünün içeriğine dahil ederken, bazı yazarlar²¹² ise kolektif özgürlükler içinde telakki edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Birinci grup yazar, toplantı özgürlüğünü ifade özgürlüğünün tamamlayıcısı olarak kabul ederken, ikinci grup, grev, sendika ve dernek haklarının tamamlayıcısı olarak kabul ederler.

Biz, toplantı ve gösteri yürüyüşünün hem düşünce özgürlükleri, hem de kolektif özgürlükler arasında sayılması gerektiği kanısındayız. Zira, toplantı ve gösteri yürüyüşü kolektif olarak gerçekleştirilen bir düşünceyi açıklama biçimidir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü olmadan, ne düşünceyi açıklama özgürlüğü ne de dernek, sendika, siyasi parti haklarının tam olarak mevcut olduğu söylenemez.

²⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. TANÖR, Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, May Yayınları, İstanbul, 1978, s.17 vd.

²⁰⁸ AKAD Mehmet, Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi, İÜHF Yayını, İstanbul, 1984, s.65-67

²⁰⁹ DUVERGER Maurice, Elements de Droit Public, 11e édition, PUF, Paris, 1985, s.206'dan aktaran ANAYURT, s.73

²¹⁰ Bkz: KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.25

²¹¹ COLLİARD, AKIN İLHAN, ALDIKAÇTI aktaran YARSUVAT, age., s.21

Dolayısıyla, konu bakımından bir sınıflandırma yapıldığında toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün yerini belirlemek kolay değildir. Kollektif niteliği sebebiyle, örgütlenme özgürlüklerinin altında veya onlarla beraber düzenlendiği halde, aslında ifade özgürlüğünün toplu olarak gerçekleştirilen bir biçimi olarak kabul edilip, onun altında incelenmesinin daha uygun olacağı kanısındayız.

ii-Bireysel-Kollektif Özgürlük Ayrımı:

Kollektif özgürlükler kavramı, doğal olarak bireysel özgürlüklerle toplu özgürlükler arasındaki ayrımı ön plana çıkarmaktadır. Bu ayrım, özden ziyade, özgürlüklerin kullanılış biçimini esas alan bir temele dayanmaktadır.²¹³

Kamu özgürlüklerin, hakkın kullanım biçimine göre bireysel-kollektif özgürlükler olarak ikiye ayrılması, doktrinde AKAD²¹⁴ tarafından eleştirilmiştir. AKAD, bu ayrımın sosyal ve ekonomik hakları içermediğini, siyasal hakları ise ihmal ettiğini ileri sürmüştür. Kanımızca, bu eleştiriler yersizdir. KABOĞLU'nun da belirttiği gibi, bu hak ve özgürlüklerin bireysel olarak kullanılanları bireysel özgürlük, kollektif olarak kullanılanları kollektif özgürlük olarak kabul edilmelidir. Örneğin, grev hakkı, sendika kurma hakkı hem sosyal haklar arasında yer alır hem de kollektif haklar olarak kabul edilirler.

KABOĞLU'na göre de²¹⁵, toplantı hakkıyla korunan hem ona katılan birey, hem de bireylerden oluşan gruplaşmadır. MAUNZ-DURİG'e göre ise, toplanma özgürlüğünde sadece kişilerin bir araya gelme ve ortak eylemlerde bulunma özgürlüğü vardır; bunun ötesinde oluşan ayrı bir varlık korunmamaktadır.²¹⁶

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün, hem kişisel (bireysel) hem de esas olarak kollektif nitelikte olduğu açıktır.²¹⁷ Hakkın sahibi bakımından bireysel

²¹² RİVERO, DUVERGER, BURDEAU'dan aktaran YARSUVAT, age.s.21

²¹³ KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.30

²¹⁴ Bu eleştiriler için bkz: AKAD, age., s.58-68

²¹⁵ KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.84

²¹⁶ ibid

²¹⁷ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age., s.180

bir hak olmakla birlikte, hakkın kullanılma biçimi kolektiftir.²¹⁸ Toplantı ve gösteri yürüyüşleri doğaları gereği kolektif kullanılan haklar olmakla birlikte, toplanmaya katılma ya da toplantıyı düzenleme hakkı tek tek bireylerin sahip olduğu haklardır.²¹⁹ Oysa, azınlık hakları ya da halkların hakları gibi haklarda bireylerin tek başlarına değil, azınlık ya da bir halk olarak haklarından söz edilir.

Kollektif özgürlükler, salt olarak kolektif nitelikte olan özgürlükler ve kolektif niteliği göreceli olan özgürlükler olarak da ikiye ayrılmaktadır.²²⁰ Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün de içinde bulunduğu salt olarak kolektif nitelikte olan özgürlüklerin ortak özelliği yalnızca grup veya örgüt olarak kullanılabilmesidir. Dernek, sendika, siyasi parti özgürlükleri bu kategoride yer alan diğer özgürlükler arasında belirtilebilir. Diğerlerinin ise, bireysel olarak kullanılabilmeleri mümkündür.²²¹ Ancak, çağdaş gelişmeler bu özgürlüklerin bireysel kullanımını güçleştirmiş veya imkansızlaştırmıştır. Bunlara örnek olarak, basın ve eğitim özgürlükleri gösterilebilir.²²²

Kollektif özgürlükler, özneleri bakımından ayrıca kendi içinde de bölünmüştür. Özgül durumlar bir kenara bırakılırsa, temelde iki çeşit kolektif özgürlük öznesi mevcuttur. Sürekli örgütlenmiş grupların kullandığı, dernek, sendika, parti özgürlüğü ve geçici olarak bir araya gelen insanların kullandığı toplanma, gösteri ve yürüyüş özgürlükleri. Toplantı kavramının unsurlarını incelerken de belirttiğimiz gibi, toplantı özgürlüğü ile dernek özgürlüğünü ayıran en açık fark süreklilik unsurudur. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri örgütlü olmayan kolektif özgürlükler arasında değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün birinci kuşak kolektif haklar arasında yer aldığını, konu bakımından yapılan sınıflandırmada ise kişi özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve siyasi özgürlükler arasında incelenebildiğini tespit ediyoruz. Bunun, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün çok yönlülüğünün bir sonucu olduğu açıktır.

²¹⁸ SUDRE, age., s.307

²¹⁹ ANAYURT, age., s.86

²²⁰ KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.107

²²¹ Tek kişinin yaptığı gösteri veya yürüyüşün ifade özgürlüğü kapsamında korunduğunu daha önce belirtmiştik. Bu , tam da bu özgürlüğün kolektif niteliğinden kaynaklanmaktadır.

²²² KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.88 vd.

2-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Çağdaş Demokrasilerde Yeri

a. Uluslararası Alanda ve Mukayeseli Hukukta Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

i-Uluslararası Belge ve Sözleşmelerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

Çağdaş Anayasalardaki çekingenliğe paralel olarak, uluslararası belge ve sözleşmelerde gösteri yürüyüşü özgürlüğünün açıkça yer almadığı görülmektedir. Buna mukabil, toplanma özgürlüğü hemen her belge veya sözleşmede tanınmaktadır. Gösteri yürüyüşü özgürlüğünün açıkça tanınmamış olması, onun koruma görmediği anlamına gelmemektedir. Gerek doktrin, gerekse sözleşmelerin denetim mekanizmalarını oluşturan mahkeme veya komiteler, gösteri yürüyüşü özgürlüğünü toplanma özgürlüğüne ilişkin madde kapsamında değerlendirmişlerdir. Burada, yürürlüğe giriş tarihi sırasıyla başlıca belge ve sözleşmelere yer vereceğiz.

10 aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, çağdaş anayasalarda yer alan tüm klasik özgürlüklere yer verdiği gibi, 20.maddesinde toplantı özgürlüğünü düzenlemiştir. Buna göre, “*herkesin toplantı özgürlüğüne(...) hakkı vardır.*” Ancak, bu bildirge, herhangi bir denetim mekanizması ve yaptırım öngörmediği için, sadece manevi anlamda bir bağlayıcılığı olduğu söylenebilir.

4 Kasım 1950’de Roma’da imzalanıp, 3 Kasım 1953’de yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi toplanma özgürlüğünü 11.maddesinde düzenlemektedir.²²³ Maddenin birinci fıkrasında, herkesin, barışçıl toplanma hakkı tanındıktan sonra, ikinci fıkrada, bu hakkın kullanımının, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler mahiyetinde olarak milli güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık veya ahlak veya başkalarının hak ve

²²³ Türkiye, bu sözleşmeyi 4.11.1950’de imzalamış, 10.03.1954’de 6366 sayılı kanunla onaylamıştır. RG:19.03.1954-8562

özgürlüklerinin korunması amacıyla ve ancak kanunla sınırlanabileceğini belirtmektedir.²²⁴

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. maddesi toplanma özgürlüğünün yanı sıra dernek ve sendika kurma ve bunlara üye olma özgürlüklerini de düzenlemektedir. Maddenin son cümlesinin özellikle bu haklara ilişkin olarak kişi bakımından bazı kısıtlamalar getirdiği görülmektedir. Bu cümlenin, özellikle dernek ve sendika özgürlüğüne ilişkin olduğunu düşünmemizin sebebi ise Birleşmiş Milletler “ikiz sözleşmelerinde²²⁵” bu kısıtlamanın, toplantı özgürlüğüne ilişkin maddede yer almadığı halde, örgütlenme ve sendika özgürlüklerine ilişkin Medeni Siyasi Haklar Sözleşmesinin 22., ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 8.maddelerinde yer aldığı görülmektedir.

16 Aralık 1966’da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen, 1976’da yürürlüğe giren Birleşmiş milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 21.maddesi “Barışçıl toplantı hakkı tanınmıştır. Bu hakkın kullanılmasına, kanunlara uygun olarak konulmuş ve milli güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni ve kamu sağlığının, kamu ahlakının ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından demokratik bir toplumda gerekli sınırlamalardan başka sınırlama getirilemez.” şeklindedir.

Toplantı kavramı bu metinde de tanımlanmamıştır. Manfred Nowak, 21.madde yorumunda, toplantı kavramının, bu özgürlüğün konusu ve amacı dikkate alınarak, iç hukuklarda genel ve olağan olarak kabul edilen anlamına uygun olarak yorumlanması gerektiğine işaret ettikten sonra, her bir araya gelmenin bu özel korumadan yararlanmaya ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Nowak’a göre, bu özgürlük, belirli bir amaç için, geçici olarak bir araya gelen birden fazla kişinin oluşturduğu toplanmaları korumaktadır.²²⁶ Sözleşmenin denetim organı olan İnsan

²²⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve denetim organlarının bu özgürlüğe yaklaşımı son bölümde ayrıca incelenmiştir.

²²⁵ 16.12.1966’da kabul edilip 03.01.1976’da yürürlüğe giren bu sözleşmelerden ilki, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, ikincisi ise, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesidir. Tam metin için bkz. www.un.org Birleşmiş Milletler resmi sitesi

²²⁶ aktaran İnsan Hakları Komitesi Auli Kivenmaa/Finlandiya kararı Kurt Herndl tarafından yazılan karşı görüş yazısı par.2.6 communication no: 412/1990 Kt:31.03.1994

Hakları Komitesi'nin şu ana kadar bu maddenin ihlaline ilişkin verdiği tek karar Auli Kivenmaa/Finlandiya²²⁷ davasıdır.

22 Kasım 1969'da kabul edilip, 16 Temmuz 1978'de yürürlüğe giren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 15.maddesi, silahsız olarak, barışçıl toplanma hakkını tanıdıktan sonra, bu hakkın kullanımında, kanunla getirilen ve bir demokratik toplumda milli güvenliğin, kamu emniyetinin ya da kamu düzeninin, yahut genel sağlığın ya da ahlakın ya da başkalarının haklarının ya da özgürlüklerinin korunması için gerekli olandan başka hiçbir sınırlamaya yer verilemeyeceğini belirtmektedir.²²⁸

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ise, 26 Haziran 1981'de kabul edilmiş ve 21 Ekim 1986'da yürürlüğe girmiştir. Bu belge de 11.maddesinde, herkesin başkaları ile serbestçe toplanma(bir araya gelme) hakkına sahip olduğunu belirttikten sonra, bu hakkın kanunla, özellikle milli güvenlik, emniyet, sağlık, ahlak ve başkalarının hak ve özgürlükleri yararına gerekli kayıtlamalara tabi olacağını eklemiştir.²²⁹ Dikkat çekici olan, “demokratik toplumda” ibaresi kullanılmaksızın gerekli olma ölçütünün kabul edilmesidir.²³⁰

Son olarak, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı²³¹,nın 12.maddesinin de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine paralel olarak herkesin barışçıl toplanma özgürlüğünü kabul edildiği belirtip, mukayeseli hukukda özellikle Anayasalarda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün düzenlenişini incelemeye geçelim.

²²⁷ Communication no: 412/1990 Kt:31.03.1994 www.hrni.org/files/caselaw Kenya Devlet Başkanı Daniel Arap Moi, Kenya'daki insan hakları ihlalleri sebebiyle, finlandiya ziyareti sırasında bir grup genç tarafından protesto edilmiştir.(bildiri dağıtılmış ve moi-insan hakları? yazılı pankart gösterilmiştir)Pankart, polis tarafından alınmış ve geri verilmemiştir. Gösteri sonrasında, gösteriden sorumlu tutulan başvuru, önceden bildirim yapmadığı gerekçesiyle mahkum edilmiştir. Mahkeme, 6 saat önce yapılması öngörülen bildirim yükümlülüğünün 21.madde sınırlamalarına uygun olabileceğini, ancak somut olayda müdahalenin maddede yer alan amaçlardan hiçbirine yönelmediği için toplantı özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.

²²⁸ Tam metin için bkz:GEMALMAZ Mehmet Semih, Ulusaltüstü İnsan Hakları Belgeleri Beta Yayınevi, İstanbul, 2000, s.572 02.05.1948 tarihinde kabul edilen Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi de21.maddesinde, “her kişi, herhangi bir konudaki ortak çıkarlara ilişkin meselelerle bağlantılı olarak, başka insanlarla resmi kamuya açık toplantılar yahut gayri resmi bir araya gelmeler şeklindeki barışçıl nitelikli toplanma hakkına sahiptir.” demektedir. Bu uluslararası belgeler arasında en açıklayıcı ancak bununla birlikte belirsiz tarifi veren belgedir.

²²⁹ İd, s.664

²³⁰ DUFFAR , age., s.18

²³¹ 7 Aralık 2000'de Nice'de imzalanmıştır.

ii-Mukayeseli Hukukta Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

Bugün hemen bütün devletlerde toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün koruma altına alındığı görülse de, toplantı özgürlüğü, hemen hemen tüm²³² anayasalarda tanınmış ve düzenlenmiş olduğu halde, gösteri yürüyüşü özgürlüğü pek çok Anayasada açıkça yer almamaktadır. Biz burada, özellikle Avrupa ülkeleri Anayasalarında bu özgürlüğün ne şekilde düzenlendiğini belirlemeye çalışacağız.²³³

Anayasaların çoğunluğunda, sadece barışçıl, saldırısız ve silahsız toplanma hakkının korunduğu açıkça belirtilmektedir. (İtalya, Rusya, Belçika, Yunanistan, Lüksemburg, Danimarka)

Bu hak, genel olarak, herkese tanındığı halde, bazı ülke Anayasaları sadece kendi vatandaşlarının(Rusya, Belçika, Almanya, Yunanistan, Lüksemburg, İrlanda, Danimarka, Portekiz) bu hakka sahip olduğunu belirtmektedir.

Bazı anayasalarda bu hakkın izne bağlanması(Almanya, İspanya, Belçika, Lüksemburg, Danimarka, Portekiz) hatta ön bildirimle bağlanması(Almanya, İtalya) yasaklanmış, bazılarında ise ön bildirimle bağlı tutulabileceği (İspanya, İtalya) belirtilmiştir. İtalyan Anayasası, toplantıların kural olarak ön bildirim rejime tabi olmadığını belirttikten sonra, kamusal yerlerde yapılacak toplantıların ön bildirim rejimine tabi olduğunu belirtmektedir.

Bazı anayasalar açık hava toplantılarını ve gösteri yürüyüşlerini ayrı bir rejime tabi tutmaktadır. (Almanya, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Yunanistan)

Hangi koşullarda İdare makamlarının yasaklama yetkisini kullanabileceğini belirten Anayasalar da mevcuttur.(İspanya, İtalya, Danimarka, Yunanistan)

²³² İngiltere gibi bazı ülkeler, toplantıları kanunla tanımamakta, ancak bunu örf ve adet hukukunun bir parçası olarak görmekte ve "özgürlük kuraldır" ilkesini esas almaktadır. TANÖR, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, 3.bası, İstanbul, 1994, s.107

²³³ Tüm ülke Anayasalarının güncelleştirilmiş hali için bkz:<http://confinder.richmond.edu>

b. Osmanlı - Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

i-Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun, 19.yüzyıl boyunca özgürlük ve demokrasi yolunda kabul ettiği hiçbir belgede toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü tanınmamıştır. Dernek özgürlüğü ile birlikte, Kanuni Esasiye özellikle konmayan bir özgürlük olduğu belirtilmektedir.²³⁴ Toplanma hakkı Türk hukukuna 1876 Kanuni Esasi'sinde 1909 yılında yapılan değişiklikle girmiştir.²³⁵ Tanör'ün de belirttiği gibi, 2. Meşrutiyet'in ilanını hazırlayan süreçte, yasak ve baskılara rağmen önemli bir rol oynayan toplanma eylemleri böylece hukukileşmektedir.²³⁶

27 Mayıs 1325 (9 Haziran 1909) tarihli 'İçtimaatı Umumiye Kanunu' ile toplanma hakkının sınırları belirtilmiştir.²³⁷ Bu kanunun o dönem için liberal bir kanun olduğu kabul edilmektedir.²³⁸ Bu kanun toplantıları izne değil, sadece bildirim tabi tutmuştu. Mahallin en büyük mülki amirine verilen bildirimde, gün, yer, saat ve amaç gösterilir ve karşılığında alındı belgesi verilirdi.

Bu kanunun ihtiyacı karşılamadığı düşünülmüş olmalı ki, 3 Mart 1912'de aynı gün iki ayrı kanun çıkarılmıştır. Bunlardan ilki olan, Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat, "halkın gelip geçtiği yollar üzerinde velveyle toplanılmasına ve bu hal ile dolaşılmasına tecemmu deneceği ifade edildikten sonra, silahlı ve halkın huzurunu bozacak şekilde silahsız toplanmalar yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, bu şartlara uymayan toplanmaların dağıtılma usulü ve ilgili ceza maddeleri eklenerek

²³⁴ TUNAYA Tarık Zafer, Hürriyetin İlanı, İstanbul, 1959, s.23. Buna, Padişahın Meşrutiyet'in ilanını etkileyen olaylardan birisi olan 1876 Talebe-i Ulum mitingi benzeri olaylar yaşamak istememesi neden olmuş olabilir.

²³⁵ 120.madde "kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakkı içtimaatı maliktir.." şeklindedir. Aktaran AKIN, age., s.164

²³⁶ TANÖR, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, YKY, İstanbul, 1998, s.196-197

²³⁷ YARSUVAT, age., s31 İçtimaatı Umumiye Kanununun tam metni için bkz.DURAN Lütfi, Türk İdare Mevzuatı II, İstanbul,1954, s.255-257 Kanun 27 Mayıs'da kabul edilmiş, 9 Haziran'da neşir ve ilan olmuştur. Bu kanun 1881 tarihli Fransız Genel Toplantılar Kanunu esas alınarak hazırlanmıştır.

²³⁸ AZRAK, agm., s.239 Bununla birlikte, düşünce ve ifade özgürlüğünün tam olarak garanti altına alınmadığı göz önünde bulundurulduğunda toplanma özgürlüğü de son derece ilkel düzeyde korunmaktadır. Dönemin koşulları dikkate alındığında, bu durum şaşırtıcı değildir.

İçtimaat-ı Umumiye Kanununun boşlukları giderilmeye çalışılmıştır.²³⁹ İkincisi ise, İçtimaat-ı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanunu Muvakkat adında tek maddelik bir kanundur. Bununla, idareye açık yerlerde yapılacak toplantıları yasaklama yetkisi verilmiştir. Bu kanun, keyfi uygulamalara yol açmıştır.²⁴⁰ İttihat ve Terakki, kendisinin hukukileştirdiği toplanma özgürlüğünü fiilen ortadan kaldırmıştır.²⁴¹

Bununla birlikte, o dönemde genel yollarda önceden bildirilmeden yapılan arızı ve tesadüfi, spontane toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmiş olması, özgürlüğün kullanım alanına bunların da dahil edilmesi şaşırtıcı bulunmaktadır.²⁴²

Devletin kuruluşuna ilişkin bir takım esaslara yer veren 1921 Anayasası çerçeve anayasadır ve Kanuni Esasi'yi hukuken tamamen ortadan kaldırmamıştır.²⁴³ Temel hak ve özgürlükler bakımından 1909 değişiklikleriyle Kanuni Esasiye yürürlükte olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde, toplanma özgürlüğü bakımından herhangi bir kanun değişikliği de söz konusu değildir.

ii-Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

1924 Esas Teşkilat Kanununun 70.maddesi toplanma hakkını tabii haklar arasında saymış, ancak düzenlememişti.²⁴⁴ 79.madde ise, toplanmaların sınırının kanunla çizileceğini belirtmektedir.²⁴⁵

Ancak, tek parti döneminde, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kağıt üzerinde kaldığı belirtilmektedir. Zira, kağıt üzerinde, 1909 tarihli İçtimatı

²³⁹ ANAYURT, age., s.104 vd.

²⁴⁰ OZANALP Şevket, İdare hukukunda Toplanma Hürriyeti, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1957'den aktaran ANAYURT, age., s.105

²⁴¹ TUNAYA Tarık Zafer, Hürriyetin İlanı , İstanbul, 1959, s.182'den aktaran ANAYURT, age., s.106

²⁴² AZRAK, agm., s.239 Bu tarz toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırı, kamu huzurunu ihlal edecek mahiyette ya da silahlı olmaları halinde bunların yasaklanması ya da müdahale edilebilmesidir. Türkiye Cumhuriyetinde bir daha bildirimsiz toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunlarda aynı müsamaha ile karşılanmamıştır.

²⁴³ TANÖR, "Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri", s.267

²⁴⁴Madde 70: 'kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağış, çalışma, mülkedinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarından'dır.' türkçeleştirme mevzuu na Şahsi masuniyet, vicdan, tefekkür, kelam, neşir, seyahat, akit, sayüamel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır

²⁴⁵Madde 79:bağışların, çalışmaların mülkedinme ve hak ve mal kullanmanın, toplanmaların, derneklerin ve ortaklıkların serbestlik sınırı kanunlarla çizilir.

Umumiye Kanunu ve ekleri yürürlükteydi, dolayısı ile 48 saat önce bildirim yapmak suretiyle bu özgürlük kullanılabilir gibi gözüküyordu. Ancak, o dönemde fiilen bu özgürlüğün askıya alındığı tespit edilmiştir.²⁴⁶

1946 döneminde, 4921 sayılı Kanunla²⁴⁷, hükümete toplantıları yasaklama yetkisi veren İctimaat-ı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanunu Muvakkat kaldırılmıştır. Muhalefetin gittikçe güç kazanmasında, bu yeni rejimin getirdiği özgür ortamda yaovlan toplantıların önemli ölçüde rol oynadığı ileri sürülmüştür.²⁴⁸

1953 tarihli Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun hükümleri²⁴⁹ doğrudan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü düzenlemiyor olsa da, 4.maddesi ile idareye tanınan yetkinin, idarenin keyfi tutum ve davranışlarına izin verir nitelikte kaypak ve belirsiz ifadeler içermesinin, özgürlük bakımından barındırığı tehlikeye işaret edilmiştir.²⁵⁰

Demokrat Parti iktidarında, daha sonra çıkarılan 27 Haziran 1956 tarih 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun²⁵¹ ise, toplantı yapma olanaklarını bu sefer kağıt üzerinde de önemli ölçüde sınırlamıştır.²⁵² İzin sistemi getirilmiş, bir anlamda, özgürlük açısından, 1909 düzenlemelerinden de geriye gidış yaşanmıştır.²⁵³ Bu durum, anayasada izin sisteminin açıkça yasaklanmaması ve o dönem siyasi iktidarının demokrasi kültürüne sahip olmamasına bağlanmıştır.²⁵⁴

İdare, izin verip vermeme konusunda serbest bırakılmış, hatta daha da ileri gidilerek izin verilmemesinin gerekçesini bildirme konusunda herhangi bir yükümlülük getirilmemiştir.²⁵⁵ Anayasada “doğal hak” olarak kabul edilen toplanma

²⁴⁶ TANÖR, “Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri”, s.319-320

²⁴⁷ Kanun no:4921, Kabul tarihi:10.06.1946

²⁴⁸ KURAN Alp, Kapalı İktidar, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Yayını, İstanbul, 1962, s.65’den aktaran ANAYURT, age., s.108

²⁴⁹ Kanun no:6178, Kabul tarihi:24.07.1953, RG:29.07.1953-8470

²⁵⁰ERMAN Sahir, “Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanuna Dair Bazı Mütalaalar, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt:XXVII, sayı 7-8, s.344vd.

²⁵¹ Kanun no:6761, Kabul tarihi:27.06.1956, RG:30.06.1956-9346

²⁵² Bu kanunun 20.maddesi ile İctimaatı Umumiye Kanunu ve Tecemmuat Hakkında Kanun ve ekleri yürürlükten kaldırılmıştır.

²⁵³ AZRAK, agm., s.239 Bu kanunla, partilerin seçim dönemleri dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri de yasaklanmıştır

²⁵⁴ id., s.240

²⁵⁵ YARSUVAT, age., s.93

özgürlüğünün, idarenin keyfiyetine bırakılması açıkça anayasaya aykırıdır.²⁵⁶ Ancak, o dönemde bir denetim mekanizması olmadığı için bu durum değerlendirilememiştir.

Bu kanun, belirsiz ifadelerin yer aldığı kanun dışı toplantılara ve hedef gözetmeksizin ateş edilmesine izin veren toplantıların dağıtılmasına ilişkin maddeleriyle de özgürlükçü anlayışın ne kadar uzağında olduğunu ispat etmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, dernek kurma hakkı ile beraber; 1961 Anayasasının temel haklar ve ödevleri düzenleyen ikinci kısmının, kişinin hakları ve ödevleri başlıklı ikinci bölümünde, toplantı hak ve hürriyetleri kapsamında düzenlenmiştir. 1961 Anayasasının Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı başlıklı 28.maddesi sadece iki fıkradan oluşan kısa bir hükümdür. Birinci fıkra: “Herkes, önceden izin almaksızın , silahsız ve saldırsız toplanma ve gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir.” İkinci fıkra bu hakkın , ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabileceğini kabul etmektedir. Bunun yanı sıra, 1961 Anayasasının getirdiği en önemli güvence kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek olan Anayasa Mahkemesi’dir.

1961 Anayasası döneminde, kısa bir süre içinde olsa yürürlükte kalmaya devam eden 6761 sayılı Kanunun Anayasaya aykırılığı iddia edilmiş ve Anayasa Mahkemesi bu Kanunun 4.maddesinin 6.bendini ve 12.maddenin f bendini Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.²⁵⁷ Ancak, en açık aykırılıklardan olan izin sistemini getiren 4.maddenin Anayasaya aykırılığı iddia edilmediği için bu maddeyi inceleyememiştir.

Bu aykırılık, 1963’de 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun²⁵⁸ kabul edilene kadar devam etmiştir. Türk hukukunda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü düzenleyen en özgürlükçü kanun olarak niteleyebileceğimiz bu kanun, Anayasaya uygun olarak izin sistemini bırakıp, bildirim sistemine geçmiştir. Bu kanun ve sonrasındaki düzenlemelerin içeriğine

²⁵⁶ id., s.90

²⁵⁷ AYM, E.1962/208 , K.1963/1, Kt.04.01.1963 AYMKD, sayı:1, s.58 RG:13.03.1963-11354 Bu kararın içeriğine tezimizin ikinci bölümünde ilgili konularda yer verilmiştir.

²⁵⁸ Kanun no:171 Kabul tarihi 10.02.1963 RG:18.02.1963-11337 Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun

tezimizin ilgili bölümlerinde yer verdiğimiz için, burada sadece bu düzenlemelerin özgürlüğe genel yaklaşımını belirtmekle yetineceğiz.

171 sayılı Kanunun ilk hali, eleştirilecek hükümler barındırmakla birlikte, bu kanunda yapılan değişiklikler hiçbir zaman özgürlükten yana olmamıştır.1973 yılında yapılan ve sekiz maddeden oluşan ilk değişiklik²⁵⁹ , Anayasa Mahkemesi tarafından şekil yönünden iptal edilmiştir.²⁶⁰

Bunun üzerine, 1976'da, şekil yönünden iptal edilen kanuna benzer düzenlemeler içeren 11 maddelik bir kanunla²⁶¹ , 171 sayılı Kanunun 7-8-9-10-11-13g-14 ve18.maddeleri değiştirilmiş ve ilgili maddelerdeki ceza miktarları artırılmıştır.²⁶² Ancak, Anayasa Mahkemesi 9 ve 10.maddelerde yapılan değişiklikleri ve bunlara bağlı olarak 13.maddenin g bendini, bu sefer esastan Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.²⁶³

Uluslararası sözleşmelerde ve mukayeseli hukukta görülen gösteri yürüyüşlerinin açıkça tanınması konusundaki çekingenlik karşısında 1961 ve daha sonra 1982 Anayasalarında bu hakkın/özgürlüğün açıkça tanınmış olması, ilk bakışta olumlu bir izlenim yaratmakla beraber; ilgili mevzuat ve 1982 Anayasasının diğer paragrafları dikkate alındığında; bu durumun, söz konusu özgürlüğe anayasalarında "açıkça yer vermemiş" diğer devletler karşısında bir artı olarak kabul edilmesi fazla iyimserlik olacaktır.²⁶⁴1982 Anayasası toplantı ve gösteri yürüyüşü konusunda, en ayrıntılı, en katı ve en yasakçı düzenlemeyi öngörmektedir.²⁶⁵

Örneğin, 1961 Anayasası döneminde hakkın özüne dokunduğu gerekçesiyle Anayasaya aykırı bulunup iptal edilen erteleme yetkisi, yasaklama yetkisi ile birlikte ve daha uzun süreler öngörülerek Anayasa metnine dahil edilmiş, bununla

²⁵⁹ Kanun no:1742, Kabul tarihi:19.06.1973, RG:30.05.1973-14580

²⁶⁰ AYM, E.1973/33, K.1974/9, Kt: 14.03.1974 AYMKD, sayı:12, s.37 vd.

²⁶¹ Kanun no:1932, Kabul tarihi:19.01.1976, RG:29.01.1976-15483

²⁶² Ceza miktarlarına ilişkin bölümler 1980'de tekrar değiştirilmiştir. Kanun no:2261, Kabul tarihi:19.02.1980, RG:23.02.1980-16909

²⁶³ AYM, E.1976/27, K.1976/51, Karar tarihi 18-22.11.1976 AYMKD, sayı:14, s.344 vd.

²⁶⁴ Aynı yönde TANÖR, "Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri", s.107-108

²⁶⁵ KABOĞLU, "Özgürlükler Hukuku", s.406

yetinilmemiş ve 171 sayılı kanun ve eklerini yürürlükten kaldıran 2911 sayılı kanun²⁶⁶ Anayasa denetimi dışında bırakılmıştır.

Elbette, 1982 Anayasası dönemi sadece toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından sınırlayıcı değildi. Yaklaşık 20 yıl süren bu dönemin, 1982 Anayasasında yapılan en köklü ve kapsamlı değişiklik olan 2001 Anayasa değişiklikleri²⁶⁷ ile kapandığı söylenebilir. Özellikle, Anayasa'da yer almaması gereken sınırlayıcı hükümlerin kaldırılması ve Anayasanın temel hak ve özgürlükler genel bakışının değişmesi toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından son derece önemlidir.

Avrupa Birliğine dahil olma kararlılığında, mevzuatın uyumlaştırılmasının bir parçası olarak yapılan bu değişikliği takiben kamuoyunda “uyum yasaları” olarak bilinen kanunlarla, gerekli kanun maddelerinde de değişiklik yapılmıştır. Bunlardan, 4748²⁶⁸, 4771²⁶⁹ ve 4963²⁷⁰ sayılı kanunlar, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda değişiklik yapmaktadır.

---

²⁶⁶ Kanun no:2911 Kabul tarihi:06.10.1983 RG:08.10.1983-18185

²⁶⁷ Kanun no:4709 Kabul tarihi:03.10.2001 RG:17.10.2001-24556-mükerrer

²⁶⁸ Kanun no:4748 Kabul tarihi:26.03.2002 RG:09.04.2002-24712

²⁶⁹ Kanun no:4771 Kabul tarihi:03.08.2002 RG:09.08.2002-24841

²⁷⁰ Kanun no:4963 Kabul tarihi:30.07.2003 RG:07.08.2003-25192

II-TÜRK HUKUKUNDA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ REJİMİ

A.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Düzenlenmesi

1.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Düzenlenmesi Kavramı ve Yöntemleri

a.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Düzenlenmesi

i-Düzenleme Kavramı

Düzenleme kavramı birbirinden farklı olguları ifade etmek için kullanılabilir. Örneğin, hak ve özgürlüğün tanınması anlamında düzenleme; hak ve özgürlüğün kullanım şekil, şart ve usullerini gösterme anlamında düzenleme; özgürlüğü tehdit eden durumlara karşı koruma veya sınırlarını belirleme anlamında düzenleme gibi.¹

Sınırlama kavramından ayrı olarak incelenmesi gereken düzenleme kavramı ise, özgürlüğün kullanılma biçiminin kanun koyucu tarafından gösterilmesini ifade etmektedir.² Temel hak ve özgürlüklerin çoğu etkili olabilmek için korudukları alanın hukuksal açıdan düzenlenmesine ihtiyaç duymaktadır.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda³ yer alan hükümlerin bir kısmı, hakkın kullanılmasını sağlamaya yönelik düzenleme niteliğinde, bir kısmı ise hakkın kullanımını daraltan sınırlamalardır.⁴ Ancak, bazı düzenleme niteliğindeki hükümlerin, hakkın kullanımını zorlaştırıcı nitelikte olduğu gözden kaçmamaktadır.

¹ GÖREN Zafer, Temel Hak Genel Teorisi, DEÜHF Yayını, İzmir, 2000, s.87-90

² KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.113 Yazar, özgürlüğün üst bir hukuk normunca tanınmasını da düzenleme kavramı içerisinde değerlendirmektedir.

³ Kanun no:2911, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185

⁴ ATALAY, age., s.105

Şüphesiz, her düzenleme, sınırlamayı da **bir ölçüde** beraberinde getirir.⁵ Bununla birlikte, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmesine ilişkin esasları, özgürlüğün sınırlarından ayrı olarak incelemek gerekmektedir.

Nitekim, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kanunla sınırlanabilmesi ile, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunda gösterilmesi birbirinden farklı iki durumu ifade ediyor olmalı ki, Anayasanın 34.maddesinde, bu iki durum iki ayrı paragrafta belirtilmektedir.

Düzenlemenin niteliğinin ne olduğu, daha açık bir ifadeyle düzenlemenin sınırlama olarak mı, yoksa aynı zamanda güvence olarak mı kabul edileceği hususu öğretide tartışmalıdır.⁶ Bir görüş⁷, her düzenlemeyi özgürlüğün sınırlanması olarak kabul etmektedir. Özgürlüğü devletin müdahale edemeyeceği/karışmaması gereken bir alan olarak gören bu görüş, tam da bu nedenle, devletin yapacağı her düzenlemenin kaçınılmaz olarak özgürlüğü sınırlayan bir nitelik taşıyacağı düşüncesindedir.

Bir diğer görüş ise, devletin olumlu ediminin, bir hakkın etkin kullanımı için gerekli olabileceğini belirtmektedir.⁸ Diğer bir ifadeyle, her düzenleme sınırlama olarak nitelendirilmemelidir. Düzenleme, özgürlüğün norm alanında bir daralma meydana getiriyorsa, bu bir sınırlamadır. Aksine, özgürlüğün daha kolay ve etkin bir kullanımını sağlamaya yönelikse, elbette sınırlama olarak kabul edilemez. Bu demektir ki, her sınırlama bir düzenleme olsada, her düzenlemeyi bir sınırlama olarak görmemek gereklidir.⁹

Bazı düzenlemeler, özgürlüğü kendisine yönelecek olası tehlikelerden korumaya yöneliktir. Örneğin, bir gösteri yürüyüşüne katılanların karşıt gruplar karşısında da korunması gereklidir. İdarenin bu yükümlülüğünü yerine getirmesi ise,

⁵ AZRAK, agm., s.242

⁶ KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.140-141

⁷ KAPANI, age., s.50; TUNAYA Tarık Zafer, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, 1975, s.295'den aktaran SAĞLAM, age.s.18 Aybay'a göre her düzenleme kaçınılmaz olarak bir sınırlamayı da içerecektir.AYBAY,Rona Yurt dışına çıkma ve yurda girme özgürlüğü ODTÜ Yayınları Ankara 1975 s.197

⁸ SAĞLAM, age., s.19-20

⁹ id.,21-22 aynı yönde, CAN,agm., s.515

ancak bundan haberdar olması ile mümkündür. Bu durumda, gösteri yürüyüşlerinin bildirim rejimine bağlanmasının esas amacı, hakkın kullanımını sınırlamak değil, idareye gerekli tedbirleri almak için zaman tanımak olarak ifade edilebilir.

ii-Kollektif Özgürlük Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Düzenlenmesi Gerekliliği

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü iki ayrı hakkı ifade etmek için de kullanılmaktadır. Birincisi, kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, ikincisi ise toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma hakkı. 1982 Anayasasında, “toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı” ifadesinin yer alması nedeniyle, sadece düzenleme hakkının korunduğu, katılma hakkının korunmadığı gibi bir izlenim doğsa da, katılma hakkı düzenleme hakkının içinde kabul edilmektedir.

Kollektif özgürlükler, birden fazla kişinin bir araya gelmesi ile kullanılabilen özgürlükler olmaları nedeniyle de düzenlenmeyi gerektiren özgürlüklerdir. Düzenleme unsurunun toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin temel unsurlarından biri olarak kabul edildiğine dair görüşleri daha önce değerlendirdiğimiz için¹⁰, burada bir çok ülkede geçerli olan düzenleme kurulu olgusu üzerinde durmayı gerekli görüyoruz.

Katılımcıların artması oranında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin etkinliğinin de artacağına şüphe yoktur. Aynı amaca yönelik talep veya tepkileri olan kişilerin bir araya gelerek toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilmeleri, bunun içlerinden bir kısmı tarafından düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Zira, toplumsal hareketler, daima birilerinin önderlik etmesi ile gerçekleşebilmektedir.

Dolayısıyla, kanunda belirtilen şekilde olmasa da, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bir “düzenleme kurulu” mevcuttur. Bildirim veya izin sistemini kabul eden sistemler bakımından ise en azından bu işlemi gerçekleştirmek amacıyla bir kurul oluşturulması zorunludur.

¹⁰ Bkz. Yukarıda I-A-1 Toplantının unsurları

Kural olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşleri önceden düzenleme yapılmasını gerektirmektedir. Türk hukukunda ön bildirim rejimi kabul edilmiştir. Ön bildirim, belli sayıda kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından yapılmaktadır.¹¹ Bu noktada, düzenleme kurulunun, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından önemi de vurgulanmalıdır. Birincisi, toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılmak, ancak bunların önceden düzenlenmiş olmasına bağlıdır ki, düzenleme kurulu bu işlevi görmektedir. İkincisi, toplantı veya gösteri yürüyüşü esnasında, kalabalık içinde lider bir grubun bunu yönetmesi gereklidir ki, bu da düzenleme kurulunun ikincil işlevi olarak kabul edilmelidir.

Kısaca, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmesi gerekliliği, bunların, kural olarak, kollektif kullanılan özgürlükler olmalarından da kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, düzenleme bu özgürlüğün kullanımını etkinleştirme ve kolaylaştırma işlevi görmektedir. Bu durum, düzenlemelerin, sadece sınırlamaya yönelik olmadığı, aynı zamanda hakkın kullanımını etkinleştirme amacıyla da yapılabileceği savını desteklemektedir.

iii-Kamu Düzeni Karşısında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Düzenlenmesi Gerekliliği

Çağdaş demokratik rejimlerin temel direklerinden olan toplantı ve gösteri yürüyüşleri, topluluk psikolojisinin bütün özelliklerini bünyesinde barındırması nedeniyle kamu düzenini bozmaya, tehlikeye düşürmeye en yakın ve yatkın hareketlerdir. Bu nedenle bu özgürlük ancak bir düzen içerisinde var olabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün belirli düzenlemelerden yoksun olması düşünülemez. Bununla birlikte, düzenlemelerin bu özgürlüğün doğasına, asli amacına uygun olması da bir mecburiyettir.¹² Örneğin, gösteri yürüyüşleri, kamuya ait cadde ve meydanlarda gerçekleşme özelliği ile belirginleştiği için, düzenlenmesi öteki toplu özgürlüklere göre daha sıkı kurallara bağlanabilir.¹³

¹¹ KABOĞLU, "Özgürlükler Hukuku", s.405

¹² SAĞLAM, age., s.

¹³ YÜZBAŞIOĞLU Necmi, "Dernek, Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hak Ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasada Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme, TBMM Anayasa Hukuku 1.Uluslararası Sempozyumu, TBMM Başkanlığı Yayınları no:1, Ankara, 2003, s.41

Bu noktada, özgürlük ile kamu düzeni arasında optimal dengenin sağlanması gerekmektedir.¹⁴ Bu denge aranırken yapılabilecek en büyük hata, özellikle açık hava toplantıları ve gösteri yürüyüşlerinin daha az önemli ve daha az “meşru” bir ifade biçimi olarak kabul edilmesi olacaktır. “Düzen ve güvenlik” kavramları, insanların devlet kurma amaçlarının temeli sayılması¹⁵ nedeniyle bir önceliğe sahip olmalı gibi gözükmeyle beraber, çoğu zaman iktidarların kendi çıkarlarını korumak için arkasına saklandıkları bir kavram olma özelliğiyle belirginleşmektedir. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti’nde Anayasa ve ilgili yasaların özgürlük açısından değil, güvenlik ve düzen sorununu esas alarak düzenleme yaptıkları görülmüştür.¹⁶ Benjamin Franklin’in şu sözü unutulmamalıdır: “güvenlik kazanmak amacıyla özgürlüğünden feragat eden, her ikisini de kaybeder.”¹⁷

b.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Düzenlemesine İlişkin Yöntemler:

Geleneksel olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün de içinde bulunduğu birtakım özgürlüklerin düzenlenmesi üç rejime ayrılarak incelenmektedir: Bastırıcı rejim, önleyici rejim ve bildirim rejimi.¹⁸

i-Bastırıcı Rejim:

Her ne kadar, “bastırıcı” ifadesinin kelime anlamı ilk etapta özgürlük karşıtı bir durumu çağırırsa da, hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde en özgürlükçü yöntem “bastırıcı rejim” olarak kabul edilmektedir.¹⁹ Bastırıcı rejim, özgürlüğün kural, sınırlamanın istisna kabul edilmesine dayanmaktadır. Özgürlüklerin, ‘a posteriori’ yani sonradan sınırlanmasını esas alan bastırıcı rejimde, özgürlüğün kullanımı için herhangi bir makamdan izin alınması ya da bildirimde bulunulması

¹⁴ Düzen ve güvenlik kavramlarıyla özgürlük kavramı aslında birbirinin zıttı, ya da birbiriyle çelişen iki kavram olarak değerlendirilmemelidir. Özgürlüğün olmadığı bir düzen ne kadar rahatsız edici ise, düzen olmadığı zaman özgürlükler de o kadar rahatsız edici olabilmektedir. Düzen, özgürlüğün kullanımında bir araç olarak kabul edilmelidir. Zira, toplumsal düzen bozulduğunda, özgürlüklerin bir anlam ifade edememesi riski vardır.

¹⁵ HOBBS Thomas, Leviathan, çev.Semih Lim, YKY, 3.baskı, İstanbul, 2001, s.127 vd.

¹⁶ KABOĞLU, “Özgürlükler Hukuku”, s.415

¹⁷ aktaran, CAN, agm., s.503

¹⁸ Fransızca, bastırıcı-“répressif” , önleyici “préventif”, bildirim “déclaratif” kelimelerinden çevrilmiştir.

¹⁹ KABOĞLU, “Kollektif Özgürlükler”, s.124

gerekmemektedir. Özgürlüğün kullanılması esnasında, kanun koyucu tarafından belirlenmiş ve birey tarafından da bilinen sınırların aşılmamasına daha sonra yargı organı karar vermektedir. Bir başka deyişle, düzenleme “boşluğu” söz konusudur, dolayısıyla bir ceza hükmünü ihlal etmemek kaydıyla tam bir özgürlükten söz edilmektedir.

Elbette, yasa koyucu tarafından belirlenen sınırlamalar çoğaldığı ya da özgürlüğün norm alanı daraldığı ölçüde bu rejimim bir anlamı kalmamaktadır. Yaptırıma bağlanan hareketlerin sayısı arttığı oranda bastırıcı rejimin özünden uzaklaşmaktadır.

Türkiye’de özel toplantılar bu rejimden yararlanmaktadır.²⁰ Amerika Birleşik Devletlerinde ve İngiltere’de ise özel mülkiyete tabi yerlerde yapılacak toplantılar için izin almaya gerek bulunmamaktadır.²¹ Bu toplantılar kamu düzenini ihlal eder, örneğin huzur bozucu derecede gürültülü olursa kolluk yetkileri kullanılarak dağıtılmaları mümkündür.

ii-Önleyici Rejim

Önleyici rejim, hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde en katı, en özgürlük karşıtı rejim olarak kabul edilebilir. Özgürlüklerin kullanılması, yetkili makamların rıza göstermesine, onay vermesine bağlanmıştır. Ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi, yani ‘a priori’ sınırlanması söz konusudur.²²

Kişilerin özgürlüklerini kullanmak için idare makamlarından izin almaları, ilk bakışta, özgürlükçü bir toplum düzeninde düşünülmemesi gereken bir rejim gibi gözükmemektedir. Ancak, sıkı kurallara bağlanmış bir bastırıcı rejim özgürlükçü olmaktan nasıl uzaklaşıyorsa, izin sisteminde de idarenin bağlı yetki kullanması, sistemin özgürlükçü olarak kabul edilebilmesine imkan verecektir.

²⁰ KABOĞLU, “Kollektif Özgürlükler”, s.125

²¹ Özel mülkiyete tabi yerlerde toplantı düzenlemek kuşkusuz malikin veya vekilinin rızasına bağlıdır. CLAYTON Richard/TOMLINSON Hugh, The Law of Human Rights, volume 1, Oxford University Press, New York, 2000, s.1145 vd.

²² GÜNDAY Metin, “İdare Hukuku”, s.257-258

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini daha özgürlükçü kılacak olan, Anayasada belirtilen rejimin adından çok, uygulamasıdır. İzin sisteminin dahi kabul edilmesi, çağdaş demokratik toplumlarda makul görülebilen bir durumdur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi organları da, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bir izin rejimine bağlanmasını ilke olarak özgürlüğün ihlali olarak görmemektedir.²³ Kaldı ki, devletlerin ileride değineceğimiz pozitif yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri bakımından da izin sisteminin benimsenmiş olması yadırganmamalıdır. Önemli olan, izin verme yetkisinin hangi koşullara uyularak kullanıldığı ve yetkili makamın bu noktada önceliği özgürlüğün kullanımına tanıyıp tanımadığıdır.

Örneğin, İsviçre'nin bazı kantonlarında genel toplantılar izin rejimine bağlı tutulmaktadır.²⁴ Aynı şekilde, Amerika Birleşik Devletlerinde de kamu malı olan park, bahçe, sokak gibi yerlerde, genel toplantı düzenlemek, toplantının yapılacağı yerin yetkili makamlarından izin alınmasına bağlanmıştır. Ancak, bu ülkelerde, yetkili makamların bu yetkilerini kullanmaları belli koşullara bağlanarak, keyfilik önüne geçilmiştir. Mahkeme kararları da, sadece belirli yer ve zamanda kamunun huzurunun bozulacağını önceden açık ve somut olgularla bilinebilir olması halinde izin belgesi verilmemesinin mümkün olduğu yönündedir. Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi, toplantı hakkının ön izin şartına bağlanmasını Anayasaya aykırı bulmamakla beraber, izin belgesi verilmesinin toplantıda açıklanacak düşünceyle bağlantılı olmasının Anayasanın ifade özgürlüğüne ilişkin hükmünü ihlal edeceği ve açıkça sansür niteliğinde olacağını belirtmiştir.²⁵ İngiliz hukukunda da kamu malı olan genel yerlerde yapılacak toplantılar izin rejimine bağlı tutulmaktadır.

İzin yetkisinin kullanımındaki bu sınırlar önleyici rejimi tercih eden bir devlette de özgürlüğün liberal bir uygulamaya sahip olmasını sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, izin verme yetkisinin kötüye kullanılması ve mahkeme kararlarının çeşitli siyasi-toplumsal olaylardan etkilenerek, bu yetkinin kullanılmasının

²³ Başvuru no:8191, Kt: 10.10.1979, D.R.17 s.93 ve 105 'den aktaran GÖLCÜKLÜ, age., s.43 ve Valticos, Nicolas age.s.422 ve İnsan Hakları Komitesi Auli Kivenmaa/Finlandiya kararı communication no: 412/1990 Kt:31.03.1994

²⁴ S'ewyz, St.Gall, Bale-ville, Cenevre, Zürih kantonlarında izin sistemi kabul edilmiştir. MALİNVERNİ G, age.s.117-118'den aktaran ANAYURT, age., s.115

²⁵ GÜRAN Sait, İfade Hürriyetinin Üzerinde İdarenin Yetkileri, İÜHF Yayını no:289, İstanbul, 1969, s.271-272

denetiminde zaman içinde farklı yaklaşımlar göstermesi olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır.²⁶

iii-Ön Bildirim Rejimi:

Ön bildirim rejimini, önleyici rejim içerisinde kabul eden yazarlar²⁷ olduğu gibi, bastırıcı rejim içerisinde ele alan yazarlar²⁸ da bulunmaktadır. Ancak, çoğunluk²⁹, bildirim rejiminin kendine özgü nitelikler barındırdığını ve bastırıcı rejimle önleyici rejim arasında karma bir rejim olduğunu ileri sürmektedir.

Ön bildirim rejiminde, hak ve özgürlüğün kullanımı için idareye önceden bildirim yapılmaktadır. Ancak, kural olarak, idarenin bu bildirim karşısındaki durumu edilgendir, yani herhangi bir karar yetkisi bulunmamaktadır.

Ön bildirim temelde temel amacı, yetkili makamların denetimini kolaylaştırmaktır. Bu denetim iki yönlü kabul edilmelidir. Özgürlük kullanıcılarının, kanunda belirtilen çerçeveye uygun bildirimde bulunup bulunmadıklarının denetimi ve özgürlüğün kullanımı esnasında gerekli denetim. Ön bildirim, her iki denetim bakımından da önemlidir.

Ön bildirim rejiminde, ön bildirim üzerine idarenin sınırlı da olsa birtakım yetkileri bulunmaktadır. Öncelikle, verilen bildirim için öngörülen koşullara uyup uymadığını tespit etme yetkisi vardır. Bildirimin ve varsa eklenen belgelerin geçerliliğini tespit etme, bir eksiklik varsa bildirim reddetme yetkisi ayrıca belirtilmesine gerek olmaksızın kabul edilmelidir. Burada önemli olan, bildirim gerekli koşulları sağlamış olması halinde, idarenin bunu kabul etme zorunluluğunda olmasıdır.

²⁶ Örneğin, 11 Eylül sonrası Amerika Birleşik Devletlerinde “tahammül” ve “hoşgör” sınırlarının oldukça daraldığı gözlenmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından oluşan “farklılıklar” dünya kamuoyuna pek yansımamış olsa da, önleyici rejimin uygulandığı diğer özgürlükler çerçevesinde görülen “keyfi” olarak nitelenebilecek uygulamalar endişe vericidir.

²⁷ KAPANİ, age., s.233, mukayeseli hukuk için bkz. Anayurt, Ömer age.s.92 dipnot 418

²⁸ LAUBADERE, André, Traité de droit administratif, T.3, Vol.1, 2e edition, Paris, 1971, s.72'den aktaran ANAYURT, age., s.92

²⁹ KABOĞLU, “Özgürlükler Hukuku”, s.86-87, KABOĞLU, “Kollektif Özgürlükler”, s.126

Ancak, idarenin bildirim üzerine sahip olabildiği, erteleme yada yasaklama yetkisi, üzerinde durulması gereken bir husustur. Burada, verilen ya da doldurulan belgenin “ön bildirim” adı taşımasının, uygulanan rejimin ön bildirim rejimi olarak kabul edilmesi için yeterli sayılmayacağını belirtmek gereklidir. Örneğin, ön bildirim üzerine yetkili makamın onayının alınmasının gerekmemesi, ilk bakışta ön bildirim ile izin rejimleri arasındaki bir fark gibi gözükmemektedir. Ancak, bildirim üzerine idarenin keyfi yasaklama veya erteleme yetkileri varsa, bu durumda, rejim önleyici rejime yaklaşmaktadır. Nitekim, demokratik gözükme arzusundaki otoriter rejimler, kağıt üzerinde izin sistemini yasaklayıp, sadece ön bildirim sistemini kabul etmiş gibi yapmakta, uygulamada ise bildirim sistemini izin sisteminin tüm sonuçlarını doğurabilecek doğrultuda kullanmaktadır. Bununla birlikte, bildirim sisteminde, yasaklama olmadıkça özgürlüğün varlığı esas alınırken, izin sisteminde, izin verilmedikçe özgürlüğün yokluğu esas alınır.

Yapılan ön bildirim karşısında, idarenin sınırlı yetkisinin bulunmasının bastırıcı rejim olarak kabul edilebileceği görüşüne³⁰ katılmak mümkün değildir. Bildirimde bulunma yükümlülüğü ve bu bildirimde eklenecek belgelerin önceden hazırlanması, mesai saatleri içinde teslim edilmesi gibi bu yükümlülüğün kapsamında kalan “yan” yükümlülükler; özgürlüğün kullanımını, kullanımdan “önce” güçleştirmektedir. Bildirim, kolluk makamlarına (idareye) özgürlüğün kullanımını önleme yetkisi vermese de, bu özgürlük üzerinde denetim ve gözetim yapma olanağı vermektedir. İdare, bir şekilde özgürlüğün kullanımında araya girmiş olmaktadır. Böylece, idare kamu düzeninin bozulması olasılığından haberdar olmaktadır.³¹ Oysa, bastırıcı rejimde özgürlük kullanıldıktan “sonra”, bir ihlal halinin varlığının yargı organınca tespit edilmesinin esas olduğunu belirtmiştik.

Almanya ve Belçika’da bildirme yükümlülüğüne tabi tutulan genel toplantılar sadece açık yerlerde yapılan toplantılardır.³² Fransa’da genel yollar üzerindeki her türlü bir araya gelme, gösteri ve yürüyüşler, Emniyet Müdürlüğüne bildirimde bulunma koşuluna bağlanmıştır.³³ Gösteri için belirleyici bir çerçeve

³⁰KABOĞLU, “Kollektif Özgürlükler”, s.128 Yazar, burada M.Kapani, Rivero, Madiot, Ligneau gibi yazarlara da atıfta bulunmuştur.

³¹ GİRİTLİ/BİLGİN/AKGÜNER, İdare Hukuku, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s.752

³² YARSUVAT, age., s.39

³³ 23.10.1935 tarihli Kanun Hükmünde Kararname DUFFAR, age., s.28 vd.

oluşturan ve altı bölümden oluşan bildirim formunda, yasadışı gösteri suçunu düzenleyen Fransız Ceza Kanununun 431-9.maddesi de yer almaktadır.³⁴

Ön bildirim mecburi ya da ihtiyari olabilmektedir. Bununla birlikte, ön bildirim rejimini kabul eden ülkelerin büyük bir çoğunluğu ön bildirim mecburi kılmaktadır. Ön bildirim ihtiyari olarak kabul eden hukuk düzenlerinde, ön bildirim esası öngörölmüş olmakla birlikte, yapılması özgürlüğün kullanımının kurucu unsurları arasında yer almamakta ve ön bildirimde bulunulmamış olması, toplantı ve gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı hale getirmemektedir. Dolayısıyla, ihtiyari ön bildirim rejiminin bastırıcı rejim çerçevesinde değerlendirilmesi düşünülebilir.

2- Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Düzenlenmesine İlişkin Esaslar

1961 Anayasasına kadar olan dönemde, izin sistemi Anayasalarda açıkça yasaklanmamıştı. 1956 tarihli Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu³⁵ izin sistemini kabul etmiş ve oldukça katı bir uygulamaya imkan vermiş olduğu için, bir anlamda bu duruma tepki olarak 1961 Anayasası izin sisteminin kabul edilmesini açıkça yasaklamıştır.³⁶

1982 Anayasası da “herkes, önceden izin almadan,... toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir” demekle, izin sisteminin kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Bu durum, kanun koyucuya ön bildirim rejimini veya bastırıcı rejimi seçme konusunda bir takdir yetkisi bırakmaktadır. İlgili kanuna

³⁴ Ceza Kanununun 431.maddesinin 1,2,3 ve 10.bentlerine göre, bir gösteri veya toplantıya suç oluşturacak biçimde katılıma ve izinsiz toplantılara “atroupement” katılıma ilişkin cezalar düzenlenmektedir.

³⁵ Kanun no: 6761 Kabul tarihi:27.06.1956 RG:30.06.1956-9346

³⁶ 1961 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra, 6761 sayılı kanunun bazı maddelerinin Anayasaya aykırılığı somut norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesinin önüne gelmiştir. Ancak, bildirim verilmesi ile idarenin izin verme yetkisi ayrı maddelerde düzenlendiği ve başvuru izin yetkisine ilişkin 4.maddeyi kapsamadığı için Anayasa Mahkemesi bu madde ile ilgili denetim yapamamıştır. Beyanname verme zorunluluğunu da anayasaya aykırı bulmamıştır. E.1962/208, K.1963/1 Karar tarihi 4.1.1963 RG.13.03.1963-11354 10.02.1963’de 171 sayılı kanunun kabul edilmesi ile bu aykırılık kanun koyucu tarafından giderilmiştir.

baktığımızda da, 171 sayılı Kanunda³⁷ olduğu gibi önceden bildirim rejiminin kabul edildiği görülmektedir.

Kanımızca, Anayasanın ilgili maddesinde hangi sistemin kabul edilmediğinin değil, hangi sistemin kabul edildiğinin belirtilmesi daha yerinde olacaktır.³⁸ İzin sisteminin yasaklanmasının, ön bildirim sisteminin kabulünden daha özgürlükçü bir yaklaşım olduğunu, kanun koyucunun dilerse bastırıcı rejimi de seçebilecek olması ihtimalini barındırması nedeniyle de tercih edilmesi gerektiğini ileri sürmek mümkündür. Her ne kadar, kabul edilmesinin pek mümkün olmadığı açıkça görülse de, bazı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ön bildirim rejiminden de muaf tutulması gerektiğini savunan bizler için, Anayasada yer alacak bildirim yükümlülüğü ibaresi bir gün sınırlayıcı bir anlam kazanabilir endişesiyle, daha dikkatli bir formül bulmak gereklidir. Bu durumda, “herkes, önceden izin almadan silahlı ve silahlı olmayan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyebilir.” cümlesi aynen korunup, “ön bildirim rejimine tabi olacak toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunda belirtilir” veya “toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmesi kanunla, ancak ön bildirim rejimine tabi tutulabilir” şeklinde bir ilave yapılması gerektiğini düşünüyoruz.³⁹

Kanun, oldukça katı bir ön bildirim rejimini kabul etmiş olmakla beraber, uygulamada bildirim sisteminin neredeyse izin sistemi olarak kabul edildiği ya da bildirimsiz yapıldığı halde müdahale edilmeyen toplantı ve gösteri yürüyüşleri görülmektedir. Özgürlüğün kullanım biçiminin basitleştirilmesi yönünde bir hoşgörü kabul ve tercih edilse de, uygulamadaki bu “sistemsizlik” hali belirsiz ve güvencesiz bir özgürlük alanı oluşturmaktadır.

³⁷ Kanun no:171 Kabul tarihi 10.02.1963 Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun RG:18.02.1963-11337

³⁸ Her ne kadar kanunu bilmemek mazeret sayılmazsa da, anayasada önceden izin almadan ifadesinin kullanılması geniş halk kitleleri bakımından yanıltıcı olabilmektedir. Hakkın kullanımına ilişkin esasların kanunla belirleneceğinin belirtilmiş olması yeterli kabul edilemeyeceği gibi, anayasadaki bu ifadenin sakıncası olmadığını da göstermemektedir. Nitekim, Yüzbaşıoğlu toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının izne bağlı olmadığını, serbestlik sisteminin geçerli olduğunu belirtmiştir. Ön bildirim rejiminin “serbestlik” olarak görülebileceğini kabul etmekle birlikte, asıl vurgunun yürürlükteki kanun ve uygulamaya uygun olarak ön bildirim rejimine yapılması gerektiği düşüncesindeyiz.

³⁹2911 sayılı kanunun kapsamı dışında kalan toplantılar ön bildirim rejimine tabi değildir. Ancak, evrensel olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü 2911 sayılı Kanun çerçevesindeki toplantı ve gösteri yürüyüşlerini ifade etmektedir.

a.Önceden Bildirim Esası

i-Bildirim İçeriği:

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun⁴⁰ 10.maddesi, bildirimde yer alacak hususları belirlemektedir. Buna göre, toplantının amacının, yapılacağı yerin, günün, başlangıç ve bitiş saatlerinin, düzenleme kurulunun başkan ve üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgahlarının ve varsa çalışma yerlerinin bildirimde yer alması zorunludur. Kanununun 20.maddesi gereğince, gösteri yürüyüşlerine ilişkin bildirimlerde, 6.madde gereğince ilan edilmiş yol ve yönler uyuşmak koşuluyla, yürüyüşe geçmek için seçilecek toplanma yeri ile izlenecek yol ve dağılma yerinin de belirtilmesi zorunludur.

Kanun, ayrıca yönetmelikle belirlenecek belgelerinde bildirimde eklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 5.maddesinde⁴¹, düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin bildirimde eklenmesi gereken belgeler; nüfus cüzdanı örneği, adli sicil kaydı, ikamet belgesi, fiil ehliyetine sahip ve 18 yaşını doldurmuş olduklarına dair şahsi beyan belgesi olarak sayılmaktadır.⁴²

Düzenleme kurulunda yer alacak yabancılar için, ilgili valilik kanalıyla, İçişleri Bakanlığı'ndan alınan izin belgesi; tüzel kişiler için de yetkili organlarının buna ilişkin kararlarının eklenmesi gerekmektedir.

Toplantı veya gösteri yürüyüşünün yeri ve zamanını ile düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin açık kimliklerinin bildirimde yer almasının bildirim amacına uygun olduğu konusunda bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak, toplantının veya gösteri yürüyüşünün amacının belirtilmek zorunda olması aynı rahatlıkla kabul edilmemektedir. Bildirimde, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin amacının

⁴⁰ Kanun no: 2911 Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185

⁴¹ R.G. 08.08.1985-18836 Bu maddede 2002 yılında değişiklik yapılmıştır. R.G.22.10.2002-24914

⁴² Nüfus cüzdanı örneğinin, kişinin 18 yaşını doldurmuş olduğunu yeterince kanıtlayamadığı düşünülmüş olmalı ki, ayrıca şahsın kendi beyanı gerekli görülmüştür.

belirtilmesinin Anayasada yer alan “hiç kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz” hükmüne aykırı olduğu savunan görüşe⁴³ katılmak mümkün değildir.

Nitekim, Anayasa Mahkemesi, 1963 yılında verdiği bir kararda, o dönemde yürürlükte olan 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 3.maddesinde yer alan “düzenleme kurulu tarafından toplantının maksat ve gayesini gösterir bir beyanname verilmesi mecburiyeti”nin, 1961 Anayasasının “kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz” şeklindeki 20.(1982 Anayasasında 25) maddesine aykırılık teşkil etmediğine hükmetmiştir.⁴⁴

Kanımızca, toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin amacının bildirimde bulunması zorunluluğu, bildirim rejimin amacı gereği kaçınılmazdır. Bildirim rejiminin temel amacı, yetkili makamların gerekli önlemleri alabilmesi için imkan tanımak olduğuna göre, alınması gereken önlemlerin ölçüsünü/kapsamını belirlemek bakımından toplantı veya gösteri yürüyüşünün ne amaçla düzenlendiğinin bildirilmesi gereklidir. Bununla birlikte, bu bildirim; idarenin, toplantının, kanunun suç saydığı amaçlara yönelik olup olmadığı, milli güvenlik gereklerini ihlal edip etmeyeceği, kamu düzenini bozup bozmayacağı gibi hususlarda ön fikir edinebilmesi için yapılması gerektiği görüşüne⁴⁵ katılmamaktayız. Öncelikle, kanunun suç saydığı bir amacın bildirimde açıkça yazılması olağan bir durum değildir. İdarenin toplantı veya gösteri yürüyüşünün, bildirimde yazılan amacından yola çıkarak bir takım sonuçlara varması ve bu doğrultuda yasaklayıcı bir takım önlemlere başvurması ise, bir nevi sansür anlamına gelmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından idarenin içerik denetimi yapmasının ifade özgürlüğünün önünde bir engel olduğunu burada tekrar hatırlatmak gereklidir. Özellikle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin

⁴³ ESEN, B.N., Anayasa Mahkemesine göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı, s.77'den aktaran ANAYURT, age., s.120

⁴⁴ E.62/208 , K.63/1 RG. 13.03.1963 AYMKD, sayı:1 s.58

⁴⁵ ANAYURT, age.s.120 Yazara göre, idari otoriteler tek başına toplantının amacını veya açıklanacak fikirlerin kendisini değil, söz konusu amaçla düzenlenecek toplantı veya gösteri yürüyüşünde, cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacını taşıyan fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel olup olmadığını, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne hanel getirecek durumların ortaya çıkıp çıkmayacağını, kamu düzeninin bozulup bozulmayacağını, milli güvenlik gereklerinin ihlal edilip edilmeyeceğini değerlendirecek ve buna göre yasaklayacak veya yapılabirliğini ifade edecektir. Öncelikle, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılabirliğini ifade etmek izin sistemini çağrıştırmaktadır. İdarenin yasaklama yetkisi ise istisnai bir yetki olarak kabul edilmelidir.

son içtihatları⁴⁶ göz önünde tutulduğunda, bildirimde yer alan amacın idarenin içerik denetimine tabi olmaması gerektiği açıktır.

Düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin meslek bilgilerinin hangi sebeple bildirimde yer alması gerektiği konusuna bugüne kadar verilmiş makul bir cevaba rastlanmamaktadır. Bildirim formunda meslek hanesi bulunması ve burayı dolduranlar üzerinden istatistiksel bir araştırma yapılması mümkünse de, meslek bilgisinin kanunen zorunlu kılınmış bilgiler arasında yer alması anlaşılammamaktadır.

Düzenleme Kurulu başkan ve üyelerinin ikametgahları ve varsa çalışma yerlerinin bildirimde yer alması, olası tebligatların kendilerine yapılabilmesi açısından önemli ve gereklidir. Bu konuda, rahatsız edici olan, bu bilginin istenmesi değil; 2002 öncesi dönemde son altı aydır toplantının yapılacağı yerde ikamet etme koşulu aranması ve ikametgah belgesi istenmesidir. 2002 yılında yapılan değişiklikle, son altı ay boyunca ikamet etme koşulu kaldırılmıştır.⁴⁷

Yönetmelikle, bildirime eklenecek belgeler arasında sayılan ikamet belgesinin düzenleme kurulunun yedi üyesinden birden istenmesinin gerekli olup olmadığı da düşünülmelidir. Bildirime eklenecek belgelerin asgari düzeyde tutulması gerektiği düşüncesindeyiz. Zira, bildirimle beraber verilmesi istenen belgelerin de çalışma saatleri esnasında alınabilen belgeler olması, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme kurulunda bulunanların, çalışma saatlerinde izin kullanıp bu belgeleri toplamak gibi aslında çok da gerekli olmayan bir işle uğraşmalarına neden olmaktadır. Gerçeğe aykırı beyanda bulunulması hali tespit edildiğinde sorumluların yaptırımına katlanması yolu seçilebilir.

Adli sicil kaydı istenmesi ise, bu belgelerin istenmesindeki caydırıcı olma “art niyetinin” en anlamlı göstergesidir. Zira, bir kişinin sabıka kaydı olması ile, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü kullanması arasında hiç bir bağ bulunmamaktadır. Bu demektir ki, adli sicil kaydında ne bulunursa bulunsun, bu

---

⁴⁶ Stankov/Bulgaristan kararında, şiddet veya şiddete çağrı içermedikçe, her konuda (ayrılıkçı öğeler içerse ve toplumda huzursuzluğa yol açsa bile) toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenebileceğini belirtmektedir. Stankov and the United Macedonian Organisation İinden/Bulgaristan, Başvuru no: 29221/95 - 29225/95 , Kt. 02.10.2001

⁴⁷ R.G.22.20.2002-24914 s.12

toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı bakımından bir engel teşkil etmemektedir ve etmemelidir.⁴⁸

Bazı belgelerin, istenecek belgeler arasından çıkarılmış olması yeterli değildir. Kanunun bu yetkiyi yürütmeye bırakmaması gerekmektedir. Bu yetki, yönetmelikle düzenlenebilir olduğu müddetçe, kolayca istenen belge sayısının artırılıp, özgürlüğün kullanımının zorlaştırılması olasıdır.

İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan 2004 tarihli genelge, sivil toplum örgütlerince düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde Dernekler Kanunu ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu uyarınca talep edilmiş olanlar hariç, ayrıca evrak istenmeyeceğini, bu kapsamda bulunmayan etkinliklerde ise herhangi bir belge talep edilmeyeceğini belirtmektedir.⁴⁹ Bu ifade, yönetmelikle istenecek belgeleri dışlar gibi görünse de, bir genelge ile yönetmeliğe aykırı hareket etme amacı güdülmeyeceği tahmin edilmektedir. Burada, uygulamada, çeşitli illerde istenen ve ne kanunda ne de yönetmelikte yer almayan belgeler kastediliyor olmalıdır. Bu genelge öncesinde ve hatta bu genelgeden sonra bireysel başvurular bakımından istenen, ancak kanun veya yönetmelikte yer almayan belgelerin, hangi hukuki işleme dayanılarak talep edildiği ise tespit edilememiştir.⁵⁰

ii-Bildirim Veriliş Yeri ve Zamanı:

Bildirim zamanı ile toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılacağı zaman arasındaki sürenin makul kabul edilebilecek olandan uzun olması bildirim rejiminin amacıyla bağdaşmayacaktır. 2911 sayılı Kanunun ilk şeklinde, bildirim düzenleme kurulunun tüm üyeleri tarafından imzalandıktan sonra ve toplantının yapılmasından en az 72 saat önce, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik ya da

⁴⁸ Kaldı ki, yetkili makamlar gerek gördükleri takdirde bu bilgilere ulaşabileceklerdir. Düzenleme kurulunun adli sicil kaydının bulunmasını potansiyel tehlike olarak kabul etmek ise çağdaş demokratik bir düzen de kabul edilmemelidir.

⁴⁹ İçişleri Bakanlığı Genelge no:2004-21 Genelge tarihi: 11.06.2004

⁵⁰ Örneğin, Sakarya'da istenecek belgeler arasında, adli sicil belgesine ek olarak ilgili mahkeme kararının fotokopisi, toplantıya katılacak sunucu, konuşmacı vb. nüfus ve ikametgah belgeleri, toplantı programı(maddeler halinde), kapalı yer toplantılarında salon sözleşmesi vs. sayılmaktaydı. www.sakarya.pol.tr/mudurluk/birimler/subeler/gvnlk.asp

kaymakamlığa verilmesi gerekliydi.⁵¹ Oysa, 1961 Anayasası döneminde yürürlükte olan 171 sayılı kanunda bu süre 48 saat olarak belirlenmişti.

Bildirim verilme zamanının, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasal olarak düzenlendiği ilk zamanlarda, dönemin koşullarının ve imkanlarının bir sonucu olarak, uzunca bir süre olarak belirlenmesi yadırganmamalıdır.⁵² Zaman içinde teknolojik gelişmelerde göz önünde tutularak, bu süre azaltılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ise, bu gelişmeleri oldukça yavaş takip etmeyi tercih etmiş, 1909'dan beri 48 saat olan bu süreyi yetersiz bulup⁵³ 72 saate çıkarmıştır. Uzun yıllar süren eleştirilere rağmen, bu süreyi bir daha düzenlememiş, ancak Avrupa Birliğine dahil olma arzusu sonucu yapılan uyum yasaları çerçevesinde bildirim süresini tekrar 48 saate indirmiştir.⁵⁴ Oysa, bugün gelinen noktada 48 saat de uzun bir süre olarak kabul edilmelidir.⁵⁵ Sadece, büyük kentlerde ve belirli bir sayının üstünde katılımlarda makul görülebilecek bu süre yeniden belirlenmelidir. Öncelikle, kapalı yer toplantıları bakımından bu sürenin kısaltılması yoluna gidilmelidir.

Bu konuda değinilmesi gereken bir diğer husus, bildirim kendisi ile bildirim eklenecek belgelerin verilme zamanı arasında fark olabilmesine imkan tanınması gerekliliğidir. Bildirim ile toplantı arasındaki süre, yetkililerin gerekli tedbirleri alabilmelerine imkan sağlamak amacıyla yöneliktir.⁵⁶ Özellikle 48 saat gibi uzun süreler söz konusu olduğunda, bildirim formlarının doldurulması bakımından bu sürenin geçerli olması, bildirim eklenecek diğer belgeler içinse daha kısa bir sürenin yeterli kabul edilmesi gereklidir. Örneğin, "belgeler toplantı veya gösteri yürüyüşünden 6 saat öncesine kadar tamamlanmalıdır" denilerek, belgelerin çalışma saatleri dışında da kabul edilmesi imkanlarının tanınması, özgürlüğün kullanımının

⁵¹ Kanun no:2911, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185, madde 10

⁵² Örneğin, Fransa'da 1868 tarihli kanun toplantılar için bu süreyi 72 saat olarak belirlemişti. 1881 sayılı kanundan önce, bu sürenin uzun olduğu dile getirilmiş, tartışılmış ve 1881 sayılı kanunda 48 saat dahi uzun bulunarak 24 saat gerekli tedbirleri almak için yeterli kabul edilmiştir. 1907 yılında yapılan değişiklikle toplantılar için bildirim mecburiyeti kaldırılmıştır. Gösteri yürüyüşleri içinse, en az üç en fazla onbeş günlük bir süre öngörülmektedir. Bu sürenin uzunluğu, Fransa'da eleştirilmektedir.

⁵³ Aslında, bu durum 48 saatlik sürenin yetersiz olduğunu değil, devletin kamu düzenini sağlamada yetersiz kaldığını göstermektedir.

⁵⁴ Kanun no:4771, Kabul tarihi:03.08.2002, RG:09.08.2002-24841

⁵⁵ Örneğin, Finlandiya'da bu süre 6 saat olarak belirlenebilmiştir. Keza, 171 sayılı Kanun döneminde Sait Güran, 48 saatlik sürenin öze dokunma yasağını ihlal eden bir kısıtlama olduğunu ileri sürmüştür. GÜRAN, age., s.447

⁵⁶ AYM, E.1962/208, K.1963/1 Kt: 4.1.1963 RG.13.03.1963-11354

önündeki caydırıcı engellerin azalması anlamına gelecektir. Bildirimin amacı, yetkili makamlara gerekli tedbirleri almaları için bir zaman tanımak olduğuna göre, bu amaç dikkate alınarak düzenleme yapılması gerektiği kanısındayız.

Bildirimin mümkün olduğunca önce yapılması aslında düzenleme kurulu ve katılımcıların tercih edecekleri bir husustur. Şöyle ki, aynı anda toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenlemek için ayrı ayrı başvurular olduğunda, hangisi daha önce bildirimde bulunmuşsa o düzenleme kuruluna öncelik verilecektir.⁵⁷ Bu çözüm, ilk bakışta, adil ve makul bir çözüm gibi gözükse de, uygulamada adaletsiz sonuçlar doğabilmektedir. Belirli bir zamanda yapılmaması halinde, anlamını, işlevini ve etkinliğini yitirecek toplantı veya gösteri yürüyüşleri, sadece daha geç bildirilmiş oldukları için, güncel oldukları zamanda yapılamayabilecektir. Doktrinde bu uygulama eleştirilmiş, zamansal olarak daha sonra bildirim yapılmış olsa da, toplantı veya gösteri yürüyüşünün, fertler açısından o an için önemi, yararı ve güncelliği gibi durumların dikkate alınacağı “değer kriterine” göre karar verilmesi gerektiği savunulmuştur.⁵⁸ Kuşkusuz, bu çözüm biçimi, demokrasiyi içine sindirebilmiş toplumlarda, hakkın kullanımını etkinleştirecektir. Ancak, böyle bir değerlendirmenin idareye bırakılması, uygulamada ciddi sorunlara (keyfi uygulamalara) yol açabilecektir. İdari yargının denetimi ise, acil çözüm gerektiren bu gibi konularda geç işlemesi nedeniyle işlevsiz kalacaktır. Özgürlüğün kullanımı aleyhine ciddi bir risk barındırması nedeniyle bu öneriye katılmamaktayız. Devletin, aynı gün, aynı yerde arka arkaya ve hatta gerekliyse aynı anda karşıt görüşlerin dahi bu özgürlüğü kullanabilmelerini sağlama yükümlülüğü bulunduğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince de belirtilmiştir.⁵⁹

iii-İdarenin Yetki ve Yükümlülükleri:

Verilen bildirim karşılığında bir “alındı belgesi” verilmektedir. Bildirim, vali veya kaymakamlıklarca kabul edilmez veya karşılığında alındı belgesi

⁵⁷ Kanun no:2911, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185, madde 10

⁵⁸ ANAYURT, age., s.127

⁵⁹ Stankov and the United Macedonian Organisation İlinden / Bulgaristan; başvuru no:29221/95-29225/95, Kt:02.10.2001

verilmezse, keyfiyet bir tutanakla tespit edilir. Bu halde, noter vasıtasıyla ihbar yapılır, ihbar saati bildirim verilme saati olarak kabul edilir.⁶⁰

Bildirimi alan idare, ilk olarak bildirim ve ekteki belgelerin eksiksiz olup olmadığına dair şekli bir inceleme yapacaktır. İlgili yönetmeliğin 7. maddesine göre, hiç bir ayırım gözetmeksizin, kanunda belirtilen hususları içermeyen, yahut yanlış bilgi içeren veya eksik bildirimler, düzenleme kurulu başkan veya üyelerinden birine yazılı olarak durumun düzeltilirileceği veya tamamlattırılacağı duyurulur.⁶¹ Bu duyuruya rağmen eksikler tamamlanmazsa bildirim geçersiz sayılır. Elbette, idarenin bu yetkisini kullanma biçimi, özgürlüğün kullanımına gösterilecek hoşgörünün bir ifadesi, güçlü bir idarenin göstergesi olabileceği gibi; bürokrasiyi “idare”nin önünde tutan, güçsüz ve güvensiz bir yönetimin izlerini de taşıyabilir.

Bildirimi alan makam, “alındı belgesi” ile birlikte, önceden hazırlanmış, üzerinde toplantının yer, gün, başlangıç ve bitiş saatleri yazıldığı ve düzenleme kurulunun görev ve sorumluluklarını belirten bir talimatnameyi de ilgililere vermekle yükümlüdür.⁶²

Mülki amirler bu aşamada ilke olarak edilgen bir konuma sahip oldukları için, önbildirim önleyici özelliğinden çok sorumluları saptama ve toplantının güvence altına alınması çerçevesinde özgürlüğün kullanılmasına elverişli bastırıcı rejim kapsamına girdiği öne sürülebilir. İdare makamlarına tanınan erteleme ve yasaklama yetkileri ise, önbildirimi, kamu makamlarını bilgilendirme işlevinden uzaklaştırmaktadır.⁶³ Bu yetkiler, Anayasada yasaklanan izin sisteminin değişik bir uygulama biçimini oluşturmaktadır.⁶⁴

1963 yılında kabul edilen 171 sayılı⁶⁵ Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkındaki Kanunun ilk şeklinde idareye yasaklama ya da erteleme yetkisi tanınmamıştı. Kamu düzeninin bozulması durumunda hükümet komiserinin

⁶⁰ Kanun no:2911, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185, madde 10 ve ilgili yönetmelik madde 8, R.G.08.08.1985-18836, s.8

⁶¹ Yönetmelik madde 7, RG.08.08.1985-18836 s.8

⁶² Yönetmelik madde 6, R.G.08.08.1985-18836

⁶³ KABOĞLU, “Özgürlükler Hukuku”, s.408

⁶⁴ ATALAY, age., s.102

⁶⁵ Kanun no:171, kabul tarihi:10.02.1963, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun, R.G.18.2.1963-11337

(9.madde); kanunda gösterilen bazı durumlarda da kolluk amirinin(14.madde) toplantı veya gösteri yürüyüşünü dağıtma yetkileri mevcuttu.

Erteleme yetkisi ilk olarak 1973 tarihli kanun değişikliği ile getirilmiştir.⁶⁶ Ancak, bu Kanun Anayasa Mahkemesi'nce şekil yönünden iptal edildi.⁶⁷ Ardından, 1976 yılında çıkarılan bir Kanunla⁶⁸, mahalli mülki amirlere ve belli durumlarda da İçişleri Bakanı'na toplantı ve gösteri yürüyüşlerini 10 güne kadar erteleme yetkisi tanındı. Anayasa Mahkemesi bu defa esastan yaptığı inceleme sonucunda, bunu Anayasaya aykırı bularak iptal etti.⁶⁹

Anayasa Mahkemesine göre, bu hüküm toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, “bunlardan yararlanacakların istedikleri zamanda değil, idarenin arzuladığı zamanda yapılmasına olanak sağlamakta, üstelik erteleme süresi sonunda bunları örtülü biçimde yapılamaz hale koymakta, zamanında yapılmasını enellediği için toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacına ulaşmasını güçleştirici ve etkisini ortadan kaldırıcı nitelik taşımakta, uygulayıcıların kişisel görüş ve anlayışlarına göre öznel yorumlara elverişli, keyfiliğe dek varabilecek uygulamalara neden olabilmekte ve Anayasa koyucunun erek ve amacına uygun düşen bir yasal düzenleme işini görebilecek nitelikte bulunmamakta”, bu nedenlerle de söz konusu özgürlüğün “özüne dokunmakta”ydı.

1961 Anayasası çerçevesinde 10 günlük erteleme süresi, ölçsüz, hakkın özüne dokunucu ve keyfiliğe açık olarak nitelendiği halde, 1982 Anayasası yetkili mercinin, kamu düzenini ciddi bir şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya cumhuriyetin ana niteliklerini yok etme amacı güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabileceğini veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebileceğini öngörmekteydi.

⁶⁶ Kanun no:1742, Kabul tarihi:19.06.1973, R.G. 30.06.1973-14580

⁶⁷ E.1973/33, K.1974/9, Kt.14.03.1974 AYMKD, sayı 12, s.87 vd.

⁶⁸ Kanun no:1932, Kabul tarihi:19.01.1976, R.G.29.01.1976-15483

⁶⁹ E.1976/27, K.1976/51, Kt. 18-22.11.1976 AYMKD, sayı 14, s. 344 vd.

Anayasa Mahkemesinin Anayasaya aykırı bularak iptal ettiği bir kanun hükmünün, Anayasa yapılırken ya da değiştirilirken, Anayasa maddesi haline getirilmesi;⁷⁰ Türkiye’de sık örnekleri olan yadırganacak bir yaklaşımdır.

2001 yılında Anayasa’da yapılan değişiklik ile erteleme ve yasaklamaya ilişkin bu hüküm Anayasadan çıkarılmıştır.⁷¹ Bu hükümlerin Anayasadan çıkarılmasının nasıl yorumlanması gerektiği konusu tartışmalıdır. Anayasadan çıkarılmış olması ile artık bu yetkinin idareye verilmemesi yönünde bir irade söz konusu olduğu ve kanunun dayanaksız kaldığı savunulabileceği⁷² gibi, 34.maddeye açık bir aykırılık söz konusu değildir. Ancak, bu yetki açıkça Anayasa tarafından tanınmadığı için, süreler bakımından hakkın özüne dokunduğu gerekçesiyle, tıpkı 1961 Anayasası döneminde olduğu gibi bu maddelerin Anayasaya aykırılığı iddia edilebilir.⁷³

Bölge valisi⁷⁴, Vali veya Kaymakamlarca ertelenen veya yasaklanan veya İçişleri Bakanlığı tarafından ertelenen toplantılara ilişkin gerekçeli erteleme veya yasaklama kararı toplantının başlama saatinden en az yirmidört saat önce bir yazı ile düzenleme kurulu başkanına veya bulunamadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edilir. Vali veya Kaymakamlarca ertelenen veya yasaklanan toplantılar hakkında Bölge Valiliğine ve İçişleri Bakanlığına, Bölge Valilerince ertelenen veya yasaklanan toplantılar içinde İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.⁷⁵

Toplantının ertelenen günden sonraki bir günde yapılabilmesi, düzenleme kurulunun yeni bildirimde bulunmasına bağlanmıştır. Yürürlükteki Kanuna göre

⁷⁰ Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan ilk taslakta, 34.maddede erteleme ya da yasaklama yetkisi tanınmamıştı. Hazırlanan ikinci taslak da, iki aylık erteleme süresi öngörülmüş ve bu haliyle danışma meclisince kabul edilmişti. Yasaklama yetkisi ise Milli Güvenlik konseyi Anayasa Komisyonu tarafından metne eklenmiştir. İZGİ/GÖREN, age., s.366

⁷¹ Kanun no:4709, Kabul tarihi:03.10.2001, RG:17.10.2001-24556-mükerrer

⁷² KABOĞLU, bu hükmün Anayasadan çıkarılması ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunundaki erteleme ve yasaklamaya ilişkin hükümlerin dayanaksız kadığını iddia etmektedir. KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku,s.411 aynı yönde AZRAK, agm., s.245

⁷³ Ancak, bu somut norm denetimi ile mümkün olabilecektir. GÖZLER’e göre, bu fıkranın anayasadan çıkarılması, İdarenin erteleme ve yasaklama yetkisinin kanunla düzenlenemeyecek şekilde kaldırılması anlamında yorumlanmamalıdır. Bkz.GÖZLER, agm., s.330-331

⁷⁴ 2911 sayılı Kanunun geçici 2.maddesi, bölge valilikleri kuruluncaya kadar geçecek süre içinde, bu kanunla bölge valiliklerine tanınan erteleme yetkisinin İçişleri Bakanlığı tarafından kullanılacağını belirtmektedir. Ancak, 21 yıl içerisinde olağanüstü hal bölgesi haricinde, bölge valiliği ihdas edilmemiştir. Dolayısı ile, bu kanunla Bölge Valilerine tanınan erteleme yetkileri İçişleri Bakanlığı tarafından kullanılacaktır.

⁷⁵ 2911 sayılı Kanun, madde 18, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185

erteleme ve yasaklama yetkilerinin nasıl ve hangi şartlarda kullanılabildiğini ise, hakkın sınırlarına ilişkin bölümde inceleyeceğiz.

Toplantı ve gösteri yürüyüşünde kullanılacak pankartlar valilikçe denetlenip yasaklanabilmektedir. Nitekim, kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşınarak veya bu nitelikte sloganlar söylenerek veya ses cihazları ile yayımlanarak yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasaya aykırı sayılmaktadır.⁷⁶ Burada, hangi kritere göre denetleneceği ya da yasaklanabileceği açıkça belirtilmemiştir. Şüphesiz, burada ölçü olarak ifade özgürlüğünün sınırları kabul edilmelidir.⁷⁷

Vali ve Kaymakamlıkça, bildirim üzerine kullanılan yetkilerden biri de hükümet komiseri görevlendirmektir. Hükümet komiseri, hakim ve savcılar ve bu sınıftan sayılanlar ile silahlı kuvvetler, adalet, genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları hariç olmak üzere, il veya ilçelerdeki mülki idare Amirliği hizmetleri sınıfına dahil memurlar ile diğer kamu görevlilerinden müdür, amir veya bunların yardımcısı arasından görevlendirilmektedir.⁷⁸ Görevlendirme, mahallin en büyük amiri tarafından, toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılmasından 24 saat önce yapılmalıdır.⁷⁹

b.Düzenleme Kurulu ve İşlevi

i-Düzenleme Kurulunun Oluşumu:

Düzenleme kurulu, başkan dahil en az yedi kişiden oluşmaktadır. 2911 sayılı Kanunun değişik 9.maddesine göre, toplantı ve gösteri yürüyüşleri fiil

⁷⁶ 2911 sayılı Kanun, madde 23, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185

⁷⁷ Burada, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin standartları esas alınmalıdır. Ancak, Türkiye’de utanç verici olduğunu düşündüğümüz örnekler mevcuttur. İzmir Valiliğinin, 1987 yılında “gençlik ve demokrasi” mitinginde yasakladığı pankartlar şunlardır: “Vatan toprakları satılık değildir”, “Bağımsız Türkiye”, Gençlik dipçikle susturulamaz.é ve “Kahrolsun ABD emperyalizmi” 17.05.1987 tarihli Cumhuriyet Gazetesinden aktaran TANÖR, Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, s.111

⁷⁸2911 sayılı Kanun, madde 13, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185 Gerektiğinde, (toplantının niteliği ve diğer hususlar dikkate alındığında), en çok iki kişi de hükümet komiseri yardımcısı olarak görevlendirilmektedir. Yönetmelik madde11, RG.08.08.1985-18836

⁷⁹ Yönetmelik madde 11, RG:22.10.2002-24914 (eski halinde bu süre 48 saat olarak belirlenmişti)

ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenir.⁸⁰

2911 sayılı Kanunun ilk şeklinde tüzel kişilerin düzenleme kurulunda bulunması mümkün değildi. 2002 yılında yapılan değişiklikle, tüzel kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, yetkili organlarının kararına bağlanmıştır.⁸¹

Düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin toplantının yapılacağı yerde sürekli ikametgahlarının bulunması ve bunun belgelendirilmesi zorunluluğu ile haklarında soruşturma ve kovuşturma yapılabilmesi izne bağlı kişiler ile yasama dokunulmazlığı olan kişilerin düzenleme kurulunda bulunamayacaklarına dair hükümler, isabetli olarak aynı kanunla madde metninden çıkarılmıştır.⁸²

Bu kurul, kendi aralarından birini başkan seçer. Diplomatik dokunulmazlıkları bulunan kişiler, düzenleme kurulu başkan veya üyesi olamazlar.⁸³

Düzenleme kurulunun en az yedi kişiden oluşması zorunluluğu, “gerekli” olma sınırının üzerinde bir sayıyı işaret etmektedir. En az üç kişiden oluşan düzenleme kurulu yeterli sayılmalıdır⁸⁴ Nitekim, 171 sayılı kanun döneminde üç kişilik bir düzenleme kurulu oluşturulması yeterli kabul edilmekteydi.⁸⁵

---

⁸⁰ Kanun no:4748, Kabul tarihi:26.03.2002, R.G. 9.04.2002-24712 (2.uyum paketi), madde 6/A Kanunun ilk halinde, düzenleme kurulu üyesi olma yaşı 21 olarak belirlenmişti. İlgili yönetmeliğin 5.maddesi de kanuna uygun olarak değiştirilmiştir. R.G.22.10.2002-24914

⁸¹ Kanun no:4748, Kabul tarihi:26.03.2002, R.G. 9.04.2002-24712 (2.uyum paketi), madde 6/A

⁸² Kanun no:4748, Kabul tarihi:26.03.2002, R.G. 9.04.2002-24712 (2.uyum paketi), madde 6/A

⁸³ 2911 sayılı Kanunun 4748 sayılı Kanunla değişik 9.maddesi, Kanun no:4748 Kabul tarihi:26.03.2002, RG:09.04.2002-24712

⁸⁴ Helsinki Yurttaşlar Derneği Yurttaşların Örgütlenme Hakkı ve Gösteri Yapma Özgürlüğü Nasıl Bir Yasal Çerçeve Çalışma Raporu, Haziran 2001, s.9

⁸⁵ Kanun no:171, Kabul tarihi:10.02.1963 Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun 7.madde, İçtimaatı Umumiye Kanununun 8. maddesi de 3 kişilik bir idare kurulunun varlığını yeterli kabul etmekteydi.

ii-Düzenleme Kurulunun Görev ve Sorumluluğu:

Düzenleme kurulu, kendi üyelerinden başkan dahil en az yedi kişiyi toplantının yapıldığı yerde bulundurmakla yükümlüdür.⁸⁶ Kurulun sorumluluğu, topluluk “toplama” yerinden tamamen dağılıncaya kadar devam etmektedir.⁸⁷

Bildirim yapıldığından ve toplantı veya gösteri yürüyüşünün düzeninden bu kurul sorumludur. Toplantı veya gösteri yürüyüşünün sükun ve düzenini, bildirimde yazılı amaç dışına çıkılmamasını sağlamakla yükümlüdür. Bunun için gerekli önlemleri alır ve gerekirse güvenlik kuvvetlerinin yardımını ister.⁸⁸

Hükümet komiserince bizzat veya düzenleme kurulu başkanının isteği üzerine toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdirilmesine karar verilirse, düzenleme kurulu üyeleri bu karara uyararak, yerine getirilmesi için, kararın ilanı dahil, her türlü gayreti göstermek zorundadır.⁸⁹

Düzenleme kurulunun görevleri ilgili yönetmeliğin⁹⁰ 9.maddesinde ayrıntılı olarak sayılmıştır. “Toplantının ve gösteri yürüyüşünün bildirimde belirtilen yer, gün ve saatte yapılmasını ve bitirilmesini sağlamak; toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılmasına engel olanlarla, devamına imkân vermeyecek tertiplere girişenleri, toplantıyı amacından saptırmak isteyenleri, güvenlik kuvvetlerine bildirmek; suç teşkil eden silah ve patlayıcı maddeleri veya her türlü kesici, delici alet veya taş, sopa, demir, lastik çubuk, boğma teli ve zinciri gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı yaralayıcı ecza veya diğer her türlü zehir veya her türlü gaz ve benzeri maddeyi toplantı yerine sokmak isteyen kişileri önlemek amacıyla, bu gibilerin varlığından güvenlik kuvvetlerini haberdar etmek, yakalanmalarına yardımcı olmak, toplantının ve gösteri yürüyüşünün kanunlara uygun yürütülmesi amacı ile hükümet komiserince istenen hususları yerine getirmek ve çalışmalarına

⁸⁶2911 sayılı Kanun madde 11. Bu durum, katılanların kimlikleri belirtilmek suretiyle hükümet komiserlerince tutanakla tespit edilir.

⁸⁷2911 sayılı Kanun madde 12.

⁸⁸2911 sayılı Kanun madde 12. Böyle bir istekte bulunması, düzenleme kurulunun o ana kadar kanundan doğan sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. (Yönetmelik madde 10)

⁸⁹ Yönetmelik madde 10, RG.08.08.1985-18836

⁹⁰Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Uygulanmasına Dair Yönetmelik, RG.08.08.1985-18836

yardımcı olmak” düzenleme kurulunun görevleri arasında olması olağan görevler olarak kabul edilebilir.

”Toplantının ve gösteri yürüyüşünün bildirimde belirtilen amacına uygun yapılmasını ve amacından sapsmasını önleyici tedbirler almak, kanunların suç saydığı veya halkı suç işlemeye özendirici veya kışkırtan ibare veya ifade taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha araç ve gerecin toplantı yerine sokulmasını önleyici tedbirler almak, bunların zabtı ve faillerinin yakalanması için güvenlik kuvvetlerini haberdar etmek ve yardımcı olmak, halkı suç işlemeye özendirici konuşmaları önlemek veya hükümet komiserince istenmiş ise, konuşmayı kestirmek, toplantının ve gösteri yürüyüşünün amacı dışında veya kanunun suç saydığı sloganların söylenmesini veya ses yayın cihazları ile yayımını önleyici tedbirleri almak, bu gibi davranışları güvenlik kuvvetlerine haber vermek ve faillerini yakalatmak, toplantı ve gösteri yürüyüşünün sükûn içinde, çevreyi ve katılmayanları rahatsız etmeyecek şekilde geçmesini sağlamak ve toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılacakların toplantı yerine gelişlerinde, gerekiyorsa, kimliklerinin tespiti ve benzeri faaliyetlerde güvenlik kuvvetlerine yardımcı olmak” olarak sayılan görevler ise, düzenleme kurulunu “fahri” kolluk görevlisi konumuna sokmaktadır. Bu anlamda da, düzenleme kurulu oluşturulması yönündeki amacı aşmaktadır.

Bu sayılanlar, aslında kolluk kuvvetlerinin görevidir. Bu kadar ayrıntılı ve uzun bir sayma metodu yerine, “kolluk kuvvetlerine her konuda yardımcı olmak” şeklinde formüle etmek daha isabetli olacaktır.

Bu kadar görev ve sorumluluk karşısında düzenleme kurulunun bu görev ve sorumluluklara eşdeğer yetkilere sahip olması beklenmektedir.

iii-Düzenleme Kurulunun Yetkileri:

Alınan önlemlere rağmen sükun ve düzenin sağlanamaması halinde, düzenleme kurulu başkanı toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdirilmesini

hükümet komiserinden isteyebilir.⁹¹ Böyle bir istekte bulunması, düzenleme kurulunun o ana kadar kanundan doğan sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.⁹²

Toplantı, toplantının yapılacağı saatten en az 24 saat önce, düzenleme kurulunun çoğunluğu tarafından, bildirim yapıldığı valilik veya kaymakamlığa yazı ile bildirilmek şartıyla 48 saati geçmemek üzere yalnız bir kere geri bırakılabilir.⁹³

Düzenleme kurulunun, toplantı veya gösteri yürüyüşü başladıktan sonra sahip olduğu tek yetki, hükümet komiserinden toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdirilmesini isteyebilmektir.

Düzenleme kurulunun görev ve yetkilerine ilişkin hükümler, gerek kanunda gerekse yönetmelikte, tüzel kişilere de düzenleme kurulu üyesi olabilme imkanı tanınmasından önceki döneme aittir. Oysa, düzenleme kurulunun görev ve yetkilerinin neredeyse tamamının bunların gerçek kişi olmaları olasılığı üzerine hazırlanmış olduğu dikkati çekmektedir. Burada, sadece düzenleme kurulunun gerçek kişi olan üyelerine sorumluluk vermek ise, herseyden önce gerçek kişilerin düzenleme kurulu üyesi olmaktan kaçınmalarına yol açabilecek ve eşitlik ilkesine aykırı olacaktır. Bu nedenlerle, görev, yetki ve sorumluluğa ilişkin esasların, tüzel kişilerin de düzenleme kurulu üyesi olabildikleri gerçeğine uygun olarak yeniden düzenlenmesi gerekli ve kaçınılmazdır.

---

⁹¹ 2911 sayılı Kanun madde 12, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185; yönetmelik madde 10, RG.08.08.1985-18836

⁹² Yönetmelik madde 10, RG.08.08.1985-18836

⁹³ 2911 sayılı Kanun madde 14, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185

B.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Sınırları

1.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Objektif Sınırları

a.Anayasanın Doğrudan Sınırlaması/doğal sınır⁹⁴: Silahsızlık-saldırızsızlık Esası

1982 Anayasasının ilk halinde Anayasanın 34.maddesi, doğrudan, hakkın kullanımına ilişkin sınırlar içermekteydi. Ancak, 2001 yılında yapılan değişiklikle⁹⁵, evvelce eleştirilmiş olan sınırlamalar Anayasa metninden çıkarılmıştır. Bugün, Anayasada yer alan tek objektif sınır silahsızlık-saldırızsızlık esasıdır.⁹⁶

Toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyen belgelerin hemen hemen tamamında, barışçıl, silahsız, saldırız ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadelerin bir sınırlama olarak mı, yoksa hakkın/özgürlüğün içeriği olarak mı değerlendirilmesi gerektiği hususunda bir consensus olmasa da, bu belgelerde böyle bir şart yer almasaydı dahi bu özgürlüğün silahlı/saldırlı olabileceğinin iddia edilemeyeceğine şüphe yoktur.⁹⁷

Her hak ve özgürlüğün niteliğinden kaynaklanan birtakım nesnel/objektif sınırları vardır.Bu sınırlar yazılı olmasalar dahi hak ve özgürlüğün özünde yer almaktadır.⁹⁸ Toplantı özgürlüğünün nesnel sınırı da barışçıl olmasıdır.⁹⁹ Aslında koruma altına alınan, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü değil; barışçıl/silahsız-saldırızsız toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüdür.

Bir diğer görüş ise, bu hakkın “silahsız ve saldırısız” kullanılmasını, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının nesnel sınırları dışında kalan, hakkın içeriğine

⁹⁴ Toplanmanın barışçıl olması gerekliliğini şekle ilişkin sınırlama olarak kabul eden görüş için bkz. SUNAY, age., s.201

⁹⁵ Kanun no:4709, Kabul tarihi 3.10.2001, R.G. 17.10.2001-24556 mükerrer madde 13

⁹⁶ Özellikle belirtmek gerekir ki, silahsızlık-saldırızsızlık esasını Anayasa da yer alan özel sınırlama nedeni olarak değil, anayasanın doğrudan sınırlaması olarak niteledik. Nesnel bir sınır olarak kabul edilse de Anayasa’da düzenlenmiştir. Bkz. KABOĞLU, “Kollektif Özgürlükler”, s.225

⁹⁷ ÖZBUDUN, age., s.86

⁹⁸ SAĞLAM, Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, AÜSBF Yayını, Ankara, 1982 s.128,

⁹⁹ KABOĞLU, “Kollektif Özgürlükler”, s.82

girmeyen, doğal bir sınırlama olarak kabul etmektedir.¹⁰⁰ Her iki görüşün ortak noktası ise, ister objektif sınır olarak kabul edilsin, ister doğal sınır olarak kabul edilsin, bu “sınır”ın toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün norm alanını daraltan bir düzenleme olmadığıdır.

1982 Anayasasında yer alan saldırısız kelimesi, yapılan çevirilerde barışçıl kelimesinin karşılığı olarak çevrilmekte, silahsızlık ise ayrıca belirtilmektedir. Bu noktadan hareketle, barışçı-barışçıl/saldırısız ifadelerinin doğal sınır ya da hakkın kendisi olduğu hususuna katılmakla birlikte, silahsızlık koşulunun Anayasal sınır olarak kabul edilebileceğini düşünüyoruz. Zira, burada herhangi bir şiddet veya saldırganlık içermeyen bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün ötesinde “somut” olarak değerlendirilebilecek bir silahsızlık koşulu aranabilecektir.

Aslında, silahsızlık esasını saldırısızlık esasının bir parçası olduğu görüşünü savunanlar¹⁰¹, silah kavramına dahil sayılan nesnelere, sadece taşınmalarının toplantı ve gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı hale getirmeyeceğini, bu nesnelere saldırı için kullanılma amacının bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰²

Ancak, Anayasanın bu hükmüne paralel olarak, kanunun 23.maddesinin b bendi, “ateşli silahlar veya patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zinciri gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü sis, gaz ve benzeri maddelerin(...) taşınmasının” kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşü olarak kabul edileceğini belirtmektedir.¹⁰³ Sadece “silah” taşınmasının dahi yasaklandığı göz önünde tutularak bunun saldırısızlık esasından daha ileri somut bir sınırlama olduğu kabul edilmelidir.¹⁰⁴ Silahın açık veya gizli taşınması bir önem arz etmemektedir. Her ikisi de yasaklanmıştır.

¹⁰⁰YÜZBAŞIOĞLU, “Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasada Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme”, s.43

¹⁰¹MAUNZ/DÜRIG/HERZOG, Art.8 Anm.54 ‘den aktaran ATALAY, age., s.97

¹⁰²Aynı yönde YARSUVAT, age., s.213

¹⁰³ Kanunun 33.maddesi, “toplantı ve yürüyüşlere, 23.maddenin (b) bendinde sayılan silah ve araçları(bunlar ruhsatlı olsa bile) taşıyarak katılanlar iki yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.” hükmünü getirerek silah taşımayı barışçıl nitelik bozulmasa da cezalandırmaktadır.

¹⁰⁴Kanunda sayılanlar örnek niteliğindedir. Ancak, neyin silah olarak kabul edileceği belirlenirken somut durumu incelemek gereklidir. Yaşlı bir insanın elindeki baston ya da yağmurlu bir günde şemsiye taşımak normal iken, soyut olarak her ikisinde silah olarak kabul edilebilir. Örneğin,

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının korunmasının önkoşulu 'barışçı' olması, her türlü şiddeti dışlamasıdır.¹⁰⁵ Toplantı ve gösteri yürüyüşünün barışçıl niteliğinin toplantı ve gösteri yürüyüşü boyunca devam etmesi gereklidir. Bu noktada devletin, güvenlik güçlerinin, karşı göstericilerin ya da ajan provakatörlerin toplantıyı barışçıl olmaktan çıkarmaya yönelik eylemlerini engelleme yükümlülüğü de vardır.¹⁰⁶

Barışçı niteliğinin, toplantının ya da toplantıyı düzenleyenlerin amacına veya toplantıda ifade edilen görüş ve düşüncelere mi, yoksa toplantının yürütülmesine ilişkin olduğu konusu doktrinde tartışmalıdır.¹⁰⁷

Kanımızca, bu koşul esasen toplantı ve gösteri yürüyüşünün yürütülmesine ilişkin olarak kabul edilmelidir¹⁰⁸ Çünkü, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde ifade edilen görüş ve düşünceler ifade/düşünceyi açıklama özgürlüğü kapsamında değerlendirilmelidir. Buna karşın, Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun da içinde bulunduğu diğer görüş, barışçıl nitelikten bahsedebilmek için, toplantıyı düzenleyenlerin ve toplantının amacının da, toplantıda ifade edilen görüş ve düşüncelerin de barışçı olması gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁰⁹

b.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunundan Kaynaklanan Genel Sınırlamalar:

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda, yer, kişi, zaman ve konu bakımından bazı sınırlamalar yer almaktadır. Bu sınırlamalar, bütün toplantı ve gösteri yürüyüşleri için ve her zaman geçerli olan sınırlamalardır.

Fransa'da, bir köpeğe bağlı olmayan tasma da silah kapsamında sayılmaktadır. COLLARD, age., s.567

¹⁰⁵ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age., s.180

¹⁰⁶ ALPKAYA, agm., s.6

¹⁰⁷ ibid

¹⁰⁸ aynı yönde NOWAK Manfred CCPR Commentary, aktaran ALPKAYA ibid

¹⁰⁹ W.M and H.O. / Federal Republic of Germany, 06.03.1989, aynı yönde ANAYURT, agm., s.16

i-Yer Bakımından Sınırları:

Yer bakımından sınırlama, özellikle açık hava toplantıları(mitingler) ve gösteri yürüyüşleri bakımından ayrı bir önemi haizdir. Başka hak ve özgürlüklerle denge içinde kullanılması zorunluluğu ve kamu düzeni gerekçeleriyle toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yer bakımından sınırlanması olağan ve gerekli kabul edilmelidir. Ancak, demokrasiyi içine sindirememiş iktidarlar, sınırlamanın bu haklı gerekçesini, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün etkisizleştirilmesi amacıyla kullanabilmektedir.

1982 Anayasasının eski 34.maddesinin 2.fikrası “şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idari merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergahı tespit eder.” hükmünü içermekteydi. 2001 Anayasa değişikliği ile bu fıkra anayasadan çıkarılmıştır.Ancak, bu özgürlüğün kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunla düzenleneceğine ilişkin yeni üçüncü fıkranın ne anlama geldiği tam olarak belirlenememiştir.Bunu yapılacak kanun değişiklikleri ve yargı organlarının kararları belirleyecektir.¹¹⁰ Ancak, 4748, 4771 ve 4963 sayılı kanunlarla toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununda değişiklikler yapıldığı halde, bugüne kadar ilgili maddede herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Anayasadan bu fıkranın çıkarılmış olması, elbette, kişilerin istediği yerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabileceği anlamına gelmemektedir.¹¹¹ Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yer ve güzergahın önceden tespit edilmesi konusundaki yetkinin idari makamlara tanınması da olağan ve kaçınılmazdır. Burada, idarenin bu yetkisini hangi sınırlar içinde kullanacağını kanunla belirlenmiş olup olmadığı önemlidir.

2911 sayılı kanun ise 6.maddesinde şehir ve kasabalarda ve gerekli görülen diğer yerlerde hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabileceği ve bu toplantı veya yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri ile izlenecek yol ve yönleri belirleme yetkisini vali ve kaymakamlara

¹¹⁰ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age., s.182

¹¹¹ GÖZLER, agm., s.5-6

tanımıştır.¹¹² Bu yetkiyi kullanırken, gidiş gelişi, güvenliği bozmayacak ve pazarların kurulmasına engel olmayacak ve elektrik tesisatı olan yerleri tercih etmelerinin gerekmesi dışında herhangi bir sınırlama yoktur. Bu sınırlama da emredici değil, tavsiye niteliğindedir.¹¹³

İdareye verilen yetkinin yanı sıra, Kanunun 22. maddesi toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılması kanunen yasak olan yerleri belirtmektedir. Buna göre, “genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve TBMM’ne bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez.”¹¹⁴

Toplantı kavramı da burada açık hava toplantılarını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Genel yollar üzerinde toplantı yapılması, kural olarak kabul edilmeyen bir durumdur.¹¹⁵ Gösteri yürüyüşleri ise genel yollarda gerçekleşme özelliği ile belirginleşir. Madde hükmü, parklarda ve TBMM’nin bir kilometre mesafesi dahilinde gösteri yürüyüşü yapılmasını yasaklamamış olmakla birlikte, gösteri yürüyüşleri için zaten güzergah belirleme yetkisi bulunduğu için buna gerek duyulmamıştır. Yoksa, kanun koyucunun buralarda gösteri yürüyüşünü serbest bırakma amacında olduğunu söylemek mümkün değildir.

¹¹² Bu yetkinin kullanımına ilişkin hususları, idarenin güzergah belirleme yetkisi çerçevesinde ikinci bölümde inceleyeceğiz.

¹¹³ AKIN, age., s.174, 171 sayılı kanunun 4.maddesi de aynı şekilde düzenlenmişti.

¹¹⁴ 171 sayılı kanunun da 12.maddesi toplantı yapılmasının yasak olduğu yerleri genel yollar, parklar, tapınaklar, kamu hizmeti gören binalar ve TBMM’nin bir kilometre mesafesi olarak belirlemekteydi. İçtimaat-ı Umumiye Kanununun 6.maddesinde de, Padişah Sarayı ile, toplu buldukları sırada Melis-i ayan ve Meclis-i Mebusan binalarının 3 kilometre mesafesi içindeki açık yerlerde toplanılmayacağı hükmüne bağlanmıştır. 7.madde de genel yollar üzerinde toplantı yasağı getirmektedir. 1881 tarihli Fransız Toplantı Kanununun 6.maddesi de genel yollarda toplantı yasağı getirmektedir.

¹¹⁵ Yürüyüş biçiminde olmayan gösteriler için somut olay değerlendirilmesi yapılmaktadır. Örneğin, 500-600 kişilik domates üreticisinin düşük fiyat verilmesi nedeniyle ürünlerinin tarlada çürümeye bırakıldığını yetkililere duyurmak ve çözüm aramak amacıyla traktörleri karayoluna çekip domates dökerek karayolunu kısmen kapamaları eylemi, demokratik hakların elde edilmesine yönelik bulunup, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı bulunmamıştır. Yargıtay 8. Ceza Dairesi, E.1997/10518, K.1997/11621, Kt.09.09.1997, Yargıtay Kararları Dergisi cilt:24, sayı:10, Ekim 1998, s.1566-1567 Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ise bir kararında şehirlerarası bir yolda malların serbest dolaşımını engelleyen bir gösterinin engellenmemesini Avrupa Birliği Anlaşmasının malların serbest dolaşımına ilişkin maddesinin ihlali olduğuna hükmetmiştir. CJCE Arrêt Schmidberger/Avusturya karar tarihi 12.06.2003 başvuru no:C-112/00 kararın tam metni için bkz. <http://europa.eu.int/> veya Recueil de jurisprudence 2003 page I-05659

Özellikle parklarda toplantı yapma imkanının tümünden yasaklanmış olması da anlaşılır kabul edilemez. Elbette, parkların esas amacı toplantı yapılması değildir, ancak açık hava toplantısı yapmak için özel olarak tahsis edilmiş yerler de bulunmamaktadır. Nasıl ki, meydanlarda yapılan toplantılarda, halkın ve ulaşım araçlarının gelip geçmesini sağlamak üzere düzenlemeler yapılabiliyorsa, parklar bakımından da bu şekilde düzenlemeler yapıp, sınırlı bir bölümünde de olsa toplantı yapılabilmesine imkan tanınmalıdır.¹¹⁶

Öte yandan, hukuksal olarak kamu malları sadece gelip geçme, araba sürme, park etme, çarşı pazar kurmaya özgülenmiş olarak kabul edilemez. Güran'ın deyişiyle, bunların "misyonu" (fonksiyonun ötesinde bir anlamla) vardır. Özellikle, başka gelişmiş ve pahalı iletişim araçlarıyla fikirlerini duyuramayan veya duyursa da etkisi olmayacak zaman ve mekanlarda kişiye kamu mallarının kullandırılması gerekmektedir.¹¹⁷

Amerika'da, Yüksek Mahkeme, 1983 yılında kendi binasının önündeki bir "picketing" üzerine verdiği kararda¹¹⁸ ; herkesin, istediği yerde (zamanda ve biçimde) eleştirilerini ve görüşlerini dile getirmesinin anayasal hak olduğu yolundaki iddiaları reddettiklerini tekrarladıktan sonra¹¹⁹, kaldırımların, geleneksel olarak, fikir ve düşüncelerini ifade için kamuya açık tutulmuş yerlerden olduğunu ve idari makamların bu gibi yerlerde, bu faaliyetleri sınırlama yetkisinin makul sınırlarının son derece dar olduğunu vurgulamıştır.¹²⁰

¹¹⁶ Aslında, tezimizin başında ifade ettiğimiz gibi toplantı kavramı daha ziyade içe dönük bir eylemdir. Açık hava toplantılarının aslında bir gösteri olduğunun, amacın 3.kişileri aydınlatmak, etkilemek olduğunun kabulü gerekir. Ancak, kanunumuz toplantılar dışında sadece gösteri yürüyüşlerini düzenlemiş olduğu için hareketsiz gösteriler de "toplantı" rejimine dahildir. Bu anlamda, parkların da kullanılabilmesi gerektiğini savunuyoruz.

¹¹⁷ GÜRAN, "Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyetinin Aracı Olarak Kamu Malları" s.189 vd. Güran'a göre, sokak, meydan, park ve benzeri yerlerin "kamusal forum" olma asli niteliğinin yok edilememesine de dikkat çekilmelidir.

¹¹⁸ United States v. Grace 461 US 171 (1983) aktaran GÜRAN, "Hak Arama Özgürlüğünün İki Boyutu" s.27

¹¹⁹ ABD Yüksek Mahkemesi, anayasanın, herkesin etrafına adam toplayarak herhangi bir umuma açık yerde, herhangi bir zamanda inanç ve fikirlerini açıklamaya izin vermiş sayılamayacağını kabul etmektedir. Paulos v. New Hampshire, 345 USA.395,405'den aktaran ATALAY, age., s.115

¹²⁰ Yüksek Mahkeme verdiği birçok sayısız kararda tarifi engellemek, gürtültü çıkararak başkalarını rahatsız etmek, kamuya açık binalarda olay çıkarmak, geçitleri kapama, kamuya açık parklarda gösteri yapmak gibi gerekçelerle, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün sınırlayan kanun hükümlerini Anayasaya aykırı bulmuştur. ibid

Bunun yanı sıra, kamu hizmeti gibi, üzerinde uzlaşma sağlanamamış bir kavramın da bir yasaklama düzenlemesinde kullanılmaması gerekirdi. Kamu hizmeti verilen binada kapalı yer toplantısı olması düşünülebilir ve bu durumda, zaten kapalı yer toplantısı yapabilmek için o yerin maliki veya yetkilisinin rızası gereklidir. Kamu hizmetinin aksamaması gerektiği için de buralarda genel toplantı yapılması uygun olmayacaktır. Eklentiler bakımından ise ayrı bir değerlendirme yapmak gereklidir. Eklenti, bahçe, avlu, kampüs, yemekhane vb. yerleri ifade eder. Bazı hallerde, özellikle o mekanlar ile ilgili tepkilerin verilmesi amacıyla, bu yerler büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, buralarda toplantı ve gösteri yürüyüşünün tamamen yasaklanmasının hakkın özüne dokunduğu ileri sürülebilir.

Kamuya açık herhangi bir yerde, yasal olarak bulunabilen herkes, o yerin asli fonksiyonu ve faaliyeti ile bağdaşmaz nitelikte bulunmamak, barışçıl ve düzen içinde olmak kaydıyla ifade özgürlüğüne sahip olmalıdır.¹²¹ Bu yerler, okul, valilik binasının önündeki meydan, otobüs terminali, havaalanı veya sosyal hizmet merkezleri de olabilir. Önemli olan söz konusu eylemin şeklinin, belli bir yerin, belli bir zamandaki olağan faaliyeti ile esas itibarıyla bağdaşmaz olup olmadığıdır. Örneğin, okul yakınlarında eylem yapılması tamamen yasaklanmamalı, ancak buralarda okulların ders saatinde eylem yapılamamalıdır. Aynı doğrultuda, hastahanelerin yakınında gürültülü bir şekilde eylem yapılması da yasaklanabilecektir. Bu durumlardaki ölçülülük, bütün kamu hizmeti görülen bina ve eklentilerinde her zaman için tümünden yasaklayıcı düzenleme yapmak için haklı gerekçe teşkil etmeyecektir.

Bütün bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, yer bakımından sınırlama yapılmasının bu özgürlük için kaçınılmaz olduğu, ancak mevcut düzenlemelerin değiştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Olması gereken hukuk bakımından Helsinki Yurttaşlar Derneğinin önerisine aynen katılıyoruz. İdareye açık hava toplantısı veya gösteri yürüyüşünün yapılabileceği yerlerin değil, yapılamayacağı yerlerin belirlenmesi için yetki verilmelidir. Önceden belirlenmiş bu yerler dışında kalmak koşuluyla, hangi yerde toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılacağı düzenleme kurulunun inisiyatifine bırakılmalıdır.

¹²¹ Picketing, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu karar, “picketing” eylemi üzerine verilmiştir. aktaran GÜRAN, age., s.27

Buna göre; “ Açık hava toplantıları ve gösteri yürüyüşleri, mabetler, sağlık kurumları, merkezi ve mülki yönetim binaları içinde ve Türkiye Büyük Millet Meclis’nin bir kilometreye kadar uzağındaki yerler ile can ve mal güvenliği bakımından önlem alınması mümkün olmaması nedeniyle açık hava toplantısı veya gösteri yürüyüşü yapılamayacağı, mülkiye amirliklerince önceden ilan edilmiş yerler dışında, her yerde yapılabilmesi ve bu kararlara karşı idari yargı yolu açık olmalıdır.”¹²²

ii-Zaman Bakımından Sınırları:

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu, toplantı ve gösteri yürüyüşleri için belirli bir zaman aralığı kabul etmektedir. Yedinci maddeye göre; “toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ve bu amaçla toplanmalara güneş doğmadan başlanamaz.” “Açık hava toplantıları ile gösteri yürüyüşleri güneşin batışından bir saat öncesine kadar, kapalı yer toplantıları ise saat 23.00’e kadar sürebilmektedir.”¹²³ Başlangıç ve bitiş sürelerine uyulmadığı takdirde, toplantı veya gösteri yürüyüşü kanuna aykırı sayılmaktadır.¹²⁴

Madde gerekçesi¹²⁵; toplantı ve yürüyüşün düzenini sağlamak ve bu yüzden başkalarının ve kamunun rahatsız edilmemesi için böyle bir zaman sınırlamasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Açık hava toplantıları ve gösteri yürüyüşleri bakımından makul sayılabilecek bu düzenleme, kapalı yer toplantıları için gereksizdir. Kamu düzenini bozmadığı, dışarıya ses yükseltici aletle yayın yapılmadığı sürece kapalı yer toplantıları için neden saat sınırlaması yapıldığı madde gerekçesinde yeterli ölçüde açıklanmamıştır. Yapılacak bir kanun değişikliğinde kapalı yer toplantıları için saat sınırlamasının kaldırılması, en azından toplantının yapıldığı yerin kapanışı için

¹²² Helsinki Yurttaşlar Derneği Yurttaşların Örgütlenme Hakkı ve Gösteri Yapma Özgürlüğü Nasıl Bir Yasal Çerçeve Çalışma Raporu Haziran 2001 s.9

¹²³ 171 sayılı kanun döneminde saat 24’e kadar sürebileceği kabul edilmekteydi. Kanun no:171, Kabul tarihi:10.02.1963, RG:18.02.1963-11337; Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun

¹²⁴ 2911 sayılı Kanun madde 23/c, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185. Uygulamada, bazen hoşgörü gösterildiği görülmektedir.

¹²⁵ GÜNGÖR/KAVALALI, age., s.28

öngörülen normal sürenin genel toplantılar bakımından da geçerli olması gerektiği kanısındayız.¹²⁶

Açık hava toplantıları bakımından da, meskun mahaller dışında, izne bağlı olarak güneşin batış saatinin geçirilmesine imkan tanınmalıdır.¹²⁷ Güneşin batışı ölçütü getirildiği zamanki yaşam koşulları ile bugünün yaşam koşulları aynı değildir. Dolayısı ile, “yaşam standartları”ndaki ilerlemeye paralel olarak, özgürlüğün kullanımında da ileri gidilmeli ve izne bağlı tutularak da olsa, güneşin batışından sonraki süre için idareye yetki tanınmalıdır.

iii-Kişi Bakımından Sınırları:

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununda kişi bakımından sınırlamalar iki temel üzerinde incelenmelidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, söz konusu hak düzenleme hakkı ve katılma hakkı olmak üzere iki ayrı hakkı bünyesinde bulundurmaktadır.

Bu hak ya da özgürlüğün öznesi “herkes”tir. Bu haktan yalnız gerçek kişiler değil, tüzel kişiler de yararlanır. Katılım bakımından yaş sınırlaması bulunmamaktadır. Buna mukabil, düzenleme hakkının kullanılması 18 yaşında ve medeni hakları kullanmaya ehil olma koşuluna bağlanmıştır.¹²⁸ Düzenleme kurulunun en az yedi kişiden oluşmak zorunda olması, hakkın kullanımı önünde engellerden biri olarak kabul edilmelidir.

- Tüzel kişiler bakımından:

2001 Anayasa değişikliğine kadar Anayasada yer almakta olan bir sınırlamaya göre; dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğinde meslek

¹²⁶ Nitekim, Fransa’da kapalı yer toplantılarının bitiş saati için, o yerin normal kapanış saati esas alınmaktadır.30.06.1881 tarihli toplantı özgürlüğü hakkında kanun madde 6, www.legifrance.gouv.fr

¹²⁷ Uygulamada, saat 21.00’da gerçekleşen “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eylemleri ve 17Ağustos depremi sonrası her yıl 03.02’de yapılan açık hava toplantılarının yapılmasına imkan tanınmıştır.

¹²⁸ 2001 öncesinde 21 yaşını doldurma koşulu aranmaktaydı. Rüştü yaşı 18 olduğu halde bu hakkın kullanılması için ayrıca 21 yaşını aramak çelişkili bir durum yaratmaktaydı. Özellikle, seçmen yaşı 18 olarak kabul edildiğinden beri bu ayırım her türlü temelden yoksun kalmıştır. Dolayısı ile 18 yaş koşulunun getirilmiş olması olumlu ve gecikmiş bir değişiklik olarak Kabul edilebilir.

kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezlerdi.¹²⁹ Bu daraltım, sivil toplum kuruluşlarının siyasetten uzaklaştırılması (depolitizasyon) maksadını taşıyordu.¹³⁰ 1961 Anayasası döneminde hakkın kötüye kullanımı olmuş olsa dahi; bu durum, gelecek kuşakların bu haktan mahrum edilebilmesi yönünde hukuki bir gerekçe oluşturmamalıydı.¹³¹ Kaldı ki, bu kuruluşlar bakımından bu özgürlük ayrı bir önemi haizdir. Bu özgürlük bireysel olarak ulaşılamayacak bir hedefe yönelik olduğunda, gruplarca kullanılması halinde, hem siyasi iktidarın etkilenme derecesi¹³², hem de eylemin sonuca ulaşma ihtimali artacaktır.¹³³

Derneklerin belli konuları amaç olarak kabul edemediği de göz önünde bulundurulduğunda bu düzenlemenin siyasetten uzaklaşmış bir toplum yaratma amacı daha açık olarak ortaya çıkmaktadır.¹³⁴ 1995 değişikliği ile bu kurumlara yönelik siyaset yapma yasağı kaldırıldığı halde, 34.maddedeki bu fıkra dokunulmamış olması da dikkat çekicidir.

Dernekler ve diğer tüzel kişiler mahiyetleri gereği “ihtisas ilkesi”nin dışına çıkamamaktadır.¹³⁵ Ancak, demokratik hakların kullanımı bakımından ihtisas ilkesinin geçerli olmaması gereklidir. Sivil toplum kuruluşlarının belli amaç çerçevesine faaliyet göstermeleri ile toplumun tamamını ve önemli bir kısmını ilgilendiren konulara ilgi göstermeleri, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri birbirinden ayrı düşünülmesi gereken konulardır. Zira, başta dernekler olmak üzere sivil toplum kuruluşları, aynı zamanda “baskı grubu” işlevi görmektedir. Bunların toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü kendi amaçlarıyla sınırlamak, baskı grubu oluşumunu reddetmek anlamına gelecektir.¹³⁶

¹²⁹ 1982 Anayasasının 34.maddesinin son fıkrasında yer alan bu hüküm 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanunla kaldırılmıştır.

¹³⁰ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age. s.181

¹³¹ Aynı yönde SUNAY, age., s.188-189

¹³² Toplu eylem, düzenli bir biçimde örgütlenmiş gruplar tarafından desteklendiğinde, yerleşik düzenler üzerindeki etkisini arttıracaktır. Aynı yönde GİDDENS, age., s.538

¹³³ Aynı yönde HARRİS D.J./ O'BOYLE M./ WARBRİCK C, Law of the European Convention on Human Rights, Butter Worths, London, 1995, s.417

¹³⁴ KABOĞLU, “Özgürlükler Hukuku”, s.416

¹³⁵ GÖZLER, age., s.5-6 Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, ihtisas ilkesine ilişkin Dernekler Kanununun 37.maddesindeki faaliyet ifadesi kapsamında kabul edilmemesi gerektiği kanısındayız.

¹³⁶ ANAYURT, age., s.155-156 aksi görüş için bkz.GÖZLER, agm., s.331

Bugün, bu kurumlar, yetkili organlarının kararı ile toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyebilmektedir. Burada önemli olan, derneğin amacının dışına çıkılıp çıkılmadığının üyeleri tarafından belirlenecek olmasıdır. Zira, bir dernek adına düzenlenen ya da katılınan bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün derneğin amacının dışında olup olmadığı, esasen üyelerini ilgilendiren bir konudur.¹³⁷ Burada nihai kararı verecek ve gerekli yaptırımları uygulayacak olan da dernek genel kurulu olmalıdır. Toplantı veya gösteri yürüyüşü barışçıl olduktan sonra idareyi ilgilendiren bir husus bulunmamalıdır.

- Yabancılar Bakımından :

Yabancıların, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır.¹³⁸ Kanunun 4.maddesi, yabancıların Türk vatandaşları tarafından düzenlenecek toplantı veya gösteri yürüyüşünde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, döviz, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımalarını da İçişleri Bakanlığının iznine bağlı tutmuştu. Artık, bu durum toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülkî idare amirliğine toplantıdan en az kırksekiz saat önce yapılacak bildirimle mümkündür.¹³⁹

Nitekim, 2002 yılında yapılan yönetmelik değişikliğinde de¹⁴⁰, yabancılar için, bildirimle beraber verilecek belgeler arasında, toplantıdan en az 48 saat önce bildirimde bulunduğu dair belgenin de sayıldığı görülmektedir.

Bu hüküm, Anayasanın 16.maddesi ile uyumludur.¹⁴¹ Ancak, olması gereken hukuk bakımından yabancıların kapalı yer ya da açık hava toplantılarına ve gösteri yürüyüşlerine katılmaları herhangi bir makamın iznine tutulmamalıdır.¹⁴² Özellikle, ülkede ikamet eden yabancılar ile vatandaşlar arasında bu hak bakımından ayırım yapmanın gerekli olduğunu düşünülmemelidir. Diğerleri için de sadece,

¹³⁷ Elbette, toplantının amacı suç teşkil etmemelidir.

¹³⁸ 2911 sayılı Kanun madde 3 (4771 sayılı kanunla değişik) Kanun no:4771, Kabul tarihi:03.08.2002 RG:09.08.2002-24841

¹³⁹ 4771 sayılı Kanun madde 5/A ile değişik 2911 sayılı kanun madde 3, Kanun no:4771, Kabul tarihi:03.08.2002 RG:09.08.2002-24841

¹⁴⁰ R.G.22.10.1002-24914, s.12

¹⁴¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de, 16.maddesinde, yabancıların siyasi faaliyetlerinin sınırlandırabileceğini kabul etmektedir.

¹⁴² Helsinki Yurttaşlar Derneği Yurttaşların Örgütlenme Hakkı ve Gösteri Yapma Özgürlüğü Nasıl Bir Yasal Çerçeve Çalışma Raporu Haziran 2001 s.9

bildirim esası yeterli ve yerinde olmalıdır. Zira, “suç” teşkil eden bir faaliyette buldukları takdirde bundan dolayı cezalandırılmaları mümkündür. Yabancılar bakımından getirilen sınırlamaları “modası geçmiş” bulanlar çoğunlukta olduğu halde, devletler bu konudaki muhafazakarlıklarını korumaktadır.

- Kişilerin Meslek, Görev veya Sıfatları Sebebiyle Getirilen Sınırlama

Dernekler Kanununun 37.maddesinin son fıkrasına göre, “dernek yöneticileri, derneği temsilen, tüzüklerinde belirtilen amaç ve faaliyet biçimlerine uymayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılamaz veya beyanda bulunamazlar ve dernek mensuplarını bu yolda harekete teşvik edemezler.”¹⁴³

Kişi bakımından sınırlama konusunda, birçok ülkede sade vatandaş ile bir grup kamu görevlisi arasında bir ayırım yapılmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11.maddesinin 2.fıkrasında da , “bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, zabıta mensupları ve devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru kısıtlamalar konmasına engel değildir’ hükmü yer almaktadır.”

Hak ve özgürlüğün özneleri bakımından kabul edilebilir istisnalar silahlı kuvvetler ve güvenlik mensupları ile devletin bazı özel mevkilerdeki görevlileridir. Ancak, bunların birey olarak toplantılara katılmalarında kural olarak istisna ve yasaklama olmamalıdır. Ancak, örneğin, 22/07/1981 tarih ve 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanunun 22.maddesi, özel güvenlik teşkilatı personelinin grevlere ve her türlü toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılmasını yasaklamaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 43.maddesi ise “silahlı kuvvetler mensuplarının(...)her türlü siyasi gösteri, toplantı işlerine karışmalarını(...)” yasaklamaktadır. Bu hüküm, siyasi nitelikte olmayan toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmalarına engel teşkil etmemektedir.

¹⁴³ Bu fıkra, uyum yasaları ile yürürlükten kaldırılmamış olmakla birlikte, TBMM’de kabul edilen ancak Cumhurbaşkanınca bir daha görüşülmek üzere geri gönderilen Dernekler Kanunu Tasarı metninde yer almamaktadır.

Diğer kamu görevlileri bakımından, mesai saatleri dışında gerçekleşmek ve memurluk yükümlülüğü ve nitelikleriyle bağdaşmak kaydıyla herhangi bir sınırlamaya rastlanmamıştır.

iv-Konu ve Kullanılacak Araç Bakımından Sınırları:

Bu sınırlar, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün ifade özgürlüğü ile birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Kanunların suç saydığı amaç ve konularda toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenlemek mümkün değildir. Kural olarak, kişiler bildirimde bunu açıkça beyan etmeyeceklerdir. Toplantı veya gösteri yürüyüşü esnasında böyle bir durumla karşılaşılması halinde de toplantıyı düzenleyenlerin ve buna bilerek katılanların cezai sorumluluğuna gidilmektedir.¹⁴⁴ Bu madde ile, toplantı ve gösteri yürüyüşünde bildirimde belirtilen amacın dışına çıkmak da yasaklanmıştır.¹⁴⁵

Kanunların suç saydığı afiş, pankart, döviz, resim, levha vb. araç ve gereçler taşınması veya bu nitelikte sloganlar söylenmesi veya bunların ses cihazlarıyla yayınlanması¹⁴⁶; propoganda ve çağrı alet ve araçlarında, halkı suç işlemeye özendiren veya kışkırtan yazı veya resim bulunması yasaklanmıştır.¹⁴⁷

Sadece toplantı ve gösteri yürüyüşlerine özgü sınırlamalar ise, silahsızlık esasında değindiğimiz her türlü silah taşıma yasağının yanı sıra, kapalı yer toplantılarında ses yükseltici alet veya araçlarla dışarıya yayın yapılması ve toplantı veya gösteri yürüyüşünden bir önceki günden, toplantı veya gösteri yürüyüşü başlayana kadar, güneşin doğumundan batışına kadar olan süre dışında ses yükseltici alet veya araç kullanılarak çağrı yapılması yasaklanmalıdır.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Madde 23 g bendi ve madde 28/1 Kanun no:2911 Kabul tarihi:06.10.1983 RG:08.10.1983-18185

¹⁴⁵ Madde 23 h bendi ve madde 28/1 Kanun no:2911 Kabul tarihi:06.10.1983 RG:08.10.1983-18185

¹⁴⁶ Madde 23 b bendi ve madde 28/1 Kanun no:2911 Kabul tarihi:06.10.1983 RG:08.10.1983-18185

¹⁴⁷ Madde 26/2 ve madde 31 Kanun no:2911 Kabul tarihi:06.10.1983 RG:08.10.1983-18185

¹⁴⁸ Madde 26/3-4 ve madde 31 Kanun no:2911 Kabul tarihi:06.10.1983 RG:08.10.1983-18185

2.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Subjektif Sınırlanması

Kanun, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin genel sınırlarının yanı sıra, belirli durumlarda, belirli toplantı ve gösteri yürüyüşleri için geçerli birtakım sınırlamalara da yer vermektedir. Bu sınırlamaların ortak özelliği, yetkinin Kanun tarafından tanınması, ancak yetkinin idareye bırakılmasıdır. İdare tarafından kullanılan bu yetkilerin, somut hakkın kullanımı açısından sınırlama olarak kabul edilebileceğinden hareketle, özgürlüğün sınırlanmasına ilişkin ana başlık altında incelemeyi tercih ediyoruz.

a.İdarenin Hakkın Kullanımından Önce Gelen Yetkileri

Kanuna göre, hakkın kullanımından önce, idarenin erteleme, yasaklama ve toplantı veya gösteri yürüyüşünün yer ve güzergahını tespit etme yetkileri mevcuttur.

i-İdarenin Erteleme Yetkisi

Daha önce belirttiğimiz gibi, 1961 Anayasasında böyle bir yetki öngörülmemiştir. Bu dönemde 10 günlük bir erteleme yetkisini mülki amirlere tanıyan bir kanun değişikliği de Anayasa Mahkemesi tarafından “ölçüsüz”, hakkın “özüne dokunucu” ve “keyfiliğe açık” görülerek iptal edilmiştir.¹⁴⁹

1982 Anayasasını yapan güç ise, iki ayı geçmemek üzere erteleme ya da tümünden yasaklama yetkisini idareye tanımıştır. 2001 değişiklikleriyle Anayasadan çıkarılmış olmasına karşın, bu yetkiler süreleri ve koşulları değiştirilmiş olmakla birlikte kanunda hala yer almaktadır.

İdarenin erteleme yetkisinin kim tarafından hangi koşullarda ve hangi süreyle kullanılacağı, kanunun 15,16,17 ve 19.maddelerinde düzenlenmektedir.

Birinci durum, bir il sınırı içinde aynı günde birden fazla toplantı yapılmak istenmesi halidir. Bu durumda, vali, emrindeki güvenlik güçlerinin ve gerektiğinde

¹⁴⁹ AYM, E.1976/27, K.1976/51, Kt. 18-22.11.1976,AYMKD, sayı 14, s.344 vd.

yararlanabileceği diğer güçlerin bu toplantılarda güvenliğin sağlanması için yeterli olmadığı kanısına varırsa, toplantılardan bir kısmını 10 günü aşmamak üzere bir kez erteleyebilecektir.¹⁵⁰ Bu ertelemede, müracaat(bildirim) önceliği göz önde bulundurulur.

İkinci durum, bir bölge valiliğine bağlı birden çok ilde, aynı günde birden fazla toplantı yapılmak istenmesi ve ilgili valilerce bölge valiliğinden takviye istenmesi halidir. Bu durumda, bölge valisi, bu talebi karşılayamayacağı kanısına varırsa, takviye gönderilemeyen illerdeki toplantıları 10 günü aşmamak üzere bir kez erteleyebilecektir.¹⁵¹ Birden çok bölge valiliğine bağlı illerde aynı durum ortaya çıkar ve bölge valilerince İçişleri Bakanlığından takviye istenirse, İçişleri Bakanlığı , bu talebi karşılayamayacağı kanısına varırsa, takviye gönderilemeyen bölge valiliğine bağlı illerdeki toplantıları 10 günü aşmamak üzere bir kez erteleyebilecektir.¹⁵²

Üçüncü durum, bölge valisi, vali veya kaymakam tarafından, bazı koşulların oluşması halinde belirli bir toplantının ertelenebilmesi halidir. Kanunda yapılan değişiklikler¹⁵³ sonrası, “bölge valisi, vali veya kaymakam, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir.”

¹⁵⁰ Kanun no:4963, Kabul tarihi:30.07.2003, R.G.7.08.2003-25192 madde 18 ile değişik madde 15. Maddenin ilk halinde 10 günlük süre 30 gün olarak belirlenmişti.

¹⁵¹ Kanun no:4963, Kabul tarihi:30.07.2003, R.G.7.08.2003-25192 madde 19 ile değişik madde 16. Maddenin ilk halinde 10 günlük süre 30 gün olarak belirlenmişti. Daha önce belirttiğimiz gibi, 2911 sayılı kanunun geçici 2.maddesi, bölge valilikleri kuruluncaya kadar geçecek süre içinde, bu kanunla bölge valiliklerine tanınan erteleme yetkisinin İçişleri Bakanlığı tarafından kullanılacağını belirtmektedir. Ancak, 21 yıl içerisinde olağanüstü hal bölgesi haricinde, bölge valiliği ihdas edilmemiştir. Dolayısı ile, bu kanunla bölge valilerine tanınan erteleme yetkileri İçişleri Bakanlığı tarafından kullanılacaktır. Olağanüstü hal bölge valisinin yetkileri ise bu kanunda tanınan yetkilerin üzerinde olup, çalışmamız kapsamı dışında kabul edilmiştir.

¹⁵² Kanun no:4963, Kabul tarihi:30.07.2003, R.G.7.08.2003-25192 madde 19 ile değişik madde 16. Maddenin ilk halinde 10 günlük süre 30 gün olarak belirlenmişti.

¹⁵³ 17.madde hem 2.uyum yasası ile hem de 7.uyum yasası ile değiştirilmiştir. Bir yıl arayla aynı maddenin değiştirilmiş olması dikkat çekicidir. 4748 sayılı kanunla yapılan değişiklikle erteleme nedenleri değiştirilmiştir, erteleyebilme süresi ise ancak 4963 sayılı kanunla iki aydan bir aya indirilmiştir. Maddenin ilk halinde, erteleyebilme nedenleri; kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacıyla güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halin veya devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması olarak sayılmıştı.

Dördüncü durum, bölge valisinin¹⁵⁴, kanunda sayılan amaçlarla, il veya ilçelerde bütün toplantıları bir ay erteleyebilmesidir.¹⁵⁵ Kanunda sayılan amaçlar, anayasada sayılan sınırlama nedenlerinin tam olarak aynıdır: milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması.

Üçüncü ve dördüncü durumlarda, belirli bir toplantının ertelenmesi ile bütün toplantıların ertelenmesi halinin aynı koşullara bağlandığı görülmektedir. Olağan dönemde bütün toplantıların ertelenmesi yetkisi hakkın özüne dokunduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesince iptal edilebilir. Belirli bir toplantıyı erteleme yetkisine ilişkin Helsinki Yurttaşlar Derneğinin önerisi ise dikkat çekicidir. 2001 Anayasa değişiklikleri ile hakim kararına bağlanan koruma tedbirleri gibi, erteleme kararı içinde hakim kararı alınmasını önermektedirler. Bizim de katıldığımız öneriye göre: “Mülkiye amiri, yapılacağı bildirilmiş olan toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında kamu düzeninin ciddi olarak bozulmasının önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması bakımından zamana ihtiyaç duyulan durumlarda, gerekçesiyle birlikte, mahkemeye başvurarak, toplantı ve gösteri yürüyüşünün 7 günü aşmamak üzere ertelenmesi için tedbir kararı verilmesini isteyebilir. Nöbetçi Mahkeme 24 saat içinde bu istemi karara bağlar. Toplantı saatine kadar mahkeme karar vermemişse, toplantı yapılır.”¹⁵⁶

ii-İdarenin Yasaklama Yetkisi

İdarenin kamu düzenini sarsacak gelişmeler olduğu takdirde bir toplantıyı veya gösteri yürüyüşü yasaklama yetkisi pek çok ülkede mevcuttur. Ancak, demokratik ülkelerde geçerli olan ilke, idarenin önce toplantının yapılmasını ve özgürlüğün korunmasını sağlamaya çalışmayı esas alması, yasaklamanın en son çare olarak düşünülmesidir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Kanunun geçici ikinci maddesi gereğince, bu yetki İçişleri Bakanlığı tarafından kullanılacaktır.

¹⁵⁵ Kanunun ilk halinde bu yetki yasaklama yetkisi idi. 4748 sayılı kanunla(2.uyum) bu yetki 3 ayı geçmemek üzere erteleme yetkisi olarak değiştirilmiştir. 4963 sayılı kanunla da (7.uyum), bu süre bir aya indirilmiştir.

¹⁵⁶ Helsinki Yurttaşlar Derneği Yurttaşların Örgütlenme hakkı ve gösteri yapma özgürlüğü nasıl bir yasal çerçeve çalışma raporu Haziran 2001 s.9

¹⁵⁷ TANÖR, “Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu” s.107 Bu ilke, ilk olarak Fransız Devlet Şurası’nın daha önce değindiğimiz “Benjamin” kararında dile getirilmiştir. Pek çok ülke, bu ilkeyi benimsemektedir.

Batı ülkelerinde bu yetkinin kullanılmasında üç temel ilke ve kural göze çarpmaktadır. Birincisi, yetkinin bir yasada yer alması; ikincisi, kullanılan yetki ile karşılaşılan tehlike/tehdit arasında “ölçülülük” bulunması ve son olarak ayrımcılık yasağı ya da eşitlik ilkesi olarak ifade edebileceğimiz, kullanılan yetkinin objektif olarak kullanılması, siyasi görüş vb. farklılıkların burada etkin olmamasıdır.¹⁵⁸

Türk hukukunda, idarenin yasaklama yetkisi, iki halde kabul edilmiştir. İlki, bölge valisi, vali veya kaymakamın milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve suç işleneceğine dair ‘açık ve yakın tehlike’ nin mevcut olması halinde, belirli bir toplantı için yasaklama yetkisine sahip olmalarıdır.¹⁵⁹

İkinci olarak da, valilerin, anayasada sınırlama sebebi olarak gösterilen sebeplere dayalı olarak ve ancak suç işleneceğine dair ‘açık ve yakın tehlike’ mevcut olması halinde, bir ile bağlı ilçelerin birinde veya birkaçında bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere yasaklayabilmesidir.¹⁶⁰

Kanunun ilk hali, erteleme ve yasaklama yetkilerinin kullanımında bir ayrıma gözetmiyordu. Bundan sonra, yasaklama yetkisinin kullanılabilmesi için, erteleme yetkisi için gerekli koşulların yanı sıra, suç işleneceğine dair ‘açık ve yakın tehlike’ nin mevcut olması aranacaktır.

Bununla birlikte, asıl belirleyici olan ‘açık ve yakın tehlike’ ölçütünün nasıl yorumlanacağı olacaktır. Avrupa standartlarına ulaşmak amacıyla getirilen bu ölçüt, ancak, idare ve ulusal yargı organları tarafından , Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları çerçevesinde yorumlanırsa¹⁶¹, işlevini gerçekleştirebilecektir.

¹⁵⁸MORANGE, “Les Libertés publiques”, s.2

¹⁵⁹ “Suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlikenin mevcut olması koşulu, 4963 sayılı Kanunla maddeye eklenmiştir. RG:07.08.2003-25192 madde 20 ile değişik 17.madde

¹⁶⁰ Kanun no:4963, Kabul tarihi:30.07.2003, R.G.07.08.2003-25192 madde 22 ile değişik 19.madde, maddenin ilk halinde bu süre 3 ay olarak düzenlenmişti ve “suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlikenin mevcut olması koşulu aranmamaktaydı.

¹⁶¹Christians against Racism and Fascism/ Birleşik Krallık, başvuru no:8840/78, Kt:16.07.1980 Komisyon kararına göre,“bir gösteri yürüyüşünün bunu düzenleyen örgütün kontrolü dışındaki gelişmeler nedeniyle düzensizliğe yol açmasına dair bir gerçek risk bulunduğu bile, gösterilere ilişkin genel nitelikli bir yasaklama, ancak ve sadece, daha az sert önlemlerle önlenmesi mümkün

Yasaklama kararı gerekçeli olarak verilir. Kararın özeti yasaklamanın uygulanacağı yerlerde mutata vasıtalarla ilan edilir. Ayrıca, İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.¹⁶²

2001 Anayasa değişiklikleri sonrasında yapılan uyum yasalarının özensiz bir çalışmanın sonucu olması, yasaklama yetkisinde bazı açıklanamayan dengesizliklere neden olmuştur. Erteleme yetkisinde olduğu gibi, yasaklama yetkisinde de belirli bir toplantının yasaklanması ile bütün toplantıların yasaklanması arasında farklı bir koşul aranmaması ölçüsüzlüğünün yanı sıra, 2.uyum yasası ile Bölge valisinin 'bütün' toplantıları yasaklama yetkisi erteleme yetkisine çevrildiği halde, aynı maddenin 2.cümlesinde yer alan valiye tanınan yasaklama yetkisi aynen korunmuştur. Bu antidemokratik yaklaşım bilinçli olabileceği gibi, bir özensizlik sonucu da olabilir.¹⁶³

Ancak olağanüstü hal ilanı halinde makul bulunabilecek bu sürelerin olağan dönem için geçerli olduğu görülmektedir. Olağan yönetim altında bu kadar tehlike ve tehdit altında bulunulabileceğinin kabulü, devletin toplumsal düzeni korumadaki yetersizliğini ima eder niteliktedir. Ayrıca, yasaklama yetkileri hakkın/özgürlüğün kullanılmasının durdurulması anlamına geldiği¹⁶⁴ ve ancak olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerinde Anayasa buna imkan tanıdığı için; olağan dönemde tanınan yasaklama yetkileri anayasaya aykırı kabul edilmelidir.¹⁶⁵ Dolayısıyla, yasaklama yetkisinin kanun metninden çıkarılması gerektiği düşüncesindeyiz.

---

olamayacak bir düzensizliğe yol açacak gerçek bir tehlike bulunması durumunda haklılaştırılabilir." DR vol.21 s.162

¹⁶² 2911 sayılı Kanun madde 19/son fıkra, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185

¹⁶³ İyimser bir yorumla, burada valiliklere tanınan yasaklama yetkisinin korunmak istendiği, bölge valisine tanınan yasaklama yetkisinin erteleme yetkisine dönüştürülmesinin asıl gerekçesinin, Kanunun geçici 2.maddesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Şöyle ki, geçici 2.madde,bölge valilerine tanınan sadece erteleme yetkisinin kullanımını içişleri bakanlığına bırakmaktadır. Dolayısı ile, Bölge valilerine tanınan yasaklama yetkisi aslında fiilen kullanılmayan bir yetki idi. Bu yetki erteleme yetkisine çevrilince, artık İçişleri Bakanlığının, bütün toplantıları erteleme yetkisi doğmuştur. Oysa ki, bugüne kadar, İçişleri Bakanlığının bütün toplantılar için geçerli bir karar alma yetkisi bulunmamaktaydı. Erteleme ve yasaklama kararları arasında, sonuç bakımından önemli bir fark olmadığı da dikkate alındığında, daha demokratik olmak adına, daha sınırlayıcı bir sonuçla karşı karşıya kalınmıştır.

¹⁶⁴ KABOĞLU, "Kollektif Özgürlükler", s.249

¹⁶⁵ Aynı durum, erteleme yetkisi bakımından da ileri sürülebilir. Anayasa Mahkemesinin içtihadı bu doğrultudadır. Ancak, istisnaen de olsa , belirli koşulların oluşması durumunda idareye erteleme yetkisi tanınmasının mümkün olması gerektiği kanaatindeyiz. Erteleme kararları kısa süreli olup, yargının bu yetkinin kullanımını üzerindeki denetimini etkin ve işlevsel kılmak gereklidir. Erteleme

Yasaklama yetkisine ilişkin olarak son yapılan değişikliklerden biri de, yasaklamanın çok istisnai bir tedbir olduğu ve ertelemeye göre daha ağır şartlara tabi tutulduğunun belirtilmesi amacıyla¹⁶⁶, kanunda geçen tüm “yasaklama ve erteleme” ibareleri “erteleme ve yasaklama” olarak değiştirilmesi ve ilgili maddelerde önce erteleme yetkisinin sonra yasaklama yetkisinin zikredilmesidir.¹⁶⁷ İdare, temel hak ve özgürlükleri sınırlayıcı tedbirlere başvurmak zorunda kaldığında, hukuk devleti ilkesinin de bir sonucu olarak, daha az kısıtlayıcı olandan başlamak zorundadır. Sınırlayıcı tedbirlerin kanundaki yazılım sırasının ise bu anlamda hiçbir önemi yoktur. Dolayısıyla, bu yer değiştirme, maddi anlamda hukuki bir sonuç doğurmamaktadır. Ancak, o güne kadar gelen uygulamaya bir son verme ve daha demokratik bir toplum yaratma mecburiyetinde olan siyasi iktidar, bu yolla uygulayıcılar üzerinde manevi bir etki oluşturabilir.

İdarenin vereceği yasaklama veya erteleme kararı gerekçe koşuluna bağlanmış olmakla birlikte¹⁶⁸; yetkinin kullanımı için kanunda yer alan ifadelerin bir kısmının hukuki olarak değerlendirilmesinin zorluğu hatta imkansızlığı, gerekçenin güvence olma özelliğini oldukça azaltmaktadır.¹⁶⁹ İdarenin erteleme ya da yasaklama kararlarının çoğunda gerekçe göstermeye gerek duymadığı görülmektedir.¹⁷⁰

Erteleme ya da yasaklama kararlarına karşı idari yargıya başvurma olanağı varsa da, davalar çok uzun sürede karara bağlandığından bu yol etkili olamamaktadır. Ayrıca, bazı durumlarda, mülki amirler bu kararlarını son anda bildirerek, katılımcıların yargı yoluna başvurup, yürütmenin durdurulmasını sağlama

---

yetkisi ise, mülki idare amirinin mahkemeden karar almasına bağlanabilir. Aynı yönde, Helsinki Yurttaşlar Derneği Raporu; KABOĞLU, “Dernek, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü” s.151

¹⁶⁶ 4963 sayılı Kanununun 21.madde gerekçesi için bkz:www.belgenet.com

¹⁶⁷ Kanun no:4963, Kabul tarihi:30.07.2003, RG.07.08.2003-25192 madde 20-21

¹⁶⁸ 2911 sayılı Kanun madde 18 ve madde 19, Kabul tarihi:06.10.1983 RG:08.10.1983-18185 Fransa’da bir toplantının yasaklanması, Fransız Danıştay kararlarıyla, kolluk kuvvetlerinin, kamu düzeninin bozulması tehlikesinin büyüklüğünü ve polis kuvvetlerinin müdahale etmede yetersiz kalacağının ispatlanması koşuluna bağlanmıştır. Conseil d’Etat, Naud(23.01.1953), Houphouet-Boigny(19.06.1953), Bakary(30.11.1956) kararlarından aktaran DUFFAR, age., s.23

¹⁶⁹ KABOĞLU, “Özgürlükler Hukuku”, s.411

¹⁷⁰ TANÖR, “Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu”, s.109

imkanını dahi ortadan kaldırmışlardır.¹⁷¹ Yasaklama yetkisinin, mahkeme kararıyla kullanılması bu tür sorunların önüne geçmek bakımından faydalı olabilir.

17 nci maddede belirtilen durumlarda; toplantının en az yirmidört saat önce tebliğ şartı aranmaksızın bölge valiliği, valilik veya kaymakamlıklarca ertelenebileceği veya yasaklanabileceği hallerin yönetmelikle belirleneceği kabul edilmiştir. İlgili yönetmeliğin 23.maddesi¹⁷², vali veya kaymakamın;

a) Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla,

b) Olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş ilanı halinde,

c) Düzenlenen toplantıya ait yasaklama ve erteleme kararının düzenleme kurulu başkanlığına tebliği imkanı bulunmaması halinde,

d) Düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin tamamının veya başkan dahil en az yedisinin toplantı yerinde hazır bulunmadıklarının tespiti veya toplantı yerine gelmeyeceklerinin kesin olarak anlaşılması durumunda,

Gerektiğinde, alındı belgesi verilmiş olsa dahi, toplantı başlama saatinden geriye doğru 24 saatlik zaman içerisinde, tebligat şartı aranmaksızın, toplantı veya gösteri yürüyüşlerini yasaklamaya veya iki ayı geçmemek üzere ertelemeye yetkili" olduğunu belirtmektedir.

Yönetmelik maddesi 2002 yılında değiştirilmiş olduğu halde, 2003 yılında kanunda yapılan değişiklikler sonucunda, şu an kanuna aykırı durumda olduğu görülmektedir. Öncelikle, yönetmelikte iki ayı geçmemek üzere olarak belirlenen erteleme yetkisi, kanunda bir aya indirilmiştir. Yasaklama yetkisi bakımından, açık ve yakın tehlike koşulu aranmasının yönetmelikte de belirtilmesi gerekmektedir.

Ancak, yönetmelikte kanuna aykırı düşen hususlar bunlarla sınırlı değildir. "c" bendinde; "düzenleme kurulu başkanlığı" ifadesi yerine, kanuna uygun olarak,

¹⁷¹ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age., s.181 ve bkz TANÖR, "Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu", s.109 Örneğin, Pazartesi günü yapılacak bir mitingi Cuma akşamı çalışma saatinin bitiminde ilgililere tebliğ edilebilmiştir.

¹⁷² RG.22.10.2002-24914 madde 5 ile değişik

“düzenleme kurulu başkanına veya bulunamadığı takdirde üyelerden birine tebliğ imkanı bulunmaması hali olarak ifade edilmelidir.¹⁷³

Bize göre, Yönetmeliğin 23.maddesinin “d” bendinde iki ayrı hata mevcuttur. Birincisi, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılan yerde bulunma zorunluluğu yoktur. Dolayısı ile, o bölümün metinden çıkarılması gereklidir. İkincisi ise, düzenleme kurulunun başkan dahil en az yedi üyesinin bulunmadığı bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün ertelenmesi ya da yasaklanmasının 17.maddede yer alan gerekçelere uygun olmamasıdır.¹⁷⁴ Kanunun 11.maddesi, düzenleme kurulunun başkan dahil en az yedi üyesini toplantının yapıldığı yerde bulundurma yükümlülüğünü düzenlemektedir. Buna aykırı hareketin yaptırımını ise kanunun 28.maddesinde düzenlenmiştir ve bu yaptırım idareye erteleme veya yasaklama yetkisi tanınması değildir.¹⁷⁵

iii-İdarenin Güzergah Belirleme Yetkisi.

Özgürlüğün yer bakımından sınırı bölümünde belirttiğimiz gibi, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 6.maddesi; “şehir ve kasabalarda ve gerekli görülen diğer yerlerde hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı veya yürüyüş yapılabileceği ve bu toplantı ve yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri ile izlenecek yol ve yönler vali ve kaymakamlarca kararlaştırılarak alışılmış araçlarla önceden duyurulur.(...) Toplantı yerlerinin tespitinde, gidiş gelişi, güvenliği bozmayacak ve pazarların kurulmasına engel olmayacak biçimde toplantıların genel olarak yapıldığı, elektrik tesisatı olan yerler tercih edilir.”şeklindedir.¹⁷⁶ Bu yetki

¹⁷³Yönetmeliğin ilk hali ise, sadece başkana tebliğ edilememesini yeterli kabul etmekteydi. Bu aykırılığı gidermek için “başkanlık” ifadesinin kullanıldığı düşünülebilir. Ancak, düzenleme kurulu başkanlığı nın neyi ifade ettiği belirlenememektedir. Dolayısı ile, “başkan ve üyelerine” olarak düzeltilmesi gereklidir. “imkan bulunmaması” ifadesi, bu imkan düzenleme kurulunun kusuru sonucu bulunamadığı varsayımında kabul edilebilir. Aksi yorum, kanunla getirilen bir güvencenin yönetmelikle kaldırılmış olduğu sonucunu düşündürülebilir.

¹⁷⁴ Kanun, erteleme ve yasaklama kararlarının tebliğini zorunlu kılmaktadır. Sadece, 17.maddede belirtilen durumlarda, hangi hallerde bu tebligat zorunluluğunun kaldırılabilirliğinin ise yönetmelikle belirleneceğini belirtmektedir. Bu durum, yönetmelikle, erteleme ve yasaklama yetkisine, üstelik tebligat zorunluluğuna da uymaksızın, yeni gerekçeler ekleme imkanı doğurmamaktadır. Düzenleme kurulunun bulunmadığı bir toplantı kanuna aykırı toplantılar arasında da yer almadığı için dağıtılması da mümkün değildir.

¹⁷⁵Bunlar hakkında dokuz aydan bir yıl altı aya kadar hapis ve ağır para cezası uygulanmaktadır.

¹⁷⁶ 171 sayılı Kanunun 4.maddesine göre de, şehir ve kasabalarda toplantı ve gösteri yapılabilecek yerleri vali ve kaymakamlar kararlaştırmaktaydı.11.maddenin 2.fıkrası ise, mahallin en büyük mülki amirine “lüzum ve zaruret gördüğü takdirde, yürüyüşlerin yapılacağı yollar ve istikameti tespit etme”

sadece açık hava toplantıları ve gösteri yürüyüşleri içindir. Kapalı yer toplantıları, kural olarak, düzenleme kurulunun belirlediği yerde gerçekleştirilmektedir.

Madde gerekçesinde¹⁷⁷, açık hava toplantıları ve gösteri yürüyüş yerlerinin önceden belirlenmesi ile buralarda toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilme hakkının objektif esaslara bağlanmış olacağı, böylelikle keyfi ve taraflı engellemelerin önlenmesinin amaçlandığı belirtilmektedir.¹⁷⁸

Ancak, uygulamada mülki amirler bunları kalabalıklardan uzak yer ve güzergahlar olarak tespit etmişlerdir.¹⁷⁹ Böylece, bu özgürlüğün özellikle gösteri yürüyüşü kısmını zorlaştıran ve etkisizleştiren bir olanak daha idareye verilmiş olmaktadır.¹⁸⁰ Şüphesiz, belirlenen yerin şehir merkezinden uzak olması, doğrudan, hakkın özüyle bağdaşmaz kabul edilmemelidir. Burada, hakkın özü, belirli bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılacağı yerin, bu hakkın kullanımından beklenen etki ve işlevi sağlayabilmesi veya sağlayamaması çerçevesinde değerlendirilmelidir.¹⁸¹ Bu nedenle de, bu yetkinin hakkın olaya özgü sınırları çerçevesinde önemli olduğu kanısındayız.

Örneğin, İstanbul'da, bu yetkiye dayanılarak, Beyoğlu bölgesi için Çağlayan'da bir park ve Şişli Meydanı'na bile ulaşmayan bir güzergah belirlenmiştir. Yaşanan çarpıcı örneklerden biri, Park Otel inşaatını protesto etmek amacıyla düzenlenen yürüyüştür. SHP İl Çevre Komisyonu, Mimar ve Mühendis Odaları, Ayazpaşa Çevre Güzelleştirme ve Yaşatma Derneği ile çevre sakinleri tarafından düzenlenen yürüyüşün Taksim'de¹⁸² yapılmasına valilik "izin" vermemiş;

---

yetkisi vermekteydi. Bu yetki, eşitlik ilkesine aykırı olarak uygulanma imkanı vermesi nedeniyle doktrinde eleştirilmiştir. Bkz.AKIN, age., s.174

¹⁷⁷GÜNGÖR/KAVALLI, age.s.28. Kanunun 6.maddesi olduğu halde, gerekçenin 7.maddesine bakınız.

¹⁷⁸ 6761 sayılı Kanunun 5.maddesi, toplanma ve dağılma yerlerinin gösteri yürüyüşünün yapılabileceği yol ve güzergahların, verilen beyanname üzerine, mahallin mülkiye amirliğince yapılacak araştırma sonucuna göre belirleneceği hükmüne yer vermekteydi. Ancak, bu hükmün uygulamada keyfi değerlendirmelere yol açtığı tespit edilerek, 171 sayılı Kanun döneminde bu yerlerin önceden belirlenmesi esası kabul edilmiştir.

¹⁷⁹ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age., s.182

¹⁸⁰ İd., s.177

¹⁸¹ Aynı yönde ANAYURT, age., s.141

¹⁸²Yapılmakta olan Park Otel İnşaatı Taksim Meydanına çıkan yollardan biri olan İnönü Caddesi üzerinde bulunmaktaydı. İnşaat tamamlanamamış ve fakat yapılan kısım henüz yıkılmamıştır.

inşaat önünde toplanan katılımcılar belediye tarafından sağlanan otobüslerle Çağlayan'a götürülmüştür.¹⁸³

Trafik düzeni ve güvenliğin sağlanması kamusal ihtiyacı, bireylerin haklarını bir araya gelerek aramaları özgürlüğünü tamamen bertaraf etmek düzeyinde etkisiz kılmaktadır.¹⁸⁴ Trafiğin yoğun, güvenliğin sorunlu olduğu yerlerde –ki bu durum büyük şehirlerin olağan halidir- bu özgürlüğün kullanılmasının imkansızlığı bir yana, güzergahın “yaşanan” şehir alanının dışına çıkarılması da özgürlüğü işlevsiz hale getirmektedir.

Trafiğin sürekli engellenmesi elbette düşünülemez. Ancak, bazen yer unsuru toplantı ve gösteri yürüyüşü için çok önemli olabilmektedir. Bu noktada, yer bakımından sınırlamaya ilişkin bölümde belirttiğimiz gibi, idarenin yapılabilecek yerleri değil, yapılamayacak yerleri belirleme yetkisi bulunmalıdır. Bu tür bir düzenleme biçimi, hakkın etkin kullanımını sağlamaya yönelik çok önemli bir adım olarak kabul edilecektir. Zira, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin büyük çoğunluğu için “gerçekleşme yeri”, “gerçekleşmesi” kadar önem arz etmektedir.

Burada, denge için iki seçenek önerilebilir. Birincisi, Güran'ın önerdiği, iki kamusal yararın dengelenebileceği bir çözüm yoludur. “Asıl işlevin gerçekleşeceği mekanlarda en azından “picketing” formülünden yararlanılabilir. Aksi halde, sokak, meydan, park ve benzeri yerlerin “public forum” olma asli niteliği idare tarafından ortadan kaldırılırken; talep, tepki ve fikirlerini, toplanma özgürlüğünü kullanarak duyurma, kamuoyunu ve özellikle kamu makamlarını etkileme olanağı da, hakkın özüne dokunur derecede sınırlanmış olacaktır.”¹⁸⁵

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün amacına ve işlevine hizmet etmesi için büyük bir sayısal kalabalık şart değildir. Küçük sayıda, sürekli, inandırıcı bir grup, eylemi “tam yerinde” gerçekleştirdikleri takdirde daha etkili bir sonuç elde edilebilir. En azından, “picketing” eylemleri için olanaklar arttırılırsa hem

¹⁸³ Milliyet Gazetesi, 28.12.1991

¹⁸⁴ GÜRAN, “Hak arama özgürlüğünün iki boyutu” s.29

¹⁸⁵ ibid.

özgürlüğün kullanımı etkinleştirilmiş hem de olası trafik ve düzen sorunları giderilmiş olacaktır.¹⁸⁶

İkinci seçenek de, güzergah üzerinde bir şerit ayrılması olacaktır. Böylece, hem trafik akışı devam edecek, hem de özgürlük etkin olabileceği bir yerde kullanılabilir.¹⁸⁷

İdare'nin güzergah belirleme yetkisinde göze çarpan önemli noktalardan biri de, halk için, "kamu düzeni" gerekçesiyle, kent merkezinden uzak semt ve güzergahlar belirlendiği halde, iktidar partisi başkanlarının siyasi toplantılarının ya da "devlet mitinglerinin", toplantı yeri olarak ilan ve kabul edilmeyen merkezi meydanlarda düzenlenebiliyor olmasıdır.¹⁸⁸ Bu durum, güzergah belirlemedeki keyfiliğin bir diğer göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu yerler, "iktidar" tarafından propoganda amacıyla kullanıldığında düzen bozulmadığı halde, sadece "halk" tarafından kullanıldığında mı düzen bozulmaktadır?

b.Hakkın Kullanımı Esnasındaki Yetkiler

i-Hükümet Komiserinin Toplantıyı Sona Erdirme Yetkisi

2911 sayılı Kanun, hükümet komiserine iki ayrı koşulda toplantıyı sona erdirmeye yetkisi vermektedir. Birincisi, düzenleme kurulu başkanının isteği üzerine bu yetkinin kullanılmasıdır.¹⁸⁹

İkincisi, toplantının sürmesini imkansız kılacak derecede genel sükun ve düzeni bozacak ve suç teşkil edecek nitelikte sözle veya eylemle saldırgan bir biçim alması halidir.¹⁹⁰

"Genel sükun ve düzen" ifadesi kamu düzeni kavramıyla eş tutulmaktadır.¹⁹¹ Anayasa Mahkemesi 1932 sayılı yasanın hükümet komiserine

¹⁸⁶ İd., s.25

¹⁸⁷ aynı yönde bkz. Helsinki Yurttaşlar Derneği Raporu www.hyd.org.tr

¹⁸⁸ SCOTT, J.C. Tahakküm ve Direniş Sanatları Gizli Senaryolar, Ayrıntı yayımları, İstanbul, 1995 s.97;

¹⁸⁹ 2911 sayılı Kanun madde 12 Kabul tarihi:06.10.1983 RG:08.10.1983-18185

¹⁹⁰ 2911 sayılı Kanun madde 13 Kabul tarihi:06.10.1983 RG:08.10.1983-18185

tanıdığı, toplantının devamı ve kamu düzenini bozacak “sözle” saldırılar nedeniyle “toplantıyı dağıtma” yetkisini anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.¹⁹²

Ancak, 1982 Anayasası döneminde kabul edilen 2911 sayılı Kanun “sözle” saldırıyı, toplantının sona erdirilmesi koşullarından biri olarak belirtmektedir. 2001 Anayasa değişikliği sonrası yapılan uyum yasalarında, bu maddede de bir değişiklik yapılmamıştır. Anayasa Mahkemesinin, “sözle saldırı” halinde hükümet komiserinin toplantının sona erdirilmesine ilişkin yetkisini anayasaya aykırı bularak iptal ettiği kararın gerekçesi bugün hala geçerliliğini korumaktadır. Aynı gerekçeyle, bu maddenin iptal edilmesi mümkün ve gereklidir.

Anayasa Mahkemesine göre, hükümet komiseri “önce sözle saldırılı bir halin oluşup oluşmadığını, sonra da oluşan bu halin genel sükûn ve düzeni bozacak ve toplantının devamını da imkânsız kılacak bir düzeye varıp varmadığını takdir edecek ve değerlendirecektir. Yani, sözle saldırı ve genel sükûn ve düzen bozucu hallerin varlığına komiser karar verecektir.”

Oysa, idarenin dağıtma yetkisinde inceleneği gibi, “silahsız bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne silâh ve araçlarla katılanlar bulunduğu takdirde bunlar zabıtaca uzaklaştırılarak toplantı ve yürüyüş devam olunacak ve toplantı ve yürüyüş yapma hakkı hemen orada sona erdirilemeyecektir. Üstelik toplantı ve yürüyüş silâhlı olarak katılanların sayıları da tek başına bir dağıtma nedeni sayılmamış, ayrıca silah veya araçlarla katılanların davranışlarının dağıtmayı gerektirecek derecede olması koşulu da aranmıştır. Demek oluyor ki, bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün, silâhlı hale geldiği sonucu yasanın nesnel ölçüleriyle, daha hafif bir durum sayılması gereken “sözle saldırılı” biçime dönüşmesi halinde ise sonucu hükümet komiserinin kişisel düşünce ve takdiri ile belirlenecektir. Bunun ise, herşeyden önce, yasanın amacı, genel esasları ile dahi bağdaştırılması olanağı yoktur.”¹⁹³“Sonuç olarak “sözle saldırılı” bir biçime dönüşmesi nedeniyle hükümet komiserine verilen dağıtma yetkisi, Anayasa kurallarının öngördüğü sınırlama ölçüsünü aşan bu hak ve

¹⁹¹ E.1976/27, K.1976/51 Kt: 18 ve 22.11.1976 RG.16.05.1977-15939 AYMKD sayı:14 s.363

¹⁹² id, s.344 vd.

¹⁹³ ibid

özgürlüğün amacına ulaşmasını engelleyen, etkisini ortadan kaldıran ve böylece hakkın özüne dokunan bir nitelik taşımaktadır.”¹⁹⁴

ii-İdarenin Dağıtma Yetkisi

Kolluk güçlerinin, kamu düzenini sağlama amacı çerçevesinde, bazı gelişmeler karşısında bir toplantı veya gösteri yürüyüşünü dağıtma yetkisi hemen her ülkede mevcuttur. Ancak, burada da idarenin yasaklama ve erteleme yetkisinde olduğu gibi, öncelik özgürlüğün kullanılmasına verilmeli, dağıtma son çare olarak kabul edilmelidir.¹⁹⁵ Hemen belirtmek gerekir ki, gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması konusunda idarenin yetki alanı daha geniştir.

Batı ülkelerinde, bu yetkinin kullanımında da, yasaklama yetkisinin kullanımında olduğu gibi, kanunla çizilen çerçeve, ölçülülük ve eşitlik(ayırım yapmama) ilkeleri gözetilmektedir.¹⁹⁶

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 24.maddesi toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasında iki ayrı usul izlemektedir. İlki, kanuna uygun bir şekilde başladıktan sonra, kanuna aykırı hale gelen toplantı ve gösteri yürüyüşleri, ikincisi kanuna aykırı olarak başlayan toplantı ve gösteri yürüyüşleri içindir. Hemen belirtelim ki, bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün kolayca kanuna aykırı sayılması mümkündür. Örneğin, bildirimde belirtilen amaç dışına çıkılması bile yeterli sayılmaktadır.

Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantının, kanuna aykırı hale geldiğinin tespiti sadece hükümet komiserince yapılmaktadır. Ancak, hükümet komiserinin bu işleminden sonra, dağılmayan topluluğu dağıtma yetkisi idareye verilmiştir. İdare bu yetkisini kullanmadan önce, -fiili bir saldırı söz konusu değilse- topluluğu dağılmadıkları takdirde zor kullanacaklarına dair ihtar etmesi gereklidir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ E.1976/27, K.1976/51 Kt. 18-22.11.1976 AYMKD, sayı 14, s.344 vd. www.anayasa.gov.tr

¹⁹⁵ TANÖR, “Türkiye’nin İnsan Hakları sorunu”, s.107

¹⁹⁶ MORANGE, “Libertés Publiques” s.203

¹⁹⁷ 24.madde: “Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşü, daha sonra 23 üncü maddede belirtilen kanuna aykırı durumlardan bir veya birkaçının vuku bulması sebebiyle, kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü haline dönüşürse;hükümet komiseri toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdiğini bizzat veya düzenleme kurulu aracılığı ile topluluğa ilan edecek ve

Toplantı ve gösteri yürüyüşüne, 23 üncü madde (b) bendinde yazılı silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların bulunması halinde, bunlar güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne devam edilir. Ancak, bunların sayıları ve davranışları toplantı veya gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı addedilerek dağıtılmasını gerektirecek derecede ise aynı hükümler uygulanacaktır.¹⁹⁸

Burada, “sayı ve davranış” ölçütü belirgin olmayıp, güvenlik kuvvetleri tarafından takdir edilecektir. Güvenlik kuvvetlerinin takdir yetkisine bırakılan bir diğer konu da, ihtarın yapılma biçimidir. 171 sayılı kanun döneminde, ihtarın ‘topluluğun duyabileceği vasıtalarla’ yapılması yönünde bir ibare mevcuttu. 2911 sayılı kanununda bu ibarenin bulunmamasının uygulamada bazı sakıncaları beraberinde getirebileceğine haklı olarak dikkat çekilmiştir.¹⁹⁹ Güvenlik kuvvetlerinin ihtar yapma biçimleri, toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılan kişi sayısına uygun vasıtalarla yapılma koşuluna bağlanmalı ve bu koşula uyulmaması halinde, dağılmayan katılımcıların cezalandırılmaması şeklinde bir güvence getirilmelidir. Nitekim, Yargıtay’ın, dağılma ihtarının megafonla yapılmaması ve bu nedenle sanıkların ihtarı duymaması halinde suç oluşmadığı yönünde kararları mevcuttur.²⁰⁰

Toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı olarak başlaması halinde ise; güvenlik kuvvetleri mensupları, olayı en seri şekilde mahallin en büyük mülki amirine haber vermekle beraber, mevcut imkanlarla gerekli tedbirleri alır ve olaya müdahale eden güvenlik kuvvetleri amiri, topluluğa dağılmaları, aksi halde zor kullanılarak dağıtılacakları ihtarında bulunur ve topluluk dağılmazsa zor kullanılarak

---

durumu en seri vasıta ile mahallin en büyük mülki amirine bildirecektir. Mahallin en büyük mülki amiri de, yazılı veya acele hallerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla sözlü emirle, mahallin güvenlik amirlerini veya bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderecektir. Bu amir, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar eder. Topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır. Bu durumlarda güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere karşı fiili saldırı hali mevcutsa, ihtara gerek olmaksızın zor kullanılır.” Kanun no:2911, Kabul tarihi:06.10.1983, RG:08.10.1983-18185

¹⁹⁸ 171 sayılı kanunun 19.1.1976 gün ve 1932 sayılı kanunla ek 14.maddesi de aynı yönde düzenlenmişti. Kanun no:1932, Kabul tarihi:19.01.1976, RG:29.01.1976-15483

¹⁹⁹ GÜNGÖR/KAVALLI, age., s. 262

²⁰⁰ Yargıtay 8.Ceza Dairesi E.2000/5246, K.2000/10192, Kt:01.06.2000, Yargıtay Kararları Dergisi cilt:27, sayı:1, Ocak 2001, s.138-139

dağıtılır. Burada, dağıtma yetkisi doğrudan güvenlik kuvvetleri amirine tanınmaktadır.

Her durumda, “zor kullanma” ya da daha doğru bir ifadeyle “kuvvet/güç kullanma” ölçülü olmalı, en azdan başlayarak gittikçe şiddeti artırılabilir. Belirli bir sıra²⁰¹ izlenmeksizin kullanılacak güç kullanımının kanunla yasak olduğunun belirtilmesi gerekirdi. Zira, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde, ölçüsüz kuvvet kullanımı tespit edilerek Türkiye aleyhine verilmiş yaşam hakkı ihlali kararları vardır.²⁰² Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu Ek madde 6²⁰³ da ise; polisin zor kullanma yetkisinden bahsedilmektedir. Buna göre “... veya dağıtılması gerekli topluluğun direnmesi, saldırıya yeltenmesi veya saldırıda bulunması hallerinde, bu fiilleri etkisiz hale getirmek için” zor kullanılabilir.²⁰⁴ Zor kullanma, direnme ve saldırının mahiyetine ve derecesine göre etkisiz hale getirilecek şekilde kademeli olarak ortadan oranda bedeni kuvvet, maddi güç ve kanuni şartlar gerçekleştiğinde silah kullanma yetkilerini ifade eder. Toplu kuvvet olarak müdahale edilen durumlarda zor kullanmanın derecesi ile kullanılacak araç ve gereçler müdahale eden kuvvetin amiri tarafından tayin ve tespit edilir.

iii-İdarenin ve Hükümet Komiserinin Kayda Alma Yetkisi

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 13.maddesi, hükümet komiserine, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini teknik ses alma cihazları, fotoğraf ve film makineleri gibi araçlarla tespit ettirme yetkisi tanımıştır.

Toplantıyı teknik ses alma cihazlarıyla, fotoğraf ve film makineleri gibi araçlarla tespit ettirme yetkisinin sık kullanımı, katılımcılar üzerinde psikolojik baskı

²⁰¹ Ayrıca , son sırada yer alan güç kullanma biçiminin de insan haklarına saygılı olması gereklidir. Örneğin, 6761 sayılı kanunun 13.maddesi kendi gücü ile toplantıyı dağıtmaya çalışacak görevli memura başaramadığı takdirde, havaya üç el silah atmasını, topluluk dağılmadığı takdirde ‘hedef gözetmeksizin’ ateş ederek topluluğu dağıtmasını emretmektedir. Özellikle, belirtmek gerekir ki burada karşı tarafın saldırıda bulunması şartı aranmamaktadır. Bu tür uygulamaların kabul edilemez olduğu açıktır.

²⁰² Örnek olarak Güleç/Türkiye kararı, başvuru no:21593, Kt. 27.07.1998

²⁰³ Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu kanun no:2559 tarih04.07.1934 RG:14.07.1934-2751 16/6/1985 tarih-3233 sayılı kanunla 7 maddeyle değişik ek 6.madde

²⁰⁴ Anayasa Mahkemesi, kamu düzenini sağlamakla yükümlü polisin, olayı başka türlü engelleme olanağı kalmadığında, son çare olarak zora başvurmasının Anayasaya aykırı olmadığını belirtmektedir. AYM, E.1985/8, K.1986/27 Kt:26.11.1986 AYMKD, sayı:22, s.391

yaratıldığı gibi, katılım önünde caydırıcı bir etken olmaktadır.²⁰⁵ Bunun yanı sıra, bir toplantıya katılıp da filme alınanlar, daha sonra kolluk kuvvetleri tarafından göz altına alınabilmektedir.

İçişleri Bakanının 11.06.2004 tarihli genelgesine göre, sivil toplum örgütlerinin (siyasi partiler, dernekler, vakıflar, sendikalar vb.) gerek 2908 sayılı Dernekler Kanunu çerçevesinde yaptıkları genel kurul, gerekse 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa göre düzenlemiş oldukları toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde hükümet komiserinin talebi olmaksızın, genel kurul, toplantı ve yürüyüşleri teknik ses alma cihazları, fotoğraf ve film makineleri gibi araçlarla kaydedilmeyecektir.²⁰⁶

Bu malzemelerin suç kovuşturmasında kullanılmasının gerekmediği ya da suç kovuşturması yapıp da kesinleşmiş beraat kararı ortaya çıktığında, imha edilmesi gereklidir.²⁰⁷

Uygulamada kimi zaman, özellikle düşünce, düşünceyi ifade etme, dernek kurma, toplantı ve gösteri özgürlüklerinin kullanımına yönelik olarak, kolluk güçlerince gerçekleştirilen müdahalelerin yol açtığı kısıtlayıcı durumlarla karşılaşıldığı İçişleri Bakanınca da kabul edilmiştir.²⁰⁸

Bunlara karşı, idari yargıya başvurma imkanı bulunsa da bu sürecin geç işlemesi, özgürlüğün kullanımı ile elde edilmek istenen amacın gerçekleşmesini sağlamaktan uzaktır. Bir yürütmeyi durdurma kararının verilmesi dahi, iyi ihtimalle üç ayı bulabilmektedir. Dolayısı ile, yargı makamının, yürütmeyi durdurma talebi üzerine örneğin en geç 7 gün içinde karar vermesi gerektiği yönünde bir hüküm konulması gereklidir.²⁰⁹

²⁰⁵ KABOĞLU, "Dernek, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü" s.148 TANÖR, "Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu",s.111

²⁰⁶ İçişleri Bakanlığı genelgesi no: 2004-21, genelge tarihi:11.06.2004, madde 2

²⁰⁷ Alman kanununda, bu gibi durumlarda bir yıl içinde imha edilmesi öngörülmüştür. Aktaran AZRAK, agm., s.245

²⁰⁸ İçişleri Bakanlığı tarafından 81 il valisine gönderilen 11.06.2004 tarihli genelge no: 2004-21

²⁰⁹ AZRAK, agm., s.246 Yazar, TRT Kanununda eskiden mevcut bulunan bir hükümden yola çıkarak burada da benzer bir düzenleme yapılabileceğini savunmaktadır.

Kanımızca, özgürlüklerin hayata geçirilmesinde önemli, olumlu katkı ya da olumsuz etki, idarenin bu özgürlükleri yorumlama ve uygulama biçiminden gelmektedir. Burada, idari yargıya büyük görevler düşmektedir. İdari yargı, bugüne kadar önemli kararlar almış; özellikle dernek kurma, grev, toplantı ve gösteri yürüyüşü haklarının genişlemesinde önemli katkılarda bulunmuştur.²¹⁰

İçişleri Bakanı da, idarenin, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüklerine ilişkin yetkilerini kullanırken daha esnek davranması ve Başbakanlığın 2001/37 sayılı genelgesinde de belirtildiği üzere, mülki amirler ve kolluk kuvvetlerinin kanunlarla kendilerine tanınan yetkileri, sivil toplumun teşviki ve gelişmesi amacına yönelik olarak kullanmaları yönünde bir genelge yayınlamıştır.²¹¹

C-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünü Koruma Mekanizmaları

1-Anayasal Koruma ve Anayasa Yargısı,

Sartori, Anayasaları, “siyasal iktidarın kullanılmasını sınırlayan ve denetlenmesini sağlayan hukuksal araçlar” olarak nitelemiştir.²¹² Anayasada gerekli sınırlayıcı hükümlerin bulunması ve bunlara uygunluğun Anayasa Mahkemesince denetlenmesi özellikle temel hak ve özgürlükler bakımından son derece önemlidir.

1924 Anayasası, özgürlükleri geniş ve ayrıntılı şekilde düzenlememiş, çoğu zaman bunların sadece adını saymak ve sınırlarının kanunla çizileceğini belirtmekle yetinmiştir.²¹³ Böylece, Meclis özgürlükleri dilediği gibi sınırlandıracak kanunlar çıkarabilmiştir. Üstelik, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sistemi de yerleşmiş olmadığından, yasama organı karşısında herhangi bir güvenceden söz etmek mümkün değildir.

²¹⁰ ALAN Nuri, Anayasa ve Uyum Yasaları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları no:50, Ankara, Ağustos 2003, s.236 İdari yargının aksi yönde olduğunu düşündüğümüz kararları da mevcuttur. Örnek olarak, Bakırköy parkında serbest kürsüye izin vermemesi yönündeki kararını hatırlatmak gereklidir.

²¹¹ İçişleri Bakanlığı genelge no:2004-21 tarih:11.06.2004 madde 5 www.icisleri.gov.tr

²¹² SARTORI Giovanni, Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, çev.Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları Ankara, 1997, s. 253

²¹³ ÖZBUDUN, age., s.11. 1924 Anayasasında özgürlüğün tek sınırı başkasının özgürlüğü olarak belirlenmiştir.

1961 Anayasasında ise özgürlükler çok daha ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Anayasa, yasama organının, özgürlükleri düzenlerken neleri yapamayacağını da belirtmektedir. Diğer bir deyimle yasama organı, belli bir özgürlüğü düzenlerken, 1924 Anayasası döneminde olduğu gibi tam bir takdir serbestliğine sahip değildir.²¹⁴ 1961 Anayasası ile bunun yanı sıra, yasama organını denetlemek için Anayasa Mahkemesini de kurulmuştur.

Otoriter devlet anlayışının izlerini taşıyan 1982 Anayasası ise, güçlü yürütme, sınırlandırılmış özgürlükler anlayışını kabul etmiştir.²¹⁵ Ayrıntılı düzenlemeler içeren 1982 anayasasında da anayasa yargısı güvencesi tanınmaktadır. Ancak, geçici 15.madde ile belirli bir dönemde²¹⁶ çıkarılan kanunlar bu denetimin dışında bırakılmıştır. Nitekim, 2911 sayılı toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu²¹⁷ yer yer Anayasayı da aşan daha kapsamlı sınırlama ve yasaklar getirmiştir. Fakat bu kanun 1983 tarihli olduğundan Anayasanın geçici 15.maddesi kapsamına girmiştir. 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile, bu maddenin ilgili kısmı Anayasadan çıkarılmıştır. Önümüzdeki dönemde, yasama organı gerekli değişiklikleri yapmadığı takdirde, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun çeşitli maddelerinin, somut norm denetimi yoluyla, Anayasa Mahkemesi önüne gelmesi muhtemeldir.

Burada, 1961 Anayasasından itibaren anayasaların sınırlama sebeplerine ve sınırlamanın sınırına yaklaşımı ve Anayasa Mahkemesinin bu kavramları özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından nasıl değerlendirdiğini inceleyeceğiz.²¹⁸

²¹⁴ İd., s.21

²¹⁵ ALİEFENDİOĞLU, agm.,s.142

²¹⁶ Geçici 15.maddenin 2.fikrasına göre, 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak TBMM Başkanlık Divanı oluşuncaya (6 Aralık 1983)kadar geçecek süre içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararname ile 2324 sayılı anayasa düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların anayasaya aykırılığı iddia edilemez.

²¹⁷ Kanun no:2911, Kabul tarihi:6.10.1983, RG:8.10.1983-18185

²¹⁸ 1982 Anayasasının geçici 15.maddesinin 2911 sayılı Kanunu Anayasa Yargısı dışında tutmuş olmasının bu dönemde bir boşluk yaratması nedeniyle bazı kavramlar bakımından Anayasa Mahkemesinin genel anlayışını belirtmekle yetinmek zorundayız.

a.Anayasada Yer Alan Sınırlama Sebepleri

i-Türk Anayasalarında Sınırlamanın Sebebe Bağlılığı İlkesi ²¹⁹

Sınırlamanın sebebe bağlılığı ilkesi, ilk kez 1961 Anayasası ile Türk hukukuna girmiştir. 1961 Anayasasının toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne ilişkin 28.maddesinde, bu hakkın, “ancak kamu düzenini korumak için” sınırlanabileceği ifade edilmekteydi. 11. madde ise, o dönemde genel sınırlama nedenlerine yer vermemekteydi. Buna karşın, “Kanun, kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni , sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz” şeklindeki 2.fıkradaki sebeplerin, bütün temel hak ve özgürlükler için geçerli genel sınırlama sebepleri olduğunu iddia edenler olmuştur. ²²⁰ Tanör/Yüzbaşıoğlu ise, “1961 Anayasasının, ilk başta bir genel sınırlama hükmü değil, genel koruma hükmü getirdiği ileri sürmektedir.”²²¹

1961 Anayasasının genel sistemi, maddenin başlığı²²² ve maddenin sözü dikkate alındığında maddenin genel bir sınırlama değil koruma hükmü olduğu açıktır. Zira, Anayasanın çeşitli maddelerinde sayılan sınırlama sebepleri örnek olarak sayılmış, bunlara “gibi” edatı eklenerek belirsizleştirilmiş ve esas olarak ilgili maddede geçen bu sebeplerle olsa “dahi” temel hak ve özgürlüğün özüne dokunulamayacağı vurgulanmıştır. Aksi görüş, her türlü dayanaktan yoksundur. Kanımızca, birtakım özgürlükler için Anayasanın ilgili maddesinde sınırlama nedeni olmaması, koruma hükmü olarak düzenlenen bir maddenin, tüm dil kurallarına aykırı olarak yorumlanması yoluyla sınırlama hükmü olarak kabul edilmesine gerekçe

²¹⁹Aslında, sınırlamanın sebebe bağlılığı ilkesi de sınırlamanın sınırı kapsamında değerlendirilmelidir. Ancak, sınırlama sebepleri güvence olmaktan çok sınırlama olarak işlev gördükleri ve sınırlama sebebi olarak kabul edilen kavramlar ayrıca açıklama gerektirdiği için ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun bulduk.

²²⁰ Bu görüş, daha çok düşünce, bilim ve sanat özgürlükleri gibi Anayasanın ilgili maddesinde özel sınırlama nedeni bulunmayan özgürlüklerden hareket etmektedir. Bu görüş için bkz. DÖNMEZER Sulhi, Düşünce ve Kanaat Hürriyetinin sınırı, Hürriyetin özüne dokunan sınırlamalar İÜHFİM, Cilt XXIX, sayı:3, 1963, s.776-778, YARSUVAT, age.s.96-9; AKIN, age., s.150-153 aynı yönde Anayasa Mahkemesi kararları için bkz: AYM, E.1963/166, K.1964/76, karar tarihi 22.12.1964, AYMKD sayı 11, s.289; AYM, E.1970/19,K.1971/19 karar tarihi 21.01.1971,AYMKD sayı X, s.355

²²¹ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age.,s.140; TANÖR, “İki Anayasa 1961-1982”, s.134 Buna karşılık, doktrinin çoğunluğu ve Anayasa Mahkemesi, 11.maddenin ikinci fıkrasında yer alan “kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik” kavramlarını bütün hak ve özgürlükler için geçerli genel sınırlama nedenleri olarak yorumlamıştır. Bkz.TANÖR, “Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri”, s.383 ve SAĞLAM, age., s.54 vd.

²²² 11.maddenin kenar başlığı “temel hakların özü” dır.

teşkil edemeyeceği gibi, anayasa maddelerinin yorumlanmasında yaratacağı olası “sakıncalar” dikkat çekicidir.

Bu sayılanlar, özgürlükler için genel sınırlama nedeni olarak kabul edilse bile, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından bir geçerliliği olmamalıdır. Zira, kanımızca, 28.madde, “ancak” yani sadece “kamu düzenini korumak için sınırlanabilir” demek suretiyle diğer sınırlama sebeplerinin bu özgürlük bakımından geçerli olamayacağını belirtmektedir.

Bu durumda, 1961 Anayasasının sınırlamanın sebebe bağlılığı ilkesini kabul ettiğini ve toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından sadece kamu düzenini sınırlama sebebi olarak gördüğünü belirterek, bu tartışmalara son verir nitelikteki 1971 Anayasa değişikliğini değerlendirelim.

1971 Anayasa değişikliği²²³ ile, 11.maddenin kenar başlığına ‘sınırlanması’ ifadesi , madde metnine de “temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasasının diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle...” sınırlanabileceği hükmü eklenmiştir.

Böylece, temel hak ve özgürlükler için maddeye eklenen sınırlama sebepleri ve diğer maddelerde yer alan özel sınırlama nedenlerine dayalı ikili bir sınırlama sistemi benimsenmiştir. Bu hüküm, bir yandan ilgili maddede sınırlama sebebi olmayan hak ve özgürlükler bakımından sınırlama sebebi kabul ederek yukarıda değindiğimiz sorunu çözerken, diğer yandan, özellikle özel sınırlama nedeni içeren maddeler bakımından yeni tartışmalara yol açmıştır.

Bu madde de yer alan sınırlama sebepleri, diğer maddelerdeki özel sınırlama sebeplerine ek olarak mı, yoksa bunların bulunmaması halinde alternatif olarak mı değerlendirilecektir?²²⁴ Her iki seçenek de mantıksız sonuçlar

²²³ Kanun no:1488, Kabul tarihi:20.09.1971, RG.22.09.1971-13964

²²⁴ 1961 Anayasası madde 11’in 1971 değişikliği ile kazandığı anlam üzerine tartışmalar için bkz. “Anayasamızın 11.maddesi (Madde bütün hek ve özgürlüklerin sınırlanmasına olanak veren bir genel sınırlama kuralı getirmiş midir?), Açık Oturum, Yargı, Temmuz 1979,sayı:39 s.14-20;Ağustos 1979, sayı:40, s.8-16 aktaran ATALAY, age., s.76 Aslında bir diğer seçenek de kanun koyucunun ister özel

doğurmaktadır.²²⁵ Anayasada yer alan “veya” bağlacı dikkate alındığında bunların “ek” sınırlama sebebi teşkil ettiği ileri sürülemez. Sadece, ilgili maddesinde sınırlama sebebi olmayanlar bakımından geçerli olduğu kabul edilse, benzer özgürlükler arasındaki dengesizlik dikkat çekmektedir. Tanör’ün de ifade ettiği gibi, bu durumda da “Anayasanın ilgili maddesinde sınırlama sebebi olmayan özgürlükler, olanlara oranla daha fazla sınırlama sebebine dayanarak sınırlandırılacaktır.”²²⁶

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından 28.maddede bir değişiklik yapılmadığı için, 11.maddedeki “veya” bağlacı ve 28.maddedeki “ancak” edatı birlikte değerlendirildiğinde tek sınırlama sebebinin kamu düzeni olarak belirlendiğini söylemek mümkündür.²²⁷

1982 Anayasası, 1971 değişikliği ile başlayan sınırlamada ikili sistemi devam ettirmekle kalmamış, tartışmasız katmerli sınırlama sistemi olarak nitelenen bir mekanizma getirmiştir.²²⁸ Anayasanın 13.maddesine göre, “ Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle... sınırlandırılabilir.”

Böylece, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün bu dokuz sebebe dayanılarak sınırlandırılması imkanı doğmuştur. Bunun yanı sıra, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü düzenleyen 34. madde bazı özel sınırlamalar da içermektedir.²²⁹

---

maddede belirtilen sebeple, ister genel sınırlama sebebi ile sınırlama yapabilesidir. Bütün bunlar, Anayasayı değiştiren iktidarın, belirli bir soruna çözüm ararken, diğer hususları gözardı etmesi ve özensizliğinin bir sonucudur. Bu sorunun, bugün bir önemi kalmamıştır.

²²⁵ TANÖR, “TCK. 142.Madde Düşünce Özgürlüğü ve Uygulama”, Forum Yayınları, İstanbul, 1979, s.40-43

²²⁶ ibid

²²⁷ aynı yönde SAĞLAM, age., s.102

²²⁸ TANÖR, “İki Anayasa”, s.134

²²⁹ 1-Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idari merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergahı tespit edebilir. Milli Güvenlik Konseyi tarafından maddeye eklenen bu hüküm gerekçede özel sınırlama nedeni olarak belirtilmişse de biz, bu hükmün bir sınırlama sebebi değil, doğrudan idareye verilmiş sınırlayıcı bir yetki olduğu kanısındayız. 2-Erteleme ve daha sonra Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu tarafından eklenen yasaklama yetkileri de aynı niteliktedir. Nitekim, madde gerekçesi bu özgürlük konusunda, genel sınırlama sebepleri dışında özel

2001 Anayasa değişikliği²³⁰ ile 13. maddede yer alan genel sınırlama sebepleri kaldırılmış, temel hak ve özgürlüklerin sadece ilgili maddelerde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabileceği esası kabul edilmiştir. Böylece, özgürlüğün esas, sınırlamanın istisna olarak düşünülmesi gerektiği anlayışı doğrultusunda bir adım atıldığı ileri sürülmüştür.²³¹

2001 Anayasa değişikliklerini hazırlayan Partilerarası Uzlaşma Komisyonu metninde²³² toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ancak milli güvenlik ve kamu düzeni sebepleriyle kanunla sınırlanabileceği kabul edilmekteydi. Ancak, TBMM Anayasa Komisyonu , Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11.maddesine uygun olma gerekçesiyle, bu sınırlama sebeplerine suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacını da eklemiştir. Bunun yanı sıra, aynı değişiklikle 34.maddede yer alan özel sınırlar da madde metninden çıkarılmıştır.²³³

Bu durumda, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, sadece 34.maddenin 2.fikrasında belirtilen; milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla sınırlanabilecektir.

Sınırlamanın sebebe bağlılığı ilkesini korunmakla birlikte²³⁴ , sınırlama sebeplerinin fazla olması karşısında bu ilkeyi bir güvence olarak kabul etmek belki

---

sınırlama sebepleri öngörülmediğini belirtmekteydi. Milli Güvenlik Konseyi'nce yapılan değişiklik ise sınırlama sebeplerini değil, sadece sınırları arttırmaktadır. Dernek, vakıf, sendika, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına ilişkin fıkra da sınırlama sebebi değil, doğrudan bir sınırlama olarak kabul edilmelidir. Aksi görüş için bkz. ANAYURT, age., s.167

²³⁰ Kanun no:4709 Kabul tarihi:3.10.2001 RG.17.10.2001-24556

²³¹ SAĞLAM, agm., s.289

²³² Partilerarası Uzlaşma Komisyonu metni için bkz. www.belgenet.com

²³³ Anayasadaki sınırlama sebeplerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyum içinde olmaması bir olumsuzluk gibi görünebilse de, ikisinin uyum içinde olması tek başına yeterli değildir. Zira, bu sınırlama nedenleri, soyut kavramları esas almaktadır ve kavramların içi yargı mekanizmalarınca doldurulmaktadır. Bir özgürlük bakımından da, asıl güvence sınırlamanın sınıridir.

²³⁴ Anayasa Mahkemesi, 1984 tarihli bir kararında, "...kanun koyucu, 13.maddedeki sınırlama nedeniyle yetinmek zorunda değildir. Bunların dışında kalan nedenlere dayanılarak bazı kayıtlar da koyabilir. Bu bir takdir sorunudur" demek suretiyle sınırlamanın sebebe bağlılığı ilkesini yok saymıştır. E.1984/1.K.1884/2, Kt.1.03.1984 AMKD sayı 20, s.195 Bu karara yönelik eleştiri için bkz. TEZİÇ, Erdoğan; Anayasa Hukuku, Beta Yayınları 5.bası, İstanbul, 1998, s.188 dipnot.123 Bununla birlikte, daha sonraki kararlarında bu fikrinden vazgeçerek, anayasada yer alan sınırlama sebeplerinin sınırlı sayıda olduğuna ilişkin pek çok karar vermiştir. Bu kararlar için bkz. UYGUN

de fazla iyimser bir görüştür. Zira, bir sınırlamanın maddede sayılan sebeplerden birine girmemesi neredeyse mümkün değildir.

ii-Anayasanın 34.Maddesindeki Sınırlama Sebeplerinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi:

Anayasa Mahkemesine göre, kamu düzeni kavramı, toplumun huzur ve sukununun sağlanması, devletin ve devlet teşkilatının korunmasını ifade etmektedir. “Dolayısı ile, dış ve iç tehlikelere karşı devlet varlığının korunması demek olan milli güvenlik de kamu düzeni kavramı içindedir.”²³⁵

Kamu düzeni kavramının, genel olarak kabul edilen üç alt unsuru güvenlik, esenlik ve sağlıktır. Genel ahlakın korunması da bu kavramın unsurları arasında kabul edilmektedir.²³⁶ Dolayısı ile, genel sağlığın ve genel ahlakın korunması ile suç işlenmesinin önlenmesi ölçütlerinin ayrıca belirtilmesi gereksizdir.

Dolayısıyla, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü için kamu düzeni ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması²³⁷ dışındaki sınırlama sebeplerinin madde metnine konulmuş olmasının, somut durumda bir değişiklik yaratmayacaksa da, Anayasa tekniği bakımından doğru olmadığı kanısındayız.

Bu özgürlüğün kullanımında kamu düzeninin bozulmaması çok küçük bir ihtimaldir. Dolayısı ile, yapılan sınırlamanın gerçekten kamu düzeni sebebiyle mi yoksa kamu düzeni bahane edilerek mi yapıldığı önemlidir. Örneğin, resmi devlet törenlerinin yapıldığı bir yer, halkın miting ve gösteri yürüyüşü için yasaklanıyorsa bunun arkasındaki nedenin “düzen”i korumak olmadığı açıktır.

Oktay, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, Doktora Tezi, Kazancı Hukuk Yayınları no:121, İstanbul, 1992

²³⁵ AYM E.1989/1, K.1989/12, Kt.07.03.1989 RG:05.07.1989-20216

²³⁶ GÖZÜBÜYÜK A.Şeref / TAN Turgut, İdare Hukuku Genel Esaslar, cilt 1, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998, s.474

²³⁷ Aslında, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kamu düzenini bozmadığı halde, başkalarının hak ve özgürlüklerine dokunacak bir biçimi akla gelmemektedir. Bununla birlikte, bu sınırlama nedeninin, kamu düzeni kavramıyla doğrudan bir bağlantısı olmaması ayrıca yer almasını en azından makul kılmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün, kamu düzeni ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ilkeleriyle “denge” içinde kullanılması gerektiğini tekrar vurgulamayı gerekli buluyoruz.

b-Anayasa Mahkemesi Denetiminde Sınırlamanın Sınırı

i-Türk Anayasalarında Sınırlamanın Sınırı

1961 Anayasasının “temel hakların özü” kenar başlıklı 11.maddesi “temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir.” hükmünü takiben, “kanunun” (anayasada öngörülen sınırlama sebepleriyle de olsa) “bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunama(z)”yacağını belirtmektedir.

1971 Anayasa değişikliklerinde, sınırlama sebepleri madde metnine eklenmekle birlikte, sınırlamanın sınırı için öngörülen ilkeler bakımından bir değişiklik yapılmamıştır.

1982 Anayasasının 13.maddesi ise, “anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlama” ilkelerini devam ettirmekle birlikte; hakkın özüne dokunma yasağı kaldırılmış, yerine “temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz” hükmü getirilmiştir. Bu hüküm, “yeterli güvence sağlayıcı nitelikte” bulmayanlar²³⁸ olduğu gibi, demokratik toplum gereklerine aykırı olmama ölçütünün, hakkın özüne dokunmama ölçütünden daha belirgin, uygulanması daha kolay bir ölçüt olduğunu ileri sürenler de mevcuttur.²³⁹

2001 Anayasa değişikliği ile “temel hak ve hürriyetlerin, özlerine dokunulmaksızın...ancak kanunla sınırlanabileceği” belirtildikten sonra, bu sınırlamaların, “anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı” ifade edilmiştir.

²³⁸ TANÖR Bülent, “İki Anayasa 1961-1982”, s.136

²³⁹ Anayasanın 13.madde gerekçesine göre “getirilen bu(demokratik toplum gereklerine uygun olma) kıstas, 1961 Anayasasının kabul ettiği “öze dokunmama” kıstasından daha belirgin, uygulanması daha kolay olan bir kıstastır.Esasen uluslararası sözleşme ve bildiriler de bu kıstası kabul etmişlerdir.”

Anayasa, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından ek bir güvence olarak, ilgili madde de bu hakkın “önceden izin almadan” kullanılacağı belirterek, kanun koyucuyu sınırlandırmıştır.

ii- Anayasann 13.Maddesindeki Sınırlama Güvencelerinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Sınırlamanın sınırına ilişkin kavramların içeriği de yargı organları tarafından belirlenmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu Anayasa Mahkemesi'nin denetiminden “kaçırılmış” kanunlar arasında yer almasaydı, şüphesiz Anayasa Mahkemesince denetlenmiş olacaktı. 2001 Anayasa değişiklikleri sonrası, somut norm denetimi kapsamında bazı maddelerin²⁴⁰ bu ilkelerin ihlal edilmesi gerekçesiyle iptal edilmeleri mümkündür.

Bir çok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceği kabul edilmiş olmakla birlikte; bu ilkenin işlevsel olabilmesi kanunların idareye keyfi yetkiler tanımaması koşuluna bağlıdır.²⁴¹ Anayasanın kendisine verdiği yetkiyi “gerekli koşullara” bağlamaksızın yürütmeye bir anlamda devreden bir yasama organı, özgürlüklerin korunmasında kanunilik ilkesinin amacını ve işlevini yerine getirmesine engeldir.

Şüphesiz, kanun koyucunun bir konuyu düzenlerken bütün olasılıkları değerlendirmesi, bugünkü devlet ve toplum yaşamının karmaşıklığı karşısında imkansız kalmaktadır. Bu nedenle, bazı teknik, ayrıntı konuların yürütme organı tarafından düzenlenmesi kaçınılmazdır.²⁴² Ancak, tam da kolayca değiştirilebildiği için kanun derecesinde güvenceli olmayan bu işlemler, temel hak ve özgürlüğün kullanılmasını güçleştirme veya engelleme riski taşımaktadır.²⁴³ Nitekim, çeşitli

²⁴⁰Örneğin, yer ve güzergah belirlenmesine ilişkin madde 7, bildirimde eklenecek belgelerin yönetmelikle belirleneceğine ilişkin madde

²⁴¹ WHEARE, Modern Anayasalar (çev.Mehmet Turhan) İstanbul, 1985, s.55 vd.'dan aktaran ATALAY, age., s.101

²⁴²DURAN Lütfi, İdare Alanının Düzenlenmesinde Teşrii Ve Tanzimi Tasarrufların Sınırları, İÜHFİM, cilt: XXX, sayı 3-4, İstanbul,1964 s.466 vd.

²⁴³ UYGUN, age., s.95

konularda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından bu riskin gerçekleştiğine değinmiştik.

Hangi konuların muhakkak kanunla düzenleneceği, hangilerinin ise yürütmenin düzenleme alanına bırakılabileceği genel bir kuralla ifade edilemeyeceği için, her özgürlüğün/hakkın kendi özellikleri dikkate alınarak değerlendirme yapmak gerekecektir.²⁴⁴ Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası dönemindeki kararlarında temel hak ve özgürlükleri sınırlayan kanunların “kişisel anlayış ve takdire olanak vermeyecek açıklık ve kesinlikle somut olarak belirtilmesi” zorunluluğunu aynı zamanda demokratik hukuk devleti ilkesinin sonucu olarak kabul etmekteydi.²⁴⁵

Bununla birlikte, 1982 Anayasası döneminde, Anayasa Mahkemesi bu içtihadını sürdürmemiş ve soyut Anayasa hükümlerinin kanunda aynen yer almasını iptal sebebi saymamıştır.²⁴⁶

Anayasanın sözüne ve ruhuna uygunluk ölçütünün bir güvence teşkil edebilmesi Anayasanın sözünün ve ruhunun ne derece özgürlükçü olduğuna bağlıdır. Örneğin, 1982 Anayasasının ilk halinin sözü ve ruhu toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından güvence olarak nitelenemez. 2001 değişikliklerinin belki de en önemli yararı, genel olarak 1982 Anayasasının ruhunu daha özgürlükçü kılmak olmuştur.

TEZİÇ'e göre²⁴⁷, “Anayasa Mahkemesi, demokratik toplum düzeninin gereklerine göre denetleme yaparken, hukukun genel ilkeleri ve öte yandan, demokratik bir toplumda bireyin amaç olarak ele alındığı ve sosyal bir hukuk devletinde, amacın bireyin ‘maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartların’ hazırlanması, bunun için de siyasal, ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılması olduğu esastan hareket etmelidir...Anayasa Mahkemesi, ‘demokratik toplum düzeninin gereklerini’ bu çerçevede değerlendirebildiği taktirdedir ki, kanun koyucunun temel hakları sınırlarken, sınırlamanın sınırının bir anlamı olabilir.”

²⁴⁴GÜNEŞ T., Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri, Ankara,1965'den aktaran ATALAY, age., s.112

²⁴⁵AYM, E.1967/27,K.1976/5, AYMKD, sayı 14, s.364-365

²⁴⁶UYGUN, age., s.96-99

²⁴⁷TEZİÇ, age., s.190

1982 Anayasası döneminde, “demokratik toplum düzeninin gerekleri” ölçütü bakımından en önemli sorun, demokratik devlet anlayışının 1982 anayasasında belirtilen demokrasi anlayışı ile sınırlı olarak mı, yoksa evrensel demokrasi anlayışına uygun olarak mı yorumlanacağı idi.

Anayasa Mahkemesi, ilk olarak, “1982 Anayasası ile çerçevelenmiş olan hukuk düzeninin kastedildiğini” belirtmişti.²⁴⁸ Ancak, kısa bir süre içerisinde, bu içtihadını değiştirerek²⁴⁹ demokratik toplum düzeninin gereklerinde “klasik demokrasiler” anlayışını kabul etmiştir.²⁵⁰ Aynı kararda, “hakkın özüne dokunup, tümüyle kullanılmaz hale getiren kısıtlamalar demokratik toplum düzeninin gerekleri ile uyum içinde sayılmaz.” demek suretiyle, 1961 Anayasası döneminin ölçütü olan hakkın özü kavramı ile 1982 Anayasasında yer alan demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramlarının aynı doğrultuda değerlendirildiğini de belirtmektedir.²⁵¹ Nitekim, 1989 tarihli bir kararında²⁵², 1961 Anayasası döneminde “hakkın özü” ölçütü için yaptığı tarifi, bu sefer, demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütü için vermiştir.

Özellikle, siyasetten uzaklaşmış bir toplum yaratma amacına yönelik hükümler, çoğulculuk ve katılım öğeleri yönünden “demokratik toplum gereklerine”

²⁴⁸ AYM, E.1985/21, K.1986/23, Kt.06.10.1986 AYMKD sayı 22, s.224 “Burada sözü edilen demokratik toplum düzeniyle hiç kuşkusuz Anayasamızda gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenen hukuk düzeninin kastedildiğinde duraksamaya yer yoktur.”

²⁴⁹ AYM, E.1985/8, K.1986/27, Kt.26.11.1986, AYMKD, sayı 22, s.365 vd. Mahkemeye göre, “Özgürlüklerin sınırlandırılmasında uyulması gereken bir başka ilke de sınırlandırmaların demokratik toplum düzeni gereklerine aykırı olamayacağıdır. Klasik demokrasiler temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulup tümüyle kullanılmaz hale getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılmaz”

²⁵⁰ Anayasaya Mahkemesine göre, “Özgürlüklerin yalnızca ne ölçüde sınırlandırıldığı değil, sınırlamanın nedenleri yöntemi, bu konudaki yargısal denetim olanakları “demokratik toplum düzeni” kavramı içinde değerlendirilmelidir. Özgürlükler, ancak, demokratik toplum düzeninin gerektirdiği ölçüde istisnaî olarak, sınırlanabilir. Demokratik hukuk devletinde, güdülen amaç ne olursa olsun, sınırlamalar, belli bir özgürlüğün kullanılmasını tümüyle ortadan kaldıracak düzeyde olmamalıdır” AYM.,E.1987/16, K.1988/8,Kt.19.04.1988, AYMKD, sayı 24, s.108

²⁵¹ AYM, E.1989/6, K.1989/42, Kt.07.11.1989, AYMKD, sayı.25, s.410 “Hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyen düzenlemeler, önleyen uygulamalar, tümüyle geçersiz kılan oluşumlar, demokratik toplum düzeninin gerekleriyle bağdaşmaz. Güdülen amaç ne olursa olsun, sınırlamalar, özgürlüğün kullanılmasını tümüyle ortadan kaldıracak düzeyde ve ağırlıkta olamaz”

²⁵² AYM, E.1989/6, K.1989/42, Kt.07.11.1989, AYMKD, sayı 25, s.410

ters düşmekteydi.²⁵³ Bugün, kanunda hala demokratik toplum düzeninin gereklerinin üzerinde sınırlamaların mevcut olduğu da bir gerçektir.

“Laik cumhuriyetin gerekleri” ibaresinin , “Türkiye’nin laik düzeni koruma konusundaki hassasiyetini ve kararlılığını vurgulamak”²⁵⁴ amacıyla konduğu belirtilmektedir. Ancak, bu ibarenin sınırlamanın sınırı olmakdan ziyade sınırlama nedeni olarak işlev göreceği kanısındayız.²⁵⁵ Nitekim, Anayasa Mahkemesi kararlarında “laik cumhuriyet” kavramı, daha ziyade temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasını meşru kılma amacıyla kullanılmıştır.²⁵⁶ Bu nedenle, bu ölçütün, sınırlamanın sınırı olgusu içerisinde nasıl değerlendirileceği belli değildir. Bir kavramın hem sınırlama, hem de sınırlamanın sınırı olarak kabul edilmesi çelişki yaratabilecektir. Bunun yanı sıra, evrensel demokrasi anlayışı, laik cumhuriyetin gerekleri ilkesini kapsar nitelikte olduğu için²⁵⁷ ayrıca belirtilmesine ihtiyaç duyulmaması gerektiği kanısındayız.

Olağan dönem için, ölçülülük ilkesi, açıkça , 2001 değişiklikleri ile Anayasa metnine dahil olduğu halde, bundan önce de Anayasa Mahkemesinin, ölçülülük ilkesini açık veya zımni olarak kullandığı görülmektedir.²⁵⁸ 1982 Anayasasında ölçülülük ilkesi iki şekilde gündeme gelmektedir. İlk olarak, olağanüstü yönetimlerde temel hak ve özgürlüklerin kullanımlarının durdurulmasında dahi “durumun gerektirdiği ölçü” arandığına göre²⁵⁹, olağan yönetim altında temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında bu ilkenin öncelikle kabulü gerektiği ileri sürülmüştür.²⁶⁰

²⁵³ KABOĞLU, “Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü” s.149

²⁵⁴ YÜZBAŞIOĞLU Necmi, “2001 Anayasa Değişiklikleri Üzerinde Bir Değerlendirme”, Yıldızhan Yayala’ya Armağan, Galatasaray Üniversitesi Yayını Armağan Serisi no:4, İstanbul, 2003, s.589

²⁵⁵ Laik cumhuriyetin gereklerine uygun olma kavramı bugüne kadar hep sınırlama sebebi olarak görülmüşken, laik cumhuriyetin gereklerine aykırı olma kavramının ne ifade edeceği belirsizdir. Aynı yönde DOĞRU, Fatih “1982 Anayasasına göre Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılmasında “Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri” Kavramı, Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi sayı:34 internet baskısı s.2

²⁵⁶ ERDOĞAN Mustafa, “Anayasa Değişti mi?” aktaran TÜLEN, agm, s.200-201

²⁵⁷ CAN, agm., s. 519

²⁵⁸ YÜZBAŞIOĞLU Necmi, Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku, İÜHF yayım no:703, İstanbul, 1993, s.290

²⁵⁹ Anayasanın 15.maddesine göre, “savaş, seferberlik,sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde,.. durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir.

²⁶⁰ ÖZBUDUN, age., s, 87

İkinci olarak da, 1982 Anayasasının 13.maddesinde yer alan sınırlamanın “öngörüldükleri amaç dışında kullanılmayacakları” ibaresi ile madde gerekçesi²⁶¹ de dikkate alındığında ölçülülük ilkesini çağrıştırdığının kabul edilmesidir.²⁶²

Anayasa Mahkemesi, özellikle 15.madde vesilesiyle ele aldığı ölçülülük ilkesinin, aracın(sınırlamanın) amacı gerçekleştirmeye elverişli olup olmadığının değerlendirildiği ‘elverişlilik’; bunun amaca ulaşma bakımından zorunlu olup olmadığını arayan ‘zorunluluk-gereklilik’ ve araç ve amaç arasında bir oranın varlığını arayan ‘oranlılık’ alt-unsurlarından oluştuğunu kabul etmektedir.²⁶³

Ölçülülük ilkesi, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün gerek yasakoyucu tarafından sınırlandırılmasında, gerekse idarenin yetkilerinin kullanımında büyük önemi vardır.

Örneğin, idareye, olağan dönemde, belli bir yerdeki tüm toplantı veya gösteri yürüyüşlerini yasaklama veya bir ay gibi uzun süreli erteleme kararı alma yetkilerinin verilmesi ölçülülük ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Erteleme kararı, ortaya çıkması muhtemel kargaşanın önlenmesi için yeterli imkan bulunmaması gerekçesine dayandığında, erteleme süresi de erteleme kararı veren idarenin bu imkanları sağlaması için gerekli olandan daha fazla olmamalıdır.²⁶⁴

Bildirim verilmesine ilişkin bölümde belirttiğimiz gibi, bildirim eklenecek belgeler ve bunların tamamının temin edilmesi için gerekli süreler “ölçülülük ilkesi” çerçevesinde yeniden değerlendirilmelidir. Aynı şekilde, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılması yasak olan yerler de tek tek bu ilkeye cevap verebilir düzeye getirilmelidir.

²⁶¹İZGİ/GÖREN, age., s.366Bu ilke, madde gerekçesinde, “öngörülen amaç yahut nedenler bahane edilerek başka bir amaca ulaşmak için hak ve hürriyetler sınırlanmayacak; yahut meşru amaç güdülerek sınırlanmış olsalar bile getirilen sınırlama bu amacı zorunlu yahut gerekli kıldığından fazla olmayacaktır.Diğer bir deyimle amaç ve sınırlama orantısı her halde korunacaktır.” şeklinde ifade edilmiştir.

²⁶² TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age., s.154 , ANAYURT, age., s.189

²⁶³ Örnek olarak bkz.E.1990/25, K.1991/1, Kt.10.01.1991, RG:05.03.1992-21162

²⁶⁴ ATALAY, age., s.102. 1961 Anayasası döneminde, 10 günlük erteleme yetkisine ilişkin hükmün, hakkın özüne dokunduğu gerekçesiyle iptal edildiğini daha önce belirtmiştik. Burada, bu sürelerin ölçülülük ilkesi bakımından da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamak istedik.

Hak ve özgürlüğün özü kavramı, Anayasa Mahkemesi kararlarında şu şekilde ifade edilmiştir: “Bir hak ve hürriyetin kullanılmasını açıkça yasaklayan veya örtülü bir şekilde kullanılamaz hale koyan veya bir hak ve hürriyetin gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran ve amacına ulaşmasını önleyen ve etkisini kaldıran kanuni sınırlamalar hakkın özüne dokunmuş sayılır.”

6761 sayılı Kanununun 12.maddesinin f bendi “her ne olursa olsun tezahürat veya gösteri veya protesto maksadiyle yahut maksadı mahsus müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya sebebiyet verilmesi veya hazırlanması yahut bu hususta zabıtaca alınan tedbirlere riayet olunmaması”nı kanunsuz toplantı ve yürüyüş olarak kabul etmişti. 1961 Anayasasının kabulünü takiben, somut norm denetimi yoluyla, Anayasa Mahkemesinin önüne gelen bu hüküm özgürlüğün özüne dokuduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir.²⁶⁵ Mahkemeye göre, “gösteri ve protesto maksadiyle yapılacak toplantıların ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması ve yine bu bentte yer alan ve neyi ifade ettiği açıkça anlaşılamayan ve her türlü yoruma elverişli bulunan maksadı mahsus gibi terimlerle belirtilen hükümler, kişinin temel haklarından olan toplantı ve gösteri yürüyüşünün belli şekil ve konularını kökünden kaldırmakta ve bu sebeple de hak ve özgürlüklerin özüne dokunmaktadır.”

Sözle saldırı halinde uygulanan hükümlerin de hak ve özgürlüğün özüne dokunulması söz konusu olabilecektir.²⁶⁶ Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kullanımında, dikkati çekmenin bir yolu saldırgan kelimeler ya da tasvirler kullanmaktır. Bir diğeri ise, afişlerin ve miting, gösteri ve yürüyüşlerin bir parçası olan bütün diğer dikkat çekici araçların kullanılmasıdır. Bu metodları kısıtlamak, ifadenin etkinliğini kısıtlamak demektir ve ayrıca, yeni veya karşıt fikirlerin muhtemel dinleyicilerin dikkatine sunulma ölçüsüne de kısıtlama getirmek anlamına gelir.²⁶⁷ Kanunda değişiklikler yapılmadığı takdirde, ilgili kanun maddeleri Anayasa Mahkemesi’nce değerlendirilecektir.

²⁶⁵ AYM, E.1962/208, K.1963/1, Kt.4.01.1963, RG:13.03.1963

²⁶⁶ AYM, E.1976/27, K.1976/51 Kt:18-22.11.1976 RG.16.05.1977-15939 AYMKD sayı:14 s.363 vd.

²⁶⁷ SCHAUER, age., s.275

2-Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Koruması

“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sui generis(nev’i şahsına münhasır) bir sözleşme olarak nitelenmiştir.”²⁶⁸ Sözleşmenin birinci maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti’nin de içinde yer aldığı sözleşmeye taraf devletlerin, tüm organlarıyla (yasama, yürütme, yargı) sözleşme hükümlerine uygun davranma yükümlülüğü bulunmaktadır.

1982 Anayasasının 90.maddesi çerçevesinde, usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz..Uygulamada usulüne göre yürürlüğe konulmuş insan haklarına ilişkin milletlerarası andlaşmalar ile kanun hükümlerinin çelişmesi halinde ortaya çıkacak bir uyuşmazlığın çözümünde hangisine öncelik verileceği konusundaki tereddütlerin giderilmesi amacıyla, 2004 yılında 90. maddenin son fıkrasına hüküm eklenmiştir. Buna göre, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınacaktır.²⁶⁹

Sözleşmenin Türk hukukundaki yerini değerlendirmenin tezimiz kapsamı dışında kalması nedeniyle, 2004 yılında yapılan son anayasa değişikliğini belirtmekle yetiniyoruz. Zira, Türkiye Cumhuriyeti öncelikle, Sözleşme organlarının denetimini kabul etmiş ve bunun yanında Avrupa Birliğine dahil olma iradesini resmen açıklamış bir devlet olarak, bu standartları iç hukuklarının bir parçası gibi değerlendirmek ve ciddiye almak durumundadır.Nitekim, başta Anayasa Mahkemesi olmak üzere, yargı organlarının Sözleşme hükümlerine referans veren kararları bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi, genellikle ‘insan haklarına saygılı devlet’ ilkesinden yola çıkarak, AİHS’ni destek-ölçü norm olarak kullanmaktadır.²⁷⁰ Burada, Sözleşmenin bu özgürlüğü düzenleme biçimi ele alındıktan sonra, Sözleşme organlarının bugüne kadar vermiş olduğu yol gösterici nitelikteki kararlar ışığında,

²⁶⁸ GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 11.ek protokole göre hazırlanıp genişletilmiş 3.bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s.22

²⁶⁹ Kanun No.5170 Kabul Tarihi : 7.5.2004 Resmi Gazete : 22.5.2004 - 25469

²⁷⁰ Bu konuda ayrıntı için bkz.TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, age., s. 487 vd

toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün korunmasında avrupa standartları incelenecektir.

a.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11.maddesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 11.maddede birbirinden ayrı üç hak ve özgürlüğü bir arada düzenlemektedir.Barişçıl toplantı, dernek ve sendika hak ve özgürlükleri aynı madde kapsamında korunmaktadır. Biz, 11.maddeyi sadece toplantı özgürlüğü bakımından ele almakla yetineceğiz.

i-Madde 11/1 Barişçıl Toplanma Özgürlüğü

11.maddenin birinci fıkrası, “herkesin, barişçıl toplantı özgürlüğüne ... hakkı vardır” şeklinde düzenlenmiştir.²⁷¹ Daha önce belirttiğimiz gibi, bu hüküm hem özel toplantıları hem de kamuya ait yollarda yapılan hareketli (gösteri yürüyüşü) ve hareketsiz (meeting) toplantıları içermektedir.

Sözleşmede sadece toplantı ifadesi kullanıldığı halde, sözleşme organları bu özgürlüğü gösteri yürüyüşlerini de kapsayacak şekilde yorumlamışlardır. Komisyon, toplantı özgürlüğünü, kişilerin bir fikir veya amacı açıklamak için kapalı veya kamuya açık yerlerde toplantı, gösteri ve yürüyüş gibi, hangi şekil altında olursa olsun, bir araya gelmeleri olarak kabul etmiştir.²⁷² Bununla birlikte, Anderson ve Diğerleri/ İngiltere davasında toplanmaların dar biçimde yorumlanmaması gereğinin altı çizilmiş ancak tamamen sosyal amaçlı toplanmalar ile entelektüel amaç dışında ve organizasyondan yoksun toplanmaların bu kapsamda ele alınamayacağına karar verilmiştir.²⁷³

Barişçıl kavramının tanımı yapılmamış olmakla beraber, Komisyon, bir toplantı ya da gösteri yürüyüşünü düzenleyenlerin ve ona katılanların kamu düzenini

²⁷¹Resmi çeviri, kanaatimizce eksik/yanlış ifadeler kullanılarak, “her şahıs asayişini ihmal etmeyen toplantılara katılmak (...) hakkını haizdir” şeklinde yapılmıştır.

²⁷² Christians Against Racism and Fascism/ Birleşik Krallık 8840/78, 16.07.1980 tarihli Komisyon kararı(DR vol.21 s.162 par.4)’den aktaran VALTICOS Nicolas, La Convention Européenne des droits de l’homme commentaire article par article sous la direction de Louis-Edmond Pettiti, s.422 ve DUTERTE Gilles, Extraits clés de jurisprudence-CEDH, éditions de Conseil de l’Europe, Almanya, 2003, s.322

²⁷³ nakleden ANAYURT, agm., s.21

bozmaya yönelik şiddet eylemlerine başvurma niyetlerinin anlaşılması halinde, o toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl sayılmayacağını ve sözleşmenin 11.maddesi kapsamına giren bir hak olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir.²⁷⁴

Şiddete başvurma niyetinin somutlaştığı örnek bir olay, oturma eylemi yapan göstericilerin Amerikan askeri barınaklarına giden yolları kesmeleri ve trafiği aksatmaları gerekçesiyle cezalandırılmalarına ilişkindir. Komisyon, verilen cezanın oturma şeklindeki gösterinin düzenlenmesi ya da bu gösteriye iştirak etmekten değil, gösteri sırasındaki (barışçıl olmayan) tutum ve davranışlardan kaynaklandığını belirterek, Sözleşmeye aykırılık bulunmadığını açıklamıştır.²⁷⁵

Mahkeme, söz konusu hak ve özgürlüğün 9. ve 10.maddede güvence altına alınan haklar bağlamında düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁶ Örneğin, Ezelin²⁷⁷ kararında, 10.madde ile korunan ifade özgürlüğünün, 11.maddede korunduğu şekliyle, barışçıl toplanma özgürlüğünün amaçlarından biri olduğu vurgulanmıştır.

Komisyon ve Mahkeme, inceledikleri başvuruların bazılarında, madde 11'in *lex specialis* olduğunu belirtmektedir. Bu husus, Young, James ve Webster v. Birleşik Krallık davasında²⁷⁸, Komisyonun 14/12/1979 tarihli Raporundan ve aynı olayda Mahkemenin 13/08/1981 tarihli kararından bu yana yerleşik bir içtihat haline gelmiştir. Örneğin, Komisyon, Pahor²⁷⁹ davasına ilişkin kabul edilebilirlik kararında,

²⁷⁴ Rassemblement Jurassien Unite Jurassienne/ İsviçre, başvuru no: 8189/78, Kt:10.10.1979'dan aktaran SUNAY, age., s.201 ,aynı yönde Christians against Racism and Fascism/Birleşik Krallık aktaran VALTICOS, age., s.422

²⁷⁵G/Federal Almanya, başvuru no: 13079/87, Kt:06.03.1989'dan aktaran Stankov/Bulgaristan Kararı par.77 başvuru no:29221/95 ve 29225/95 Kt:2.10.2001 www.echr.coe.int 'Barışçıl nitelikli toplanma' kavramı, kamu düzeninin bozulması sonucunu doğuran şiddet eğilimine sahip gösteri düzenleyicileri ya da katılımcılarının söz konusu olduğu bir gösteriyi kapsamamaktadır.

²⁷⁶Young, James, Webster/ United Kingdom, başvuru no: 7601/76, 7806/77,Kt: 13.08.1981, par. 57'den aktaran GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, age., s.368

²⁷⁷ Ezelin/ France, başvuru no.11800/85, Kt: 26.04.1991, par. 37

²⁷⁸ Young, James ve Webster v. Birleşik Krallık, Kt: 03/08/1981, (Series A. 44), par. 57, 66.

²⁷⁹ Pahor/İtalya, Kt:30.11.1994 aynı şekilde Ezelin davasında, gerek komisyon gerekse Mahkeme , olayda ifade özgürlüğünü *lex generalis* olarak nitelendirerek, sorunu *lex specialis* niteliğinde kabul ettiği madde 11 çerçevesinde incelemiştir. Örneğin kürtaj karşıtı doktorlar derneğinin düzenlediği toplantının karşı göstericilerce engellenmesi ilişkin olarak yapılan başvuruda Komisyon, sorunu Sözleşmenin 9'ncü maddesinde ifade edilen din-vicdan özgürlüğüne nazaran, somut olayda 11'nci maddenin *lex specialis* nitelik taşıdığı nedeniyle 11'nci maddeye göre incelemiştir.(Plattform Ärzte./Avusturya kararı)Yine, bir yerin dini toplanmalar amacıyla kullanılmasına ilişkin bir uyumsuzluğu konu alan Manoussakis/Yunanistan başvurusunda Komisyon, 9'ncü maddenin 11'nci maddeye göre *lex specialis* olması nedeniyle sorunu bu maddeye göre ele almış ve ihlal durumunun

gösteri yürüyüşü söz konusu olduğunda, ifade özgürlüğünün ayrı bir inceleme gerektirmediğini ifade etmektedir. Zira, toplanma özgürlüğü ifade özgürlüğünün özel bir görünüm biçimidir. Buna mukabil, 11.madde ihlaline ilişkin bazı başvuruların, 10.madde'nin inceleme alanı dışında herhangi bir sorun içermediği gerekçesiyle incelemeye alınmadığı karar örnekleri de mevcuttur.²⁸⁰

Toplanma özgürlüğü hakkından yararlanma, toplantıda ifade edilen ya da toplantının kendisinin ifade ettiği görüşlerin içeriğine bağlanamaz. AİHM, Plattform "Arzte für das Leben" kararında, bir gösterinin, geliştirmek istediği düşünce ya da iddialara muhalif olan kişileri rahatsız ya da tedirgin edebileceğini farklı bir bağlamda dile getirirken, bunu da ortaya koymaktadır.²⁸¹

Bu özgürlüğün koruması kapsamına sadece kişiler değil, kişi grupları da girmektedir. Örneğin, Yunanistan ile ilgili davada Komisyon toplantı özgürlüğünün, siyasi partilerin faaliyetlerinin önemli bir parçasını oluşturduğunu ve bu hak ile, yasama organının seçiminin halkın fikirlerinin serbestçe ifadesini sağlayacak şartlar altında yapılmasını öngören 1 nolu protokolün 3.maddesi arasında yakın bir ilişki bulunduğunu belirtmiştir. Seçim toplantılarının da bu çerçevede ele alınması gerektiğini ifade eden Komisyon, hükümetin Anayasayı askıya alıp muhalefeti baskı altında tutan tutumunun, ilgili protokole olduğu kadar toplantı özgürlüğüne de aykırılık oluşturduğunu belirtmektedir.²⁸²

Tutukluların bir araya gelmelerinin bu madde ile korunmadığına yönelik kararlar ise, konu olarak 11.madde kapsamına girmediği belirtilen en açık kararlardır.²⁸³ AİHM de, madde 11'in, hapisaneler bağlamında, diğer mahkumlarla

---

olup olmadığını din-vidan özgürlüğü çerçevesinde değerlendirmiştir. AİHK, Manoussakis ve Diğerleri/Yunanistan, başvuru no:18748/91'den nakleden, R. JEAN, "La liberté de manifester selon la Convention Européenne des droit de l'homme, Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme, 1990, s.333.'den aktaran ANAYURT, agm., s.3

²⁸⁰ Case of steel and others/ United Kingdom, Kt: 23.09.1998, par.113

²⁸¹ Plattform " arzte für das leben" Kt: 21.06.1988, par.32 Aynı yönde, Stankov and the United Macedonian Organisation İinden/Bulgaristan, başvuru no:29221/95-29225/95, Kt: 02.10.2001 Mahkeme kararlarında ifade özgürlüğüne(10.maddeye) ilişkin verdiği kararlara atıf yapmakta, özellikle Handyside kararında belirlediği ifade özgürlüğünün kapsamını 11.madde açısından da aynı şekilde yorumlamaktadır.

²⁸² Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda/ Yunanistan, başvuru no:3321-3/67; 3334/67, Kt:5.11.1969'dan aktaran SUNAY, age., s.183

²⁸³ McFeeley, başvuru no:8317/78, Kt: 15.05.1980, DR, vol.20, s.155, par.114-115'den aktaran DUTERTE, age., s.323 Komisyon kabul edilemezlik kararı vermiştir.

belli bir anda ya da yerde sosyal olarak kaynaşma hakkı vermek üzere uygulanamayacağını doğrularak başvuruyu sözleşme hükümleriyle *ratione materiae* (konu yönünden) bağdaşmazlık gerekçesiyle reddetmiştir.²⁸⁴

ii-Toplanma Özgürlüğünün Sınırları (madde 11/2)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki sınırlama gerekçeleri; milli güvenlik, kamu güvenliği, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlak başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması olarak sayılmıştır.²⁸⁵

Komisyon, Avusturya ulusunun varlığını açıkça inkar eden ve Almanya ile birleşmeyi savunan bir mitingi/toplantıyı yasaklamanın “milli güvenlik” bakımından zorunlu olduğuna karar vermiştir.²⁸⁶ Keza, asayiş/düzeni korumak amacıyla bir gösterinin yasaklanması, zaman ve mekan içinde sınırlı ise, Sözleşmeye aykırı değildir.²⁸⁷ Terör ortamındaki kamu güvenliği ise daha farklı yorumlanabilmektedir. Bu bağlamda, bildirim hatta izin sisteminin mevcut olması tek başına ölçsüz bir tedbir olarak kabul edilmemektedir. Ancak, izin talebinin reddedilmesi ya da bir gösterinin doğrudan yasaklanması bir müdahale olarak değerlendirilecektir.

Bu madde, bu hakkın kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konulmasına engel değildir.²⁸⁸ Bu sınırlamalar, bu kişilerin görevlerinin özelliği ve doğası gereği olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu “ek” sınırlamada ölçüt, bu kişiler bakımından getirecek sınırlamaların meşru olmasıdır.²⁸⁹ Mahkemeye göre, meşru demekle birinci paragraftaki “kanunen öngörülmüş olma” dışındaki kriterleri

²⁸⁴ James Bolland, Anne Bolland and Stephanie Bolland / United Kingdom, Kt: 04.05.2000, par. 3

²⁸⁵ Tam metin bkz. www.echr.coe.int. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi resmi sitesi

²⁸⁶ Association A. Et H./ Avusturya başvuru no: 9905/82, Kt: 15.03.1984, D.R. Vol.36, s.187 aktaran GÖLCÜKLÜ, agm., s.45; COUSSİRAT-COUSTERE Vincent, Article 11/2, La Convention Européenne Des Droits De L'Homme Commaentaire Article Par Article, Sous La Direction de PÉTITTI Louis-Edmond - DECAUX Emmanuel – İMBERT Pierre-Henri, Economica, 2e édition, Paris, 1999, s.428

²⁸⁷ Başvuru no: 8191/78, Kt:10.10.1979, D.R. vol 17, s.93 ve aynı yönde Stankov ve United Macedonian Organisation İlinden /Bulgaristan, başvuru no:29221/95,29225/95 Kt: 2.10.2001 www.echr.coe.int

²⁸⁸ AİHS 11.maddenin 2.fikrasının son cümlesi Bu hüküm esasen başta sendikal faaliyetler ve dernek özgürlüğü bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte, toplantı özgürlüğü için bir istisna belirtilmediği için biz burada bu sınırlamayı da değerlendirmekteyiz. Bugüne kadar, toplantı özgürlüğü çerçevesinde bu sınırlama ile ilgili bir karar bulunmamaktadır.

²⁸⁹ GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, age., s.391

aramayacağımız ifade edilmiştir. Yani, böyle bir kısıtlama asgari olarak ulusal kanunda net bir şekilde yer almalı ve buna uygun hareket edilmiş olmalıdır. Bu keyfi hareket etmenin önünde bir engel olarak kabul edilmiştir.²⁹⁰

Mahkeme, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin bir davada, “devletin idare mekanizmasında” ifadesini dar yorumlamakta, bunun bir memurun devlet idaresindeki işlevi göz önüne alınarak tespit edileceğini belirtmektedir. Mahkeme, tanım vermektan kaçınmış, işlevsel bir kriter kullanmakla yetinmiştir.²⁹¹

Kişi bakımından sınırlama getiren bu hükmün nasıl değerlendirileceği konusu henüz tam olarak aydınlanmamıştır.²⁹² Bu hükmün devletlere “keyfilik” tanımadığı açık olmakla birlikte, sınırlamanın “demokratik bir toplumda gerekli” olma ölçütü bakımından da değerlendirilip, değerlendirilemeyeceği konusunda bir açıklık yoktur.²⁹³ Bizce, bu değerlendirme muhakkak yapılmalı, ölçülülük ilkesinin sözleşmenin bütününe hakim bir müdahale sınırını oluşturduğu kabul edilemelidir.

Son olarak, bu hükmün, bu maddede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya öngörülenden daha geniş ölçüde sınırlanması yönünde bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamayacağını vurgulamak önemlidir.²⁹⁴

²⁹⁰ COUSSIRAT-COUSTERE, agm., s.432-433, DUTERTRE, agm., s.335-336 ve Grande Oriente D’Italia Di Palazzo Giustiniani / İtalya başvuru no:35972/97 Kt:02.08.2001, par.30 www.echr.coe.int

²⁹¹ Vogt/Almanya, Series A no:323, Kt: 25.09.1995 par.67 ‘den aktaran SUDRE, age., s.308 Vogt kararında AİHM, “administration of the State”, (fr. “administration de l’Etat”) kavramının bütün kamu görevlileri kapsayacak anlama sahip bulunmadığını, bu nedenle dar bir çerçevede ele alınması ve ilgili kamu görevlisinin yürüttüğü görev ve bulunduğu makam ve mevki ışığında sonuca gidilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Grande Oriente D’Italia Di Palazzo Giustiniani / İtalya başvuru no:35972/97 Kt:02.08.2001 , par. 31, www.echr.coe.int, aynı yönde Council of Service Unions/ Birleşik Krallık, başvuru no:11603/85, Kt: 20.01.1987, DR 50, s.239 par. 1 ve s.241 par.1 Komisyon, detaylı bir tanım vermektan kaçınarak, somut olaya ilişkin tespit yapmakla yetinmiştir. Somut olaydaki kişilerin görevlerinin ordu ve polis teşkilatındakilerin görevleriyle büyük benzerlik gösterdiği ve yaptıkları hizmetin ulusal güvenlik için son derece önemli(vitale) olduğu gerekçesiyle, bu kişilerin 3.gruba dahil oldukları kararını vermiştir.

²⁹² Örneğin, Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme’nin 22.maddesi sadece polis ve silahlı kuvvetler mensuplarından söz etmekte, idare içinde yer alan diğer kamu görevlilerini bu sınırlama kapsamına almamaktadır.

²⁹³ GÖLCÜKLÜ, agm., s.45-46

²⁹⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 17

b. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü²⁹⁵

Sözleşme organları, toplantı hakkını kamu özgürlüklerinin ve siyasi yaşamın temel unsuru olarak kabul etmektedirler.²⁹⁶ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na göre saldırsız gösteri yürüyüşü düzenlemek demokratik bir toplumda temel haktır, ifade özgürlüğü gibi demokratik toplumun temel taşlarından biridir.²⁹⁷

i.Devletin Yükümlülükleri

· Devletin Müdahale Etmeme Yükümlülüğü:

Bu yükümlülük kapsamında devletin hakkın kullanımına müdahale etmeme ve eden kamu görevlileri hakkında işlem yapma yükümlülükleri yer almaktadır. Müdahale kapsamına ise, toplantının zor kullanılarak dağıtılmasının yanı sıra, devlet görevlileri tarafından manipülasyonu ve provokasyonu da girmektedir.²⁹⁸

Bununla birlikte, devletin asayışı sağlamak veya korumak için²⁹⁹ toplantı düzenlemeyi önceden bildirim veya yer sınırlaması gibi şekil şartlarına hatta izin koşuluna bağlaması, müdahale etmeme yükümlülüğü kapsamında değerlendirilmemektedir.³⁰⁰

Komisyon, siyasi amaçlarla halkın toplantı yapmasını yasaklamanın, özel yerlerde aynı amaçla toplantı yapmak için polis yetkililerinden izin alma şartı konulmasının, kapalı yerlerde toplanmak için askeri makamlardan izin alma şartının Sözleşmenin 11.maddesiyle bağdaşmadığını belirtmiştir. Özellikle, bu izin yetkisinin

²⁹⁵ Kasım 1998'de 11.protokol'ün yürürlüğe girmesi ile beraber artık sadece Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kalmıştır. Ancak, önceki dönemde oluşmuş Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesinin içtihadı hala geçerli bir başvuru kaynağıdır.

²⁹⁶Bkz.Rassemblement Jurassien / İsviçre davasında Komisyon raporları ve Mahkemenin Ezelin / Fransa kararı (1991) aktaran VALTICOS, agm., s.422 Rassemblement Jurassien/İsviçre başvuru no.8191-78, Kt:10.10.1979, D.R. 17, s.105, par.3'den aktaran DUTERTE, agm., s.322

²⁹⁷ ibid

²⁹⁸ ALPKAYA, agm., s.9

²⁹⁹ Mahkeme bu durumda, 2.fıkraya gitmeden, doğrudan 1.fikradaki barışçıl toplantı sınırlaması ile durumu değerlendirmektedir.

³⁰⁰ Rassemblement Jurassien et Unité Jurassienne/ İsviçre, başvuru no:8191/78, Kt: 10.10.1979, DR 17, s.93'den aktaran GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, age., s.368 ve Stankov ve United Macedonian Organisation İlinden / Bulgaristan, Kt: 02.10.2001 par.77, www.echr.coe.int

nasıl kullanılacağına açık hukuk kurallarına bağlanmamış olması ve bu işlemlerin denetime tabi olmamaları halini, demokratik toplumun antitezi olan polis devleti kurma amacının güdülmesi olarak değerlendirmiştir.³⁰¹

• Devletin Pozitif Yükümlülüğü³⁰²

Mahkeme, Sözleşmenin, koruduğu diğer birçok alanda olduğu gibi, etkili bir toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün olabilmesi için, devletin müdahale etmeme ve gereksiz yere zor kullanmama gibi, yalnızca “negatif” tutumlarla yetinemeyeceğini belirtmiş ve böyle bir anlayışın, 11.madde hükmünün konu ve amacına da uygun düşmeyeceğine işaret etmiştir. Mahkeme’ye göre, 11.madde, devlete pozitif(yapıcı) önlemler alma (katılanların güvenliğini sağlama) borcu da yüklemektedir. Devlet, gerekirse bireyler arası ilişkilerde de uygulanmak üzere(yatay uygulama), bu hakkın etkili kullanımı için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.³⁰³

Komasyon, 17.09.1985 tarihli başvurunun kabul edilebilirliği kararında (Platform “arzte für das leben”) 11.maddenin, devletlere zımnen, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini, bunları engellemek veya karıştırmak isteyen üçüncü kişilere karşı koruma mükellefiyetini yüklediği sonucuna varmıştır.

Mahkeme ise, bu olaya ilişkin kararında³⁰⁴, bir gösteri yürüyüşüne katılanların, bu toplantıyı, karşıt fikirlerin saldırısına maruz kalma korkusuna kapılmadan yapmaları gerektiğini; böyle bir korkunun caydırıcı olacağını

³⁰¹ Başvuru no:3321/3324/67 ve 3344/67, Kt: 05.11.1969, DR 12, s.170 par.392-394 ‘den aktaran ALDERSON, Toplantı ve gösteri yürüyüşü, İnsan Hakları ve Polis, TODAİE Yayını no:232, Ankara 1984, s.59-60, çev. İhsan Kuntbay

³⁰² Pozitif yükümlülüğün 1982 Anayasasının 5. ve 17.maddelerinden yola çıkarak Türk hukukunda da mevcut olduğu ileri sürülse de bu konuda şu ana dek bir yargı kararına rastlanmamıştır. SUNAY, age., s.188

³⁰³ Plattform “arzte für das Leben”/ Avusturya kararın tamamı için www.hudoc.echr.coe.int/

³⁰⁴Plattform “arzte für das Leben”/ Avusturya, Kt: 21.6.1988 karara konu olay: Başvurucu dernek, kürtaja karşı bir gösteri yürüyüşü düzenlemek için izin istemiş ve bu izin verilmiştir. Aynı gün aynı yerdeki karşı gösteri yapmak isteyenlerin talebi ise polis tarafından reddedilmiştir.Ancak, izinli göstericiler, olay çıkması ihtimaline karşı yürüyüş başlamadan kısa bir süre önce yetkililerle görüşerek yürüyüş yerini değiştirmişlerdir. Yetkililer, güvenlik görevlilerini ilk olarak belirlenen yerde konuşlandırdıkları gerekçesiyle ikinci mekanda karşı göstericilerin protestolarına (yumurta atma-rahatsız etme gibi) karşı yeterli koruma sağlayamayacaklarını belirttikten sonra yürüyüşün yapılabileceğini söylemişlerdir. İlk grubun(başvurucuların) yürüyüşü karşı grubun protestolarına maruz kalmış, ancak fiziksel bir şiddet meydana gelmemiştir.

belirtmiştir. Mahkeme'ye göre, "gerçek ve etkin bir toplantı özgürlüğünün varlığı için devletin sadece müdahale etmez tutumu yetersizdir; sırf negatif tutum anlayışı 11.maddenin konu ve amacına uygun düşmez. 8.maddede olduğu gibi, 11.maddede de, hatta kişiler arası ilişkiler konusunda da , pozitif tedbirler almak zorunludur."

Bunların başında, toplantıya katılanların güvenliğini sağlayacak önlemler gelmektedir. Mahkemeye göre, bir gösteri, geliştirmek istediği düşünce ya da iddialara muhalif olan kişileri rahatsız ya da tedirgin edebilir. Bununla birlikte, katılımcılar, toplantılarını, muhalifleri tarafından fiziksel şiddete maruz kalacakları korkusunu taşımadan yapabilmelidirler; böyle bir korku, ortak düşünceleri ya da çıkarları destekleyen örgütlerin ya da diğer grupların, topluluğu etkileyen yüksek dozda tartışmalı konularda görüşlerini açıkça ifade etmelerini engelleyebilecek niteliktedir. Mahkeme, bir demokraside karşı gösteri düzenleme hakkının, gösteri yapma hakkının kullanımını sindirecek ölçüye varamayacağını belirtmektedir.

Öte yandan, devletler, toplanma özgürlüğü hakkının etkili biçimde kullanılabilmesi için, katılımcıları koruma dışında ayrıca başka bazı önlemler almakla da yükümlüdürler: Kamu binalarını ya da kamusal alanları bu amaçla kullanılabilir kılmak ya da araç ve yaya trafiğini yeniden düzenlemek vb. Bu önlemlerin, bu hakkın etkili kullanımını ciddi biçimde engelleyebilecek nitelikte olmasına karşın, Komisyon, önüne gelen bazı başvurularda, devletlerin bu konudaki takdir alanını geniş bir biçimde değerlendirerek, kabuledilemezlik kararı vermiştir. Bu noktada, alınan önlemlerin ayrımcı nitelik taşımamasının yeterli kabul edildiği görülmektedir.³⁰⁵

Bununla birlikte, devletin üstlendiği pozitif yükümlülük bir sonuç alma yükümlülüğü değil, fakat araç (gerekli tedbirleri alma) yükümlülüğüdür. Devletler, bu yükümlülüklerini yerine getirmek için , makul ve gerekli tedbirler almak üzere uygun araçları seçerken geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Platform "arzte für das leben" kararında, Avusturya devletinin aldığı tedbirlerin takdir yetkisi kapsamında kaldığına hükmeden Mahkeme, 2001 yılında verdiği Stankov kararında³⁰⁶ ise

³⁰⁵ALPKAYA, agm., s.10

³⁰⁶Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden/Bulgaristan başvuru no:29221/95-29225/95, Kt:02.10.2001, par.112

devletin buradaki takdir yetkisini aştığını tespit etmiştir.

Stankov ve United Macedonian Organisation İinden kararı Mahkeme'nin dikkat çekici içtihatlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bulgaristan'da bir bölgede yaşayan Makedonyalılar, 1990 yılında Bulgaristan'da Makedon azınlığın tanınması ve Makedonların bölgesel ve kültürel anlamda birleşmesini amaçlayan bir dernek kurmuşlardır. Ancak, bu dernek toprak bütünlüğü ve ülke birliğine aykırı amaçlar taşıdığı gerekçesiyle resmen tescil edilmemiştir.³⁰⁷ Bu “dernek” üyeleri nin katıldığı bazı toplantı, gösteri ve yürüyüşlerde ufak karışıklıklar çıkmış ve bu karışıklıklara neden olanlar hakkında soruşturma yapılmıştır. Ancak, bu dönemde polis tarafından hazırlanan bir raporda, bu eylemlerin kışkırtmaya yönelik ve tehlikeli olduğu iddia edilmiş ve 1992 yılından itibaren sistematik olarak belirli bir tarihte yapılması gereken toplantı ve gösteri yürüyüşü talepleri ilgili makamlar ve yargı organları tarafından reddedilmiştir. Mahkeme, ne bir derneğin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle tescil edilmemiş olmasının, ne de daha önceki toplantılarda gerçekleşen küçük karışıklıkların, toplanma özgürlüğünün bu şekilde sistematik olarak engellenmesine gerekçe teşkil etmeyeceğini belirtmektedir.³⁰⁸ Şiddete çağrı olmadıkça, demokratik bir toplumda her konunun konuşulup, tartışılabilmesi gerektiği yönündeki içtihadını tekrarladıktan sonra, toplantı katılımcılarının “ayrılıkçı/bölücü” söylemlerinin de toplantılara izin verilmemesi için bir gerekçe teşkil edemeyeceği vurgulanmıştır.³⁰⁹

Konumuz bakımından önemli bir diğer nokta, başvuruçuların toplantı taleplerinin aynı gün aynı yerde yapılan resmi törenle çakışması ve karşıt gruplar arasında sorun çıkma olasılığının da izin vermeme gerekçeleri arasında yer almasıdır. Mahkeme, başvuruçular bakımından farklı bir anlam ifade etmekte olan olayın, aynı gün ve aynı yerde farklı biçimde anılmak istenmesi kabul edilebilir bir durumdur. Karşıt gruplar arası sorun çıkma olasılığı bunlardan birini yasaklamak için geçerli bir neden olsa idi, bir toplumda farklı bakış açılarının bilinmesi

³⁰⁷Tüzüklerinin 8.ve 9. maddelerinde, bulgaristan'ın toprak bütünlüğünü bozmak ve yasadışı, insanlıkdışı, şiddet içeren araçlar kullanmak yasaklanmaktadır. Ancak, tescil edilmeme kararları Yüksek Mahkemeler tarafından da onaylanmıştır.

³⁰⁸ par.92 ve par 94 Mahkeme, engellenen toplantılar bakımından kamu düzeninin bozulması yönünde büyük karışıklıklar olacağına dair herhangi bir delil bulunmadığını saptamıştır. Daha, önemsiz sayılabilecek karışıklıkların ise yasaklama için gerekçe olamayacağını belirtmektedir.

³⁰⁹ par. 97-98

imkansızlaşacaktır. Özellikle, çoğunluk görüşüne önem vererek, daha az popüler olanın yasaklanması kabul edilemez.³¹⁰

Somut olayda, yer ve gün her iki taraf içinde çok önemlidir. Devletin, pozitif yükümlülüğünü yerine getirirken sahip olduğu takdir yetkisine rağmen Mahkeme, her iki tarafın barışçıl olarak, aynı anda veya birbiri ardına yapılmasının sağlanması gerektiğine, bu noktada devletin takdir yetkisini aştığına dolayısı ile 11.maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.³¹¹

Bunların yanı sıra, barışçıl toplantı hakkının etkin uygulanmasını temin etmek için devletin pozitif yükümlülükleri arasında serbest dolaşım hakkının tanınması da sayılmaktadır.³¹²

c. Ayrımcılık Yapmama Yükümlülüğü

Devletler, toplanma özgürlüğünün kullanılması konusunda ayrımcılık yapmama yükümlülüğü altındadırlar: İnsan hakları sözleşmelerinde genel olarak yasaklanan ayrımcılık türleri, toplanma özgürlüğü bakımından da geçerlidir. Sözleşme çerçevesinde 14.maddede belirtilen ayrımcılık yasağıyla birlikte değerlendirildiğinde, toplanma özgürlüğünün kullanılmasında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da diğer görüş, ulusal ya da toplumsal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum ya da herhangi bir başka durum bakımından ayrımcılık yapılamaz. Bu bakımdan, yasalarla getirilebilecek kategorik yasaklama ya da sınırlamalar gibi, idarenin yetkilerini kullanırken ayrımcılık yapması da Sözleşmenin ihlali niteliğindedir.

Bununla birlikte, Sözleşme organlarının, herhangi bir hak ihlalini saptamaları durumunda, 14. maddeye aykırılık iddiasını ayrıca incelemekten çoğunlukla kaçındıkları göz önüne alınmalıdır.³¹³

³¹⁰ par.107

³¹¹ par.109-111-112

³¹² Djavit/Türkiye, Kt: 20.02.2003

³¹³ GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, age., s.400 vd.

ii- Sınırlamanın Sınırı

Mutlak niteliğe sahip, istisna ve sınırlama getirilemeyen birkaç hak ve özgürlük hariç, Sözleşme’de yer alan hak ve özgürlükler sınırlamaya tabidir. Nitekim, 11.madde kapsamında da, yukarıda değindiğimiz sınırlama nedenleri göz önünde bulundurularak, müdahalede bulunulabilecektir.

Mahkeme, bir müdahalenin varlığını tespit ettikten sonra, bunun Sözleşmeyi ihlal edip etmediğini belirlemek için üç aşamalı bir inceleme ve saptama yapmaktadır.³¹⁴ Öncelikle, müdahalenin ikinci paragrafta yer alan meşru amaçlarla yapıp yapılmadığı tespit edilmektedir. Müdahalenin sınırlı sayıdaki bu amaçlardan birine girmediği tespit edildiği takdirde hakkın ihlal edildiğine hükmedilmektedir. İkinci olarak, meşru amaçla yapılan bu müdahalenin kanunla düzenlenmiş olması gerekliliğidir. Meşru bir amaçla yapılan müdahale, kanunen öngörülmemişse yine hakkın ihlal edildiği kabul edilmektedir. Son olarak, müdahalenin meşru amaca yönelik olması ve kanunen öngörülmesi de yeterli sayılmamakta, demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı incelenmektedir.

Mahkeme, burada, ulaşılmak istenen meşru amaçla, bu amaca ulaşmak için kullanılan araç(müdahale/tedbir) arasında bir ölçülülük/oranlilik aramaktadır. Mahkeme, ölçülülük değerlendirmesinde, müdahaleye gerekçe teşkil eden amacın Sözleşme çerçevesinde meşruluğu yanında; bu amaç için ileri sürülen gerekçenin yeterliliği ve yerindeliliğini de denetlemekte, bu konuda “zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın” ve bu ihtiyaçla müdahale şekli arasında bir dengenin varlığını aramaktadır.³¹⁵

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bakımından Mahkeme’nin değerlendirmesinin örnek kararlar çerçevesinde yapmayı uygun buluyoruz. Ancak, sayıca çok az olması nedeniyle, Komisyon’un yapmış olduğu değerlendirmelere de yer verilecektir.

³¹⁴ İd., s.373

³¹⁵ Bu konuda ayrıntı için; id., s.144 vd.

· Ezelin/Fransa:

Avukat M.Ezelin, bazı kişiler hakkında verilmiş mahkumiyet kararlarını protesto etmek amacıyla düzenlenen bir gösteri yürüyüşüne katılmıştır. Söz konusu yürüyüşte, göstericilerden bazıları (içlerinde M.Ezelin bulunmamaktadır) kamu binalarının duvarlarına yazılar yazmış, polis ve hakimler aleyhinde slogan atmıştır. M.Ezelin, bu gösteriye katılmaktan dolayı disiplin cezası almıştır.

Mahkeme, öncelikle, en düşük dereceden verilen disiplin cezasının, avukatlık mesleğinin icrası bakımından herhangi bir yasak içermediğini, cezanın geçici olduğunu ve aslen ahlaki bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiş, bununla birlikte, bu cezanın demokratik bir toplumda gerekli bir tedbir olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmiştir. Kişi, kanunen yaptırma bağlanmış herhangi bir eyleme katılmadığı sürece, barışçı bir toplantıya katılma hakkı sınırlandırılmamalıdır.³¹⁶

Mahkemeye göre, ölçülülük ilkesi özgürlüğün kullanımı ile ikinci fıkrada yer alan sınırlar arasında bir denge kurulmasını gerektirmektedir. Bu durumda, önleyici veya bastırıcı olsun alınan önlemler /tedbirler ölçülü olmak durumundadır. Örneğin, bir avukatın disiplin cezası korkusuyla bu özgürlükten yararlanma konusunda cesaretinin kırılmaması gereklidir. Somut olaydaki disiplin cezası demokratik devlette gerekli bulunmamıştır.

· W.M. and H.O. /Almanya³¹⁷

Bu olayda, başvuranlar, nükleer silahlara karşı yaptıkları gösteri (kendilerini zincirle bağlayarak bir kışlaya giden yolu on iki saat süreyle trafiğe kapatacak şekilde oturma eylemi) yapmaktan mahkum olmuşlardır. Komisyon, 11. maddenin, "barışçı" toplanma özgürlüğünü koruduğuna dikkat çektikten sonra, başvuranların, gösteri sırasında aktif olarak şiddet kullanmadığını, dolayısıyla, gösterinin barışçıl kabul edilmesi gerektiğini belirtip, müdahalenin demokratik bir toplumda ölçülü olup olmadığını incelemiştir. Bu inceleme çerçevesinde Komisyon, başvuru sahiplerinin, gösteri yaptıkları için değil, gösteri sırasındaki belirli bazı

³¹⁶ Ezelin / Fransa, başvuru no.11800/85, Kt: 26.04.1991, www.echr.coe.int Ezelin kararı 3 e karşı 6 ile alınmıştır. Mahkemenin bu hak ile ilgili verdiği ilk karardır. Gösteri bildirilmiş ve yasaklanmamıştır. Elinde pankartla katılan başvuru sahibi de toplantı özgürlüğünü kullanmaktadır

³¹⁷ W.M. and H.O. / the Federal Republic of Germany, 6 March 1989. aktaran ALPKAYA, age., s.10

davranışları nedeniyle, yani askeri tesislere giden bir kamu yolunu kapattıkları için cezalandırıldıklarını saptayarak, bu eylemin, barışçı toplanma özgürlüğünün normal olarak kullanılmasından daha fazla engel yarattığına ve başvuruçuların siyasi görüşlerine daha fazla ilgi çekme amacını yansıttığına dikkat çekmiştir. Komisyona göre, somut olaydaki müdahale, belirli bir eylemi seçmedeki yarar ile düzensizliğin önlenmesindeki kamusal yarar arasındaki denge arayışının sonucudur ve izlenen meşru amaçla orantısız değildir.³¹⁸

• Drieman ve Diğerleri / Norveç

AİHM'nin, 4 Mayıs 2000'de karara bağladığı başvuru,³¹⁹ ilginç olaylardan birini oluşturmaktadır. Başvuranlar, Norveç münhasır ekonomik bölgesinde yasal balina avcılığını engellemekten mahkum olmuştur.³²⁰ Başvuranlar, Norveç hükümetinin, balina avcılığına karşı barışçı gösteri özgürlüğüne haklarını kullanmalarını engelleyerek, Sözleşmenin 10. ve 11. maddelerini ihlal ettiğini ileri sürmüştür.. AİHM'ye göre, başvuranların eylemlerine karışma, Norveç münhasır ekonomik bölgesinde balina avcılığını koruyan kuralların etkili biçimde uygulanmasını sağlamaya yöneliktir; bu önlemlerin, karışıklığın ya da suçun önlenmesi veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için alındığı kabul edilebilir. Dolayısı ile Mahkeme, bu önlemlerin "demokratik bir toplumda gerekli" olup olmadığını incelemeye geçmiştir.

AİHM'nin toplanma özgürlüğünün kapsamına bakışını göstermesi bakımından önemli olan bu incelemede, Mahkeme, başvuranların, bir aylık kampanyaları boyunca, balina avcılığına yönelik tepkilerini ifade etme ve gösterme olanağına sahip olduklarını, başvuranlara yönelik önlemlerin [bu tepkiler nedeniyle değil] balina avcılarının balina yakalamalarını engelleyen iki eylem nedeniyle alındığını belirtmiştir. Mahkemeye göre, başvuranların kampanyası, sadece balina avcılığına karşı olduklarını göstermeyi değil, ama bu faaliyeti fiziksel olarak engellemeyi amaçlamaktadır.

³¹⁸ Komisyon, bu nedenle kabul edilemezlik kararı vermiştir.

³¹⁹ Drieman and Others / Norway, başvuru no: 33678 / 96 Kt:04.05.2000.

³²⁰ Bu eylemler, *Senet*'i izlemenin yanı sıra, *Senet*'in saptadığı balinalarla gemi arasına sandallarla girerek geminin balınayı vurmasını engellemek ya da geminin yönünü değiştirmesine neden olmaktadır.

Başvuranlar, avlanan gemi ile balinalar arasına sandallarla girerek, balina avcılarını, başvuruçuların hayatını tehlikeye atmak ya da avlanmaktan vazgeçmek ikilemiyle karşı karşıya bırakmışlardır. Diğer bir deyişle, başvuruçuların seçtiği yöntem, balina avcılarını yasal faaliyetlerini terketmek zorunda bırakan bir zorlayıcı eylemdir. Mahkemeye göre, uyuşmazlık konusu müdahale, Sözleşme altında kamuyu ilgilendiren siyasi konuşma ya da tartışma veya bu konularda görüşlerin barışçı biçimde gösterilmesi ile aynı ayrıcalıklı korumadan yararlanamayacak davranışlara yöneliktir. Mahkeme, burada taraf devletlerin geniş bir takdir hakkına sahip olması gerektiği kanısındadır. Mahkeme ayrıca bu önlemlerin, ilgili devletin münhasır ekonomik bölgesindeki canlı kaynaklardan hukuka uygun yararlanmanın yasal biçimde korunmasını sağlamaya yönelik olmasını önemli bulmaktadır. Dolayısıyla, bu önlemleri almanın kamu yararıyla orantılı olduğuna karar veren Mahkeme, Norveç'in takdir alanı içinde davrandığı sonucuna varmış, açıkça esastan yoksun olduğu gerekçesiyle başvurunun kabuledilemez olduğuna hükmetmiştir.

• "Negotiate Now"/ Birleşik Krallık

Bu başvurunun konusu,³²¹ Kuzey İrlanda'da ateşkesi beklemeden barış görüşmelerine geçilmesini isteyen Negotiate Now adlı örgütün 1994'te Trafalgar meydanında bir toplantı düzenleme isteminin reddedilmesidir. Negotiate Now, Hükümetin Trafalgar meydanında Kuzey İrlanda'yla ilgili toplantılara izin vermeme politikasına uygun olarak, toplantı izni alamamıştır.³²² Komisyon, başvuranların barışçı toplanma özgürlüğüne bir müdahale olduğunu, bunun yasayla öngörüldüğünü saptamış ve müdahalenin, kamu düzenini ve başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacına yönelik olduğunu belirlemiş ve ardından, karışmanın demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını incelemeye geçmiştir. Komisyon, başvuranların Kuzey İrlanda'da koşulsuz barış isteminin, daha önce verilen izinlerle karşılaştırıldığında tartışmalı bir konu olup olmadığını devletin takdir yetkisi alanına girdiği görüşündedir. Daha önce izin verilen toplantılardan birinin siyasal propaganda amacıyla kullanılmış olmasına ve hükümetin bunun tekrarlanmasına izin vermeme kaygısına dikkat çeken Komisyona göre, izin vermeme kararında bir

³²¹Milan Rai, Gill Allmond and "Negotiate Now" / Birleşik Krallık , Kt:06.04.1995.

³²²Bu politika, 1972'de IRA'nın yedi kişinin ölümüyle sonuçlanan bombalama olayından sonra benimsenmiş ve o tarihten sonra sadece dört toplantı için izin verilmiş, diğer izin başvuruları reddedilmiştir.

keyfilik bulunmamaktadır. Komisyon, başvuruların toplanma özgürlüğünün değil, sadece belirli bir yerde toplanma özgürlüğünün kısıtlandığını göz önüne alarak, bu kısıtlamanın demokratik bir toplumda gerekli olduğu sonucuna varmıştır.³²³

S./Avusturya

Komisyon'un bu kararı,³²⁴ "takdir alanı"nın nasıl geniş algılanabildiğinin iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Komisyona göre, yetkililer, önceki toplantılarda aşırı gürültü yapıldığını gözlemlemiş, hatta bunlardan birini aşırı gürültü nedeniyle dağıtmışlardır. Başvuranın düzenlemek istediği toplantı bakımından da aynı yola gidilip, aşırı gürültü olması durumunda gösterinin dağıtılması mümkündür. Bununla birlikte, Sözleşme organlarının içtihadına göre, ulusal otoriteler, meşru amaçlara ulaşmak için alacakları önlemler bakımından bir takdir alanından yararlanmaktadır. Komisyon, bir gösterinin aşırı gürültüsünü önlemek için yasaklanmasının bu bakımdan "demokratik bir toplumda gerekli" görülebileceği ve gürültüyü önlemek için toplantının sonradan dağıtılması yerine önceden yasaklanmasının bu olayda orantısız bir önlem oluşturmadığı kanısındadır. Önceki deneyim göz önüne alındığında, bu gösterinin de aşırı gürültüye yol açacağı sonucuna varmak mantık dışı ya da keyfi sayılamaz. Dolayısıyla, alınan önlem 11.maddenin 2.fikrasına uygun bulunmuştur.³²⁵

Toplantı özgürlüğü hakkının demokratik bir toplumda vazgeçilmez önemde olduğunun kabulüne karşın bu hakkın kullanılmasının diğer hak ve özgürlüklere oranla daha etkili sınırlamalara bağlanması şaşırtıcı değildir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi organlarının, toplanma özgürlüğüne ilişkin içtihadının sözleşmede yer alan diğer haklara oranla fazla gelişmemiş olması da anlamlı bir göstergedir. Komisyon ve Mahkemenin, bu hak ile ilgili kararları sayıca az olduğu gibi, kapsam olarak da son derece sınırlı bir çerçevenin içinde kalmaktadır.³²⁶

³²³ Bu nedenle, başvuruyu açıkça esastan yoksunluk gerekçesiyle kabuledilemez ilan etmiştir. Bu kararın özellikle Stankov kararı ile beraber değerlendirilmesi gereklidir.

³²⁴ S. / Avusturya , Kt: 03.12.1990, aktaran ALPKAYA, age., s.11

³²⁵ Komisyon, başvuruyu açıkça esastan yoksunluk gerekçesiyle kabuledilemez bulmuştur.

³²⁶ ALPKAYA, agm., s.1

Takdir alanına ilişkin yukarıda belirtilen ölçütler bile, toplanma özgürlüğünü alabildiğine sınırlayan 12 Eylül mevzuatına ve bu mevzuatın güncel uygulamasına karşı koruma sağlayamayacaktır. Türkiye'de toplanma özgürlüğünden yararlanılmasında keyfi müdahaleler olduğuna daha önce değinmiştik.

Türkiye'den bugüne kadar yapılan başvurularda ise, gerek diğer hak ihlalleri karşısında toplanma özgürlüğü hakkının ikincil önemde görülmesi, gerekse Sözleşme organlarının içtihadının iyi bilinmemesi nedeniyle sonuç alınamamıştır.³²⁷ Bu başvuruların, başvuranların zararının giderilmesini ve Türk mevzuatının iyileştirilmesini sağlayacağı gibi, toplanma özgürlüğü hakkına ilişkin AIHM içtihadının geliştirilmesine de katkıda bulunacağını varsaymak hiç de yanlış olmayacaktır.

---

³²⁷ Türkiye karşı davalar arasında, izinsiz toplantı ve gösteri yürüyüşü karşısında ölçüüstü güç kullanımı sebebiyle yaşam hakkının ihlaline ya da bir toplantı ve gösteri yürüyüşünde ifade özgürlüğünün ihlaline yönelik kararlar mevcuttur. Örn. bak. N.A. v. Turkey, 28.02.1994; Danıs v. Turkey, 09.04.1997; Güleç/Türkiye, başvuru no:21593, Kt: 27.07.1998

SONUÇ:

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün tarihi, ülke tarihindeki köklü değişiklikler ve tepkilerle paralellik göstermektedir. Farklı rejimler altında, aynı mevzuat hükümlerinin bile, yasaklayıcı ya da esnek yaklaşımlar sonucu, çok farklı biçimlerde uygulandığı görülmektedir.³²⁸ Bu, yazılı kuralların yanında , ülkenin tarihi, siyasi ve sosyal koşullarının, Anayasal geleneklerin ve demokrasi kültürünün de bu özgürlüğün kullanımında belirleyici rol oynadığının bir göstergesidir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün bir toplumda tam olarak yerleşebilmesi iki koşulun bir arada bulunmasını gerektirmektedir. Birincisi, iktidarların, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde düşüncenin serbestçe yayılmasıyla kendi durumlarının sarsılmayacağına inanacak kadar güçlü olmaları, bir başka deyişle tam anlamıyla iktidar olmaları; ikincisi ise, katılımcıların kamu düzenini bozmayacak kadar siyasi ve toplumsal yaşam kültürüne sahip olmalarıdır.³²⁹

Türkiye’de, sadece siyasi iktidarlar için değil, toplumun geneli için de bu özgürlüğün sahiplenildiğini söylemek mümkün değildir. Bunda, Osmanlı-Türk siyasal geleneğinin rolü olduğu gibi, özellikle 1980 sonrası, toplantı ve gösteri yürüyüşleri rejiminin de etkisi büyüktür.

Kollektif özgürlüklerin güvenceleri özel bir önem taşımaktadır. Kollektif özgürlüklerin yasama organınca ihlaline karşı Anayasa Mahkemesi, yürütme ve idare tarafından ihlalde idare mahkemeleri ve Danıştay, üçüncü kişilerin ihlaline karşı da adliye mahkemeleri ve Yargıtay en büyük güvencelerdir. Ancak, 1982 Anayasasının ilk halinde, 34.maddenin kişi hak ve özgürlüklerinden ziyade, idari makamların yetkilerini güvenceye bağladığı görülmektedir.³³⁰

³²⁸ Aynı yönde Garnier Pages’in 12.03.1868’de yasama kurulunda yaptığı konuşma, aktaran COLLIARD, age., 550; KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.418

³²⁹ AKIN İlhan, Toplanma Özgürlüğü, İÜHFPM Prof.Dr.Naci Şensoy Hatıra sayısı, cilt XXX, sayı 3-4 İstanbul, 1965, s.545

³³⁰ UYGUN, s.134, dn.194

2001 Anayasa deęişiklięi³³¹ ve takip eden yıllarda yapılan uyum yasalarıyla³³² değişen Kanun ve aynı yönde değişen Yönetmelik, ilk metne oranla daha katılımcı, özgürlükçü ve koruyucu kabul edilebilir.³³³ Ancak, yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin Kanununun, demokratik ve özgürlükçü bir bakış açısıyla yeniden yazılması gerekmektedir. Zira, 12 Eylül döneminin etkileri Kanunun neredeyse her satırına yansımıştır.

Şüphesiz, Anayasa ve kanunlar ile toplum arasında bir etki-tepki ilişkisi vardır. Ancak, 1961 Anayasası döneminde, bu hak kötüye kullanılmış olsa dahi³³⁴; bu durum, gelecek kuşakların bu haktan mahrum edilebilmesi, bir anlamda ‘cezalandırılması’ yönünde hukuki bir gerekçe oluşturmamalıdır. Zira, devletin işlevi ve görevi, soyut ve genel olarak tüm toplumu özgürlüklerini³³⁵ kısıtlamak suretiyle cezalandırmak değil, somut olarak sorumluları saptamak ve suçluları cezalandırmaktır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, toplumun haberleşmesinde ve bu sayede kamuoyu oluşumunda son derece etkili bir araçtır. Demokratik bir toplumun, siyasal-toplumsal yapısında vazgeçilmez, temel bir unsur olarak kabul edilmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlükleri düzenlenirken bu hususa önem verilmesi kaçınılmazdır. Buna mukabil, toplumu ve özgürlüğü kitle psikolojisinin olumsuz yansımalarından korumak da aynı derece de önemlidir.

Türk hukukunda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü çerçevesinde, öncelikle, kapalı yer toplantıları ile açık hava toplantıları(miting) ve gösteri

³³¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun no:4709 Kabul tarihi 3.10.200, RG 17.10.2001-24556 mükerrer

³³² Kanun no:4748, Kabul tarihi:26.03.2002 RG. 09.04.2002-24712; Kanun no:4771, Kabul tarihi:03.08.2002 R.G.09.08.2002-24841; Kanun no:4963 kabul tarihi: 30.07.2003 R.G.07.08.2003-25192

³³³ YÜZBAŞIOĞLU, “Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasada Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme”, S.37

³³⁴ SUNAY, age., s.188-189, ANAYURT, age., s. 152

³³⁵ Özellikle, ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların, demokratik bir devlette gerekli ve ölçülü olma sınırını aşması, kişinin maddi varlığının olmasa da, manevi varlığının bir anlamda hapsedilmesi olarak kabul edilebilir. Burada, kişi özgürlüğün sınırlanmasını ceza hukukundaki özgül anlamında kullanmamaktayız.

yürüyüşlerinin kendi özelliklerine göre ayrı rejimlere tabi olması gerektiği kanısındayız. Zira, bunların her birinin kamu düzeni ile ilişkisi farklı bir düzenlemeyi gerekli kılmaktadır.

Kavramlar arasındaki farklılık ve bunlara uygun rejimler, özgürlüğün işlevine uygun olarak gözden geçirilmelidir. Anayasa Mahkemesi'nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatları da dikkate alınarak, yeni kanunlar yapıp, bunlara uygun yeni yönetmelikler çıkarılması gereklidir.³³⁶

Kanun ve yönetmelik değişikliklerinin yetersiz kalmış olması bir yana, amaç sadece mevzuatın değiştirilmesi değil, değişen mevzuatın, özgürlüğün kullanımında farkedilir bir değişikliğe yol açacak şekilde uygulamaya konulmasıdır.³³⁷ Asıl sorun, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün nasıl kullanılacağından ziyade, bu özgürlüğün kullanılmasını güçleştiren engellerin nasıl kaldırılacağıdır.³³⁸

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmesi gerekliliği, idarenin mevcut yetkilerini olağan karşılamak bakımından yeterli kabul edilmemelidir. Özellikle, bazı keyfi uygulamaların önüne geçmek için, birtakım yetkilerin yargıya bırakılması ya da bunlar üzerindeki yargı denetiminin etkinleştirilmesi gerektiği kanısındayız.³³⁹

³³⁶ Mevcut düzenlemelerin, yapılan değişiklikler dahil olmak üzere eleştirdiğimiz yönleri bir hayli fazladır. Bu nedenle, bunların bütünü belirli bir amaç ve sistem içinde tamamen yeniden düzenlenmesi gerektiği kanısındayız.

³³⁷ Aynı yönde KRETSCHMER Hansjörg, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilcisi Büyükelçi, Yeni Asya Gazetesi 15.12.2003

³³⁸ AZRAK, age., s.238

³³⁹ Yargı denetiminin, özgürlüğün korunmasında etkili olabilmesi, özellikle idari yargı hakimlerinin kendilerini, idarenin koruyucusu olarak değil, bireyin hak ve özgürlüklerinin koruyucusu olarak görebilmelerine de bağlıdır.

KAYNAKÇA:

1)KİTAPLAR

AKAD Mehmet, Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi, İÜHF Yayını , İstanbul, 1984

AKIN İlhan, Kamu Hukuku, Beta, 5.bası, İstanbul, 1987

AKIN İlhan, Temel Hak ve Özgürlükler, İÜHF Yayını no:347, Genişletilmiş 3.bası, İstanbul, 1971

ALASU Yılmaz, Hükümet Memurları Tarafından Efrada Yapılacak Suimuameleler- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara, 1993

ANAYURT Ömer, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, 1998

ARENDR, H - DWORKİN, R - HABERMAS, J. - GALTUNG, J. - KING, M.L- RAWLS, J. - SANER, H. - THOREAU, H.D. , Sivil İtaatsizlik : Kamu Vicdanına Çağrı, çeviren ve önsöz Yakup Coşar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997

ATALAY Esra, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, DEÜHF Döner Sermaye İşletmesi Yayınları no:65, İzmir, 1995

BATUM Süheyl, İNCEOĞLU Sibel, ÖZTEZEL Aslı, TOKUZLU Lami Bertan, Çoğulculuk, Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, İstanbul, 2003

BATUM Süheyl, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İÜHF Yayını no: 702, İstanbul, 1993

BERGER Vincent, Jurisprudence Dela Cour Europeenne Des Droits de l’homme, 5e édition, Sirey Editions, Dalloz, Paris, 1996

CLAYTON Richard - TOMLINSON Hugh, The Law of Human Rights, Vol.1
Oxford University Press, New York, 2000

COLLIARD Claude-Albert, Libertés Publiques, 3e édition, Dalloz, Paris, 1968

DÖNMEZER Sulhi-ERMAN Sahir, Ceza Hukuku 2.cilt, Beta Yayınları, İstanbul,

DÖNMEZER Sulhi, Toplumbilim, Beta Yayınları, 12.bası, İstanbul, 1999

DUFFAR Jean, Les Libertés Collectives, Montchrestien, Paris, 1996

DUTERTRE Gilles, Extrait Clés de Jurisprudence , CEDH Editions Du Conseil
De L'Europe, Almanya, Temmuz 2003

FAVOREAU Louis, (coordinateur), Droit Des Libertés Fondamentales, 2e édition,
Dalloz, Paris, 2002

FRUMER Philippe, La Renonciation aux Droits et Libertés, Editions de
l'Université de Bruxelles- Bruylant, 2001

GALTUNG Johan, Bir Başka Açıdan İnsan Hakları, çev. Müge Sözen, Metis
Yayınları, İstanbul, 1999

GEMALMAZ Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel
Teorisine Giriş, Beta Yayınları, İstanbul, 1997

GIDDENS Anthony, Sosyoloji, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000

GİRİTLİ İsmet - BİLGEN Pertev - AKGÜNER Tayfun, İdare Hukuku, Der
Yayınları, İstanbul, 2001

GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz - GÖZÜBÜYÜK A.Şeref, Avrupa İnsan Hakları
Sözleşmesi ve Uygulaması, 11.ek protokole göre hazırlanıp genişletilmiş 3.bası,
Turhan Kitabevi, Ankara, 2002

GÖREN Zafer, Temel Hak Genel Teorisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını,
4.bası İzmir, 2000

GÖREN Zafer, Anayasa Hukukuna Giriş, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir
1999

GÖZLER, Kemal Türk Anayasa Hukuku Dersleri Ekin Kitabevi Yayınları Bursa 2000

GÖZÜBÜYÜK A.Şeref, TAN Turgut, İdare Hukuku Genel Esaslar, cilt 1, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998

GÜNDAY Metin, İdare hukuku, İmaj Yayıncılık, 7.bası, Ankara,2003

GÜNGÖR Şener - KAVALALI A.Mümin, Uygulamada Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, 1990

GÜRAN Sait, İfade Hürriyeti Üzerinde İdare'nin Yetkileri, İstanbul Üniversitesi Yayınları no:1337, Hukuk Fakültesi no:289, İstanbul, 1969

HABERMAS Jürgen, Sivil İtaatsizlik, çev. Hayrettin Ökçesiz, Afa Yayınları, İstanbul, 1995

HOBBS Thomas, Leviathan, çev.Semih Lim, YKY, 3.baskı, İstanbul, 2001

İZGİ Ömer-GÖREN Zafer Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, TBMM Basımevi, Ankara, 2002

KABOĞLU İbrahim Ö., Kollektif Özgürlükler, DÜHF Yayınları, Diyarbakır, 1989

KABOĞLU, İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, 6.bası, İstanbul, 2002

KAPANİ Münci, Kamu Hürriyetleri, AÜHF Yayınları no:453, 6.bası, Ankara, 1981

KUNTER Nurullah, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 7.bası, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1981

LE BON Gustave, La Psychologie Des Foules, PUF – Quadridge, 5e Édition, Paris, 1995

MARCELLİN Raymond, Kamu Düzeni ve İhtilalci Gruplar, çev. Soytürk Gülçiçek, Kardeş Matbaası, İstanbul, 1970

LONG Marceau – WEİL Prosper – BRAİBANT Guy – DELVOLVÉ Pierre
GENEVOİS Bruno, Les Grands Arrets De La Jurisprudence Administrative, 13^e
édition, Dalloz, Paris, 2001

MORANGE Jean, Les Libertés Publiques, PUF, 7e édition, Paris, 1999

MORANGE Jean, Droits De L'homme Et Libertés Publiques, PUF, 2e édition,
Paris, 1989

MORİN Jacques-Yvan, Libertés et Droits Fondamentaux Dans Les Constitutions
Des États Ayant Le Français En Partage, Bruylant, Bruxelles, 1999

MUMCU Ahmet, İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Savaş Yayınları, 2.bası,
Ankara, 1994

NOELLE-NEUMANN Elisabeth, Kamuoyu- Suskunluk Sarmalının Keşfi, çeviren
Murat Özkök, Dost Kitabevi, Ankara, 1998

ÖKÇESİZ Hayrettin, Sivil itaatsizlik, Afa Yayınevi Bilim Dizisi:2, 2.baskı,
İstanbul 1996

ÖZAY İl Han, Günışığında Yönetim, Alfa, İstanbul, 1996

ÖZBUDUN Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 6.bası, Ankara,
2000

SAĞLAM Fazıl, Temel Hak Ve Hürriyetlerin Sınırlanması Ve Özü, AÜSBF
Yayını no:506, Ankara, 1982

SARTORİ Giovanni, Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, çev. Ergun Özbudun
Yetkin Yayınları, Ankara, 1997

SAVCI Bahri, Demokrasimiz üzerine düşünceler, AÜSBF Yayınları no:155,
Ankara, 1963

SCHAUER Frederick, İfade özgürlüğü : felsefi bir inceleme, çev. M. Bahattin
Seçilmişoğlu, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2002

SCOTT J.C. Tahakküm ve Direniş Sanatları Gizli Senaryolar, çev.Alev türker Ayrıntı yayınları, İstanbul, 1995

SOYSAL Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997

STİRN Bernard, Les Libertés en Questions, Montchrestien, 4e édition, Paris, 2002

SUDRE Frederic, Droit International Et Européen Des Droits de L'Homme, 5e édition, PUF, Paris, 2001

SUNAY Reyhan, İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara

TANİLLİ Server, Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş, Adam Yayınları, İstanbul, 2001

TANÖR Bülent, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, 3.baskı, İstanbul, 1994

TANÖR Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, YKY Cogito, İstanbul, 1997

TANÖR Bülent – YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku, YKY, 5.Baskı, İstanbul, 2004

TANÖR Bülent, Anayasa Hukuku Meseleleri Temel Hak Ve Hürriyetlerin Rejimi Ve Anayasa Yargısı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1969

TANÖR Bülent, TCK. 142. madde Düşünce Özgürlüğü ve Uygulama, Forum Yayınları, İstanbul, 1979

TANÖR Bülent ,Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası, Öncü Kitabevi yay. No:14, İstanbul, 1969

TANÖR Bülent, İki Anayasa 1961-1982, Beta Yayınları, 3.bası, İstanbul, 1994

TEZCAN Durmuş - ERDEM Mustafa R. - SANCAKTAR Oğuz, AİHS Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu , Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002

TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, 5.bası, İstanbul, 1998

UYGUN Oktay, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, Doktora Tezi, Kazancı Hukuk Yayınları no:121, İstanbul, 1992

YARSUVAT Duygun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri, Sermet Matbaası, İstanbul, 1968

YÜZBAŞIOĞLU Necmi, Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku, İÜHF Yayınları no:703, İstanbul, 1993

2) MAKALELER

AKIN İlhan, Toplanma özgürlüğü in İÜHF Mecmuası Prof.Dr.Naci Şensoy Hatıra sayısı cilt XXX sayı:3-4, İstanbul,1965

ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, 2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak Ve Özgürlüklerin Sınırlanmasında Getirdiği Yeni Boyut, Anayasa Yargısı Cilt 19, AYM Yayınları, Ankara, 2002

ALPKAYA Gökçen, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak, AÜSBF Dergisi, Cilt 56, Sayı 3, Ankara, 2001

ANAYURT Ömer, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma,Dernek Ve Sendika Özgürlüğü, Kamu Hukuku Arşivi, Akader Yayını, 2003

ASLAN Zühtü, Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa'nın 13.Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler, Anayasa Yargısı Cilt 19, AYM Yayınları, Ankara, 2002

AZRAK Ülkü, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Anayasa ve Uyum Yasaları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları no:50, Ankara, Ağustos 2003

BARENDT Eric, Freedom of Assembly in Freedom of Expression And Freedom of Information Essay, Honour of Sir David Williams, Edited By Jack Beatson And Yvonne Cripps Oxford University Press, New York, 2000

BARRETTE Dennis, La Liberté D'expression Dans La Rue, Bulletin De La Ligue Des Droits Et Liberté, Decembre, Canada, 2002

CAN Osman, Anayasa Değişiklikleri ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü, Anayasa Yargısı Cilt 19, AYM Yayınları, Ankara, 2002

COUSSIRAT- COUSTERE Vincent, Article11/2, La Convention Européenne Des Droits De L'Homme Commaentaire Article Par Article, Sous La Direction de PETTİTİ Louis-Edmond - DECAUX Emmanuel – İMBERT Pierre-Henri, Economica, 2e édition, Paris, 1999

DOĞRU Fatih, 1982 Anayasına Göre Temel Hak Ve Hürriyetlerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere Kavramı, Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi Sayı:34

DÖNMEZER Sulhi, Düşünce Ve Kanaat Hürriyetinin Sınırı - Hürriyetin Özüne Dokunan Sınırlamalar, İÜHFİM, Cilt XXIX, sayı:3, İstanbul, 1963

DURAN Lütfi, İdare Alanının Düzenlenmesinde Teşrii ve Tanzimi Tasarrufların Sınırları, İÜHFİM C.XXX, sayı 3-4, İstanbul,1964

GÖLCÜKLÜ Feyyaz, Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri, İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri yayına hazırlayan:Mesut Gülmez TODAİE Yayını, Ankara, 1992

GÖZLER Kemal, 3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği, Bir Abesle İştigal Örneği, Anayasa Yargısı Cilt 19, AYM Yayınları, Ankara, 2002

GÜRAN Sait, Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyetinin Aracı Olarak Kamu Malları, Anayasa Yargısı 8, AYM Yayını no:21, Ankara, 1991

GÜRAN Sait, Hak Arama Özgürlüğünün İki Boyutu, Anayasa Yargısı 9, AYM Yayınları no: 27, Ankara, 1993

KABOĞLU İbrahim Ö., Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı Özgürlükler Hukuku Bakımından Bir Yaklaşım, Anayasa Yargısı 8, AYM Yayını no:21, Ankara, 1991

KABOĞLU İbrahim Ö., Dernek, Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü, İnsan Hakları, YKY, İstanbul, 2000

KUNTBAY İhsan, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü, J.Alderson'dan çeviri, İnsan Hakları ve Polis, TODAİE Yayını no:232,Ankara, 1984

ÖZAY İl Han, Anayasa: Özgürlükler ve İdari Kolluk Etkinlikleri, Anayasa Yargısı Cilt 19, AYM Yayınları, Ankara, 2002

SAĞLAM Fazıl, 2001 Yılı Anayasa Değişikliğinin Yaratabileceği Bazı Sorunlar ve Bunların Çözüm Olanakları, Anayasa Yargısı Cilt 19, AYM Yayınları, Ankara, 2002

TEZİÇ Erdoğan, Türkiye'de siyasal düşünce ve örgütlenme özgürlüğü, Anayasa Yargısı 7, AYM Yayını, Ankara, 1990

TURHAN Mehmet, Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere, Anayasa Yargısı 8, AYM Yayını no:21, Ankara, 1991

TÜLEN Hikmet, 3.10.2001 Tarihli Ve 4709 Sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişiklikleri Üzerine Bir Deneme, AÜEHFD, cilt V, sayı.1-4, 2001

VALTICOS Nicolas, Article 11, La Convention Européenne Des Droits De L'Homme Commaentaire Article Par Article" Sous La Direction de PETTİTİ Louis-Edmond - DECAUX Emmanuel – İMBERT Pierre-Henri, Economica, 2e édition, Paris, 1999

YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 2001 Anayasa Değişiklikleri Üzerinde Bir Değerlendirme, Yıldızhan Yaylaya Armağan, Galatasaray Üniversitesi Yayınları Armağan Serisi no:4, İstanbul, 2003

YÜZBAŞIOĞLU Necmi, TBMM Dernek, Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hak Ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasada Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme, Anayasa Hukuku 1.Uluslararası Sempozyumu, TBMM Başkanlığı Yayınları no:1, Ankara, 2003

3)RAPORLAR

Helsinki Yurttaşlar Derneği, Yurttaşların Örgütlenme Hakkı ve Gösteri Yapma Özgürlüğü Nasıl Bir Yasal Çerçeve, Çalışma Raporu Haziran 2001

Türkiye Barolar Birliği Anayasa Taslağı 2001, TBB Yayınları no:14, Ankara, 2001

4)İNTERNET KAYNAKLARI

www.belgenet.com.tr

www.anayasa.gov.tr

www.tbmm.gov.tr

www.liguedesdroits.ca

www.conseil-etat.fr

www.hyd.org.tr/raporlar

www.egm.gov.tr

www.echr.coe.int

www.icisleri.gov.tr

www.law.cornell.edu

www.legifrance.gouv.fr

İmza Sirküleri:

Necmi Yazbasoğlu

Prof. Dr.
Duygun YARISUVAZ

SULTAN ÖZELTÜRK

İmza

Doç. Dr. İdil KAYA
Galatasaray Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü